

مدرسان شریف

فصل اول

«مقدمات برنامه‌ریزی آموزشی»

درسنامه (۱): آشنایی با مفاهیم مقدماتی برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی آموزشی طی قرون گذشته به طرق گوناگون مورد استفاده قرار گرفته است. براین اساس معنای وسیع برنامه‌ریزی آموزشی عبارت است از فرایند اتخاذ مجموعه‌ای از تصمیمات، برای انجام اقدامات مربوط به امور آموزشی در آینده. از زمانی که جوامع بشری کوشش نموده‌اند تا فرزندان خود را چنان تربیت کنند که جواب‌گوی هدف‌های معینی در جهت تحقق آرمان‌های جامعه خود باشند، می‌توان گفت برنامه‌ریزی آموزشی متداول بوده است. برنامه‌ریزی آموزشی به مفهوم جدید آن، برای اولین بار در سال ۱۹۲۳ میلادی در کشور اتحاد جماهیر شوروی مورد استفاده قرار گرفت؛ مفهوم جدید آن عملاً در سطح بین‌المللی در دهه ۱۳۴۰ شمسی (۱۹۶۰ میلادی) در رابطه با ضرورت رشد اقتصادی مطرح و به تدریج گسترش یافت. مروری بر تجربیات کشورهای گوناگون در این زمینه نشان می‌دهد که برنامه‌ریزی آموزشی علی‌الاصول به منظور گسترش نظام‌های آموزشی تدوین شده است و هدف آن فراهم ساختن فرصت‌های یادگیری هر چه بیشتر برای گروه‌های واجب‌التعلیم و علاقه‌مند به یادگیری از یک سو و تربیت نیروی انسانی ماهر مورد نیاز توسعه اقتصادی کشورها، از سوی دیگر بوده است. در ایران طی سه دهه گذشته به تدریج واحدهای مرتبط با برنامه‌ریزی آموزشی در چهارچوب کلی برنامه‌ریزی عمرانی و توسعه کشور در سازمان‌هایی نظیر وزارت آموزش و پرورش و سازمان برنامه و بودجه ایجاد شده است. همزمان با تکوین و گسترش مفهوم برنامه‌ریزی آموزشی و روش‌های آن، شاهد پیشرفت‌هایی در زمینه‌های کمی و کیفی نظام‌های آموزشی بوده‌ایم. اما مسایل جدی و حادی به نسبت‌های متفاوت در کشورهای گوناگون در حال وقوع است؛ از جمله بیکاری دانش‌آموختگان، عقب‌ماندگی تکنولوژیک، افزایش سریع هزینه‌ها به نسبت درآمدها، کاهش نسبی ظرفیت نظام آموزشی در مقابل افزایش تقاضا برای آموزش و حاکمیت دیوان سالاری. ضمن اینکه مسائل جدی گذشته مانند نابرابری‌های شانس در آموزش و اجتماع همچنان لاینحل مانده است.

به طور کلی، برنامه‌ریزان آموزشی با شرایطی مواجه هستند که نه فرایندها به خوبی تعریف شده و نه عواقب؛ درباره این فرایندها و عواقب، تعابیر متعدد وجود دارد و از آن انتظارات فراوان دارند. رویکرد به برنامه‌ریزی به شیوه‌ای متفاوت و نیز پی بردن به اهمیت تلقی کردن برنامه‌ریز به عنوان یکی از متغیرهای فرایند برنامه‌ریزی، سکوی پرش در این حوزه محسوب می‌شود.

با توجه به مطالب یاد شده و به منظور چاره‌جویی مسائل موجود، برخی صاحب نظران معتقدند که مدیریت آموزشی را باید تقویت کرد و به تقاضای اجتماعی برای آموزش پاسخ مثبت داد. در حالی که گروهی دیگر معتقدند که برنامه‌ریزی آموزشی را باید تقویت کرد و از آن به عنوان راهبردی انعطاف‌پذیر استفاده نمود و با وسعت دید به کلیه عواملی پرداخت که در امر برنامه‌ریزی آموزشی نقش ایفا می‌کنند. اما نیاز یک اقتصاد در حال رشد را به نیروی انسانی متخصص برای بخش‌های مختلف اقتصادی نمی‌توان نادیده گرفت. براین اساس کشورهای در حال رشد ناگزیرند با تقویت برنامه‌ریزی آموزشی، نظام‌های آموزشی خود را کارآمدتر کنند. یعنی، در اکثر موارد برنامه‌ریزان و دیدگاه‌های آنان درباره دنیا، پیشاپیش توفیق یا شکست احتمالی و شرایطی را که مستحق اتخاذ روش سیستماتیک تغییر است، تعیین می‌کند.

کج مثال ۱: نویسنده کتاب: «بازسازی برنامه درسی» که در سال ۱۹۲۴ با استفاده از نظریات اسپنسر، باییت و دیویی تهیه شده بود، چه کسی است؟

(سراسری ۹۲)

(۱) تابا

(۲) تایلر

(۳) چارترز

(۴) مک دونالد

پاسخ: گزینه «۳» چارترز با استفاده از سازماندهی نظریات هربرت اسپنسر، فرانکلین باییت و جان دیویی، در سال ۱۹۲۴ کتاب «بازسازی برنامه درسی» را نوشت. او در این کتاب «نظریه‌ی کارکردی» را برای طراحی سیستماتیک برنامه درسی مطرح ساخت و برای موضوعات آموزشی و حرفه‌ای نیز موارد تفصیلی ارائه نمود.

(سراسری ۸۵)

کلمه مثال ۲: کدام یک از موارد زیر بیانگر مفهوم برنامه‌ریزی آموزشی است؟

- ۱) فراهم ساختن فرصت‌های برابر آموزشی برای گروه‌های واجب‌التعلیم
- ۲) تربیت نیروی انسانی مورد نیاز توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی کشور در آینده
- ۳) فرآیند اتخاذ مجموعه‌ای از تصمیمات برای انجام اقدامات مربوط به امور آموزشی در آینده
- ۴) توسعه توانایی‌های مردم یک کشور برای پیشرفت و استفاده از تکنولوژی‌های جدید آموزشی

پاسخ: گزینه «۳» برنامه‌ریزی آموزش و پرورش کلیه ابعاد و ارکان آموزش و پرورش را در برمی‌گیرد و تمام انواع آموزش و پرورش چه اجتماعی، چه اقتصادی، فردی یا هنری، چه رسمی یا غیر رسمی، ابتدایی، متوسطه، سازمان‌های آموزش و پرورش یا مؤسسات را شامل می‌شود. فرآیند اتخاذ مجموعه‌ای از تصمیمات برای انجام اقدامات مربوط به امور آموزشی در آینده است (تربیت نیروی انسانی مورد نیاز توسعه اقتصادی و اجتماعی یکی از جوانب برنامه‌ریزی آموزشی است که برنامه‌ریزی نیروی انسانی نام دارد).

کلمه مثال ۳: این عبارت مربوط به کدام گزینه است؟

«فرآیند اتخاذ مجموعه‌ای از تصمیمات برای انجام اقدامات مربوط به امور آموزشی در آینده»

- ۱) برنامه‌ریزی
- ۲) برنامه درسی
- ۳) برنامه‌ریزی آموزشی
- ۴) برنامه‌ریزی درسی

پاسخ: گزینه «۳» معنای وسیع برنامه‌ریزی آموزشی عبارت است از فرآیند اتخاذ مجموعه‌ای از تصمیمات برای انجام اقدامات مربوط به امور آموزشی در آینده.

کلمه مثال ۴: برنامه‌ریزی آموزشی به مفهوم جدید آن در چه سالی و در کدام کشور مطرح شد؟

- ۱) ۱۹۳۲ - کشور جماهیر شوروی
- ۲) ۱۹۲۳ - کشور جماهیر شوروی
- ۳) ۱۹۳۲ - کشور ایالات متحده
- ۴) ۱۹۶۰ - کشور فرانسه

پاسخ: گزینه «۲» برنامه‌ریزی آموزشی به مفهوم جدید آن، برای اولین بار در سال ۱۹۲۳ در کشور اتحاد جماهیر شوروی مورد استفاده قرار گرفت.

برنامه‌ریزی آموزشی با برنامه‌ریزی درسی تفاوت دارد؛ برنامه‌ریزی آموزشی شامل کاربرد منظم روش‌های تحلیلی در مورد هر یک از اجزای نظام آموزشی بوده و هدف آن استقرار یک نظام آموزشی کارآمد است، در حالی که برنامه‌ریزی درسی عبارت است از برنامه‌ریزی فعالیتهای یاددهی - یادگیری، به منظور ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرنده و ارزیابی میزان تحقق این تغییرات.

در نهایت این که برنامه‌ریزی آموزشی دربرگیرنده برنامه‌ریزی درسی و حوزه و کارکردهایی گسترده‌تر از آن دارد. در جریان برنامه‌ریزی آموزشی، تشخیص نقاط قوت و ضعف نظام، با استفاده از روش‌های تحلیلی در مورد هر یک از اجزا حائز اهمیت بوده و از اولویت خاصی برخوردار است. در انجام این مهم، نقش تحقیقات آموزشی بسیار کارآمد است و برای شناخت فاصله بین وضعیت موجود و وضعیت مطلوب و تشخیص کاستیها مورد استفاده قرار می‌گیرد. برنامه‌ریزی آموزشی همواره باید به عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از برنامه‌ریزی توسعه و تکامل جامعه انجام پذیرد. بنابراین باید نشان‌دهنده مجموعه کاملی از خط‌مشی‌ها و سیاست‌های دولت در مورد نیازهای یادگیری آحاد ملت، در سنین و شرایط مختلف یادگیری، خواه در نظام آموزش رسمی و خواه در نظام آموزش غیررسمی باشد. از این رو امر آموزش طیف وسیعی از انواع آموزش، از جمله: آموزش مستمر ضمنی، آموزش رسمی و آموزش غیررسمی را در بر می‌گیرد. در ذیل به اختصار به شرح هر یک از این انواع پرداخته شده است.

– **آموزش مستمر ضمنی:** که انسان در طول عمر به گونه‌ای سازمان نیافته و نامنظم در حوزه‌های متفاوت دانش، توانش و بینش فرا می‌گیرد و از طریق تجربیات شخصی روزمره و با توجه به محیط پیرامون فرد به دست می‌آید. مانند محیط خانه و خانواده، محیط کار و یا محیطی که فرد در آن ساعات فراغت خود را می‌گذراند. زمین ورزش، وسایل حمل و نقل در حین مسافرت و یا از طریق مطالعه و استفاده از وسایل ارتباط جمعی مانند رادیو، تلویزیون و فیلم.

– **آموزش رسمی:** یا مدرسه‌ای؛ شامل آن قسمت از نظام آموزشی است که از کودکی آغاز و تا آموزش عالی ادامه می‌یابد و سازمان یافته و دارای ساختار و قواعد مشخص می‌باشد و از سلسله مراتب منظمی پیروی می‌کند.

– **آموزش غیررسمی:** هر نوع فعالیت آموزشی و کارآموزی که سازمان یافته، اما خارج از نظام آموزش رسمی و بدون ساختار باشد را شامل می‌شود. مانند دوره‌های آموزشی و کارآموزی کوتاه مدت در زمینه‌های گوناگون عقیدتی - سیاسی، سوادآموزی، بهداشت، تعاون، کمک‌های اولیه، تنظیم خانواده، کسب مهارت‌های حرفه‌ای و فنی در زمینه‌های صنعت، کشاورزی و خدمات و انواع آموزش‌های مفید برای بارور ساختن ساعات فراغت و غیره ...

نکته: آموزش در معنای وسیع امروزی آن، دربردارنده مفهوم یادگیری مادام‌العمر است. از این جهت آنچه امروزه از واژه آموزش استنباط می‌شود، در برگیرنده ابعادی بسیار وسیع است و به کلاس، معلم و کتاب و چهار چوب مدرسه محدود نمی‌شود، بلکه در این رابطه مفهوم بسیار وسیع و غنی از یادگیری صرف‌نظر از این که در کجا، چگونه و در چه سنی انجام می‌پذیرد، موردنظر است.

کج مثال ۵: به‌هنگام تغییر برنامه‌های آموزشی و درسی باید توجه داشته باشیم که تغییر برنامه از وضع ..... آن آغاز می‌گردد. (سراسری ۷۷)

(۱) مطلوب (۲) موجود (۳) گذشته (۴) آینده

پاسخ: گزینه «۲» برنامه‌ریزی آموزشی و درسی باید نیازهای اساسی را از طریق مقایسه وضع موجود و مطلوب و با نگاه به منابع و امکانات جامعه تعیین کنند و در این راه، از آراء و اندیشه‌های متفکران علوم رفتاری بهره گیرند.

کج مثال ۶: وجه تمایز برنامه‌ریزی آموزشی با برنامه‌ریزی درسی چیست؟ (آزاد ۸۴)

(۱) برنامه‌ریزی درسی توجه خود را به تربیت نیروی انسانی ماهر معطوف می‌دارد.

(۲) برنامه‌ریزی آموزشی شرایطی را برای یادگیری بهتر و رسیدن به هدف‌های آموزشی می‌آفریند.

(۳) برنامه‌ریزی درسی با توجه به شرایط اقتصادی کشور، هزینه‌های آموزشی را پیش‌بینی می‌کند.

(۴) برنامه‌ریزی آموزشی ناظر بر انواع و اقسام و سطوح مختلف آموزشی است.

پاسخ: گزینه «۴» برنامه‌ریزی آموزش و پرورش و برنامه‌ریزی درسی در واقع دو روی یک سکه‌اند. با این تفاوت که برنامه‌ریزی آموزش و پرورش ناظر بر تمام انواع و سطوح مختلف آموزش و پرورش و در برگیرنده برنامه‌ریزی درسی است.

کج مثال ۷: هدف نهایی برنامه‌ریزی آموزشی، کدام است؟ (آزاد ۸۹، سراسری ۷۶، سراسری ۷۹، سراسری ۸۰، سراسری ۸۳)

(۱) کاربرد روش‌های تحلیلی منظم

(۲) استقرار یک نظام آموزشی کارآمد

(۳) ارزیابی میزان تحقق تغییرات مطلوب

(۴) ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرنده

پاسخ: گزینه «۲» برنامه‌ریزی آموزشی، شامل کاربرد منظم روش‌های تحلیلی در مورد هریک از اجزای نظام آموزشی بوده و هدف آن استقرار یک نظام آموزشی کارآمد است.

کج مثال ۸: برنامه‌هایی که در مدارس و دانشگاه‌ها اجرا می‌شود و منجر به اخذ مدرک تحصیلی می‌گردد، چه نامیده می‌شود؟ (آزاد ۸۶)

(۱) متمرکز (۲) الزامی (۳) رسمی (۴) جامع

پاسخ: گزینه «۳» آموزش رسمی، سازمان‌یافته و دارای ساختاری مشخص است و از سلسله‌مراتب منظمی پیروی می‌کند، که به اخذ مدرک منجر می‌شود.

کج مثال ۹: هدف نهایی از برنامه‌ریزی درسی چیست؟ (آزاد ۸۸)

(۱) تعیین رؤس مطالب (۲) تغییر رفتار یادگیرندگان (۳) تغییر رفتار معلمان (۴) تعیین اهداف آموزشی

پاسخ: گزینه «۲» برنامه‌ریزی درسی عبارت است از برنامه‌ریزی فعالیت‌های یاددهی - یادگیری، به‌منظور ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرنده و ارزیابی میزان تحقق این تغییرات.

کج مثال ۱۰: در فرایند برنامه‌ریزی آموزشی برای تشخیص نقاط قوت و ضعف نظام با استفاده از روش‌های تحلیلی، از کدام علم استفاده می‌شود؟

(۱) تحقیقات آموزشی

(۲) تکنولوژی آموزشی

(۳) مدیریت آموزشی

(۴) برنامه درسی آموزش و پرورش

پاسخ: گزینه «۱» در جریان برنامه‌ریزی آموزشی، تشخیص نقاط قوت و ضعف نظام با استفاده از روش‌های تحلیلی در مورد هر یک از اجزا حائز اهمیت بوده، در انجام این مهم نقش تحقیقات آموزشی بسیار کارآمد است.

مدرسان شریف

فصل دوم

«الزامات و ویژگی‌های برنامه‌ریزی آموزشی»

چهارچوب فعالیت‌های عمرانی هر کشور در برنامه عمرانی آن کشور منعکس است. برنامه‌ریزی آموزشی باید با شناختی دقیق از نیازهای آموزشی و نحوه تأمین آن‌ها، در چهارچوب نظام کلان (نظام اقتصادی - اجتماعی و سیاسی - فرهنگی) - که نظام آموزشی در آن به عنوان یک زیر نظام عمل می‌کند انجام پذیرد. در راستای انجام برنامه‌ریزی آموزشی به نحوی واقع‌بینانه و مشارکتی، ضروری است که الزاماتی در این حوزه در نظر گرفته شود، که عبارتند از: تعریف نظام آموزشی - تعریف برنامه‌ریزی آموزشی - ساختار برنامه‌ریزی آموزشی - گردآوری اطلاعات برای برنامه‌ریزی آموزشی؛ پایگاه داده‌ها و آگاهی از سیاست‌های توسعه کشور.

درسنامه (۱): تعریف نظام آموزشی

یک کلاس درس به عنوان یک نظام آموزشی شناخته می‌شود، که دارای یک چهار دیواری با تعدادی دانش‌آموز، معلم و یک مبحث آموزشی است. اگر این کلاس درس را به صورت یک مجموعه در نظر بگیریم، مشاهده می‌کنیم که کارکرد آن به صورت «نظام» بوده است. یعنی با دریافت یک مجموعه درون‌داد (دانش‌آموزان، معلم) طی فرایندی خاص (کاربرد تخته سیاه، روش تدریس حساب، زمان معین)، در جهت یک هدف مشخص (تدریس و فراگیری مفهوم کسر) به بازده یا برون‌داد مورد نظر باید دست یافته باشد. این کلاس درس که به مثابه یک نظام است، خود جزئی از نظام مدرسه آن ناحیه، منطقه، استان و کشور که تشکیل‌دهنده نظام کل آموزشی کشور است، می‌باشد. خود نظام آموزشی نیز در رابطه با نظام کلان اقتصادی، اجتماعی و سیاسی - فرهنگی کشور یک زیرنظام محسوب می‌شود. در این بین آنچه که در برنامه‌ریزی آموزشی و برای برنامه‌ریز آموزشی حائز اهمیت است، وقوف به ارتباط و تعامل این زیرنظام‌ها با نظام کل است. از این رو به منظور مشاهده کارکرد یک نظام به طور اخص و زیرنظام‌های آن به طور اعم، باید از بصیرت و وسعت دید کافی برخوردار و به دنبال شناخت عواملی بود که در کیفیت کارکرد نظام یا زیر نظام‌ها نقش تعیین کننده ایفا می‌کنند، به عنوان مثال:

برای مشاهده بازده یک کلاس درس، باید هم به عوامل قابل رؤیت درون کلاس (رفتار دانش‌آموزان، رفتار و شیوه تدریس معلم) و هم به عوامل برون‌ی (محتوای کتاب درسی، مقررات و آئین‌نامه‌های اداری و دانش‌آموزان، که متأثر از ویژگی‌های اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی خانواده‌های خود می‌باشند)، توجه شود. بنابراین بازده یک کلاس درس تنها به عوامل قابل رؤیت درون کلاس بستگی ندارد، بلکه عوامل بیرونی (اجتماع) نیز در آن سهیم هستند.

اجزای نظام آموزشی شامل محیط، درون‌داد، فرایند، برون‌داد، ارزیابی و بازخورد است. در قسمت درون‌داد نظام، دانش‌آموزان، معلمان، کتاب‌های درسی و ساختمان مدارس وجود دارد. فرایند آموزشی نیز شامل روش‌های تدریس، تعامل دانش‌آموز با معلم و دانش‌آموز با دانش‌آموز، برنامه‌های آزمایشگاهی و غیره هستند. طی فرایند آموزشی دانش‌آموختگان یا برون‌داد نظام، در عین تأثیرپذیری از محیط - چون نظام آموزشی یک نظام باز است و با محیط خارج از خود یعنی اجتماع پیوسته در تعامل است - تغییراتی می‌پذیرند. تغییرات در سه حیطه دانشی (شناختی)، رفتاری (حسی - حرکتی) و نگرشی (عاطفی) قابل مشاهده و اندازه‌گیری است. کارکرد آن نظام آموزشی مطلوب شناخته می‌شود که برون‌داد آن بیشتر هدف‌های نظام را برآورده سازد. یعنی اجزای تشکیل دهنده نظام، در جهت تحقق بخشیدن به هدف‌های آموزشی در سه حیطه رفتاری هماهنگ حرکت کرده و در این راستا به نحوی کارآمد عمل کنند.

برنامه‌ریز باید با کل نظام آموزشی آشنایی حاصل کند و فضای حاکم را بسنجد. تشخیص همیشه می‌تواند بر پایه اطلاعات گردآوری شده استوار باشد، اما اساسی‌ترین اطلاع آن است که امکان درک و شناخت کارکرد را میسر سازد؛ یعنی نه تنها چگونگی کارکرد نظام را مشخص کند (شناخت اجزاء نظام و سازماندهی روابط متقابل آن‌ها)، بلکه کارکرد آن را در چهارچوب نظام کلان اقتصادی - اجتماعی و سیاسی - فرهنگی کشور نیز مشخص نماید.

- کج مثال ۱:** فارغ‌التحصیلان دانشگاه که شاغل می‌شوند، کدام یک از عناصر نظام آموزشی را تشکیل می‌دهند؟ (علوم تربیتی (۲) - سراسری (۹۵))
- (۱) نتیجه (۲) محصول (۳) برونداد (۴) پیامد
- پاسخ:** گزینه «۳» فارغ‌التحصیلان دانشگاه به عنوان اجزای نظام آموزشی در رویکرد سیستمی، به‌منزله برونداد نظام آموزشی مطرح هستند. در جدول ذیل اجزای نظام آموزشی به تفکیک در ۵ حوزه مشخص شده‌اند.

پیامد (اثرات در جامعه)	برونداد (نتایج سازمانی)	محصول (نتایج فردی)	فرایند (چگونگی انجام کارها)	درونداد (مواد خام)
خودکفایی فرد، اعتمادبه‌نفس فرد، افراد مولد و مؤثر که به خود و جامعه کمک می‌کنند، استقلال مالی، دارا بودن ارزش‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی	فارغ‌التحصیلان، شغل‌یافتگان، گواهینامه‌ها، دانش تولید شده	دوره‌های تمام شده و آزمون‌های گذرانده شده، نمره‌های پایانی نیمسال، گزارش پیشرفت تحصیلی به پایه بالاتر، مهارت‌های به‌دست آمده، پیشرفت تحصیلی یادگیرندگان، پیشرفت شغلی معلم	وسایل آموزشی در حال استفاده، روش‌ها و نحوه اجرا، برنامه‌های ضمن خدمت، روش‌های یاددهی - یادگیری، نحوه مدیریت، پشتیبانی	منابع انسانی و آموزشی موجود، نیازها، آرمان‌ها، هدف‌ها، سیاست‌ها، قوانین، آیین‌نامه‌ها، بودجه، ویژگی‌های اجتماعی و جوامع محلی، کیفیت زندگی موجود، یادگیرندگان، معلم، مدرسه، مواد آموزشی، فضا و تجهیزات، مدیر و ...
بیرونی (جامعه)	درونی (سازمانی)			

- کج مثال ۲:** اجزای نظام آموزشی کدام است؟ (علوم تربیتی (۲) - سراسری (۹۵))
- (۱) اهداف، محتوا، روش‌ها و ارزشیابی (۲) معلم، دانش‌آموز و تجهیزات آموزشی (۳) درونداد، فرایند، برونداد و بازخورد (۴) منابع انسانی، منابع مالی، منابع مادی و کالبدی
- پاسخ:** گزینه «۳» رویکرد سیستمی همه گونه‌ها و اشکال هستی را، زنده یا غیرزنده، به‌منزله سیستم (نظام) ملاحظه کرده و آنها را واجد خواص یا ویژگی‌های مشترک می‌داند. از این رو، در قلمرو زندگی اجتماعی نیز، پدیده‌های خانواده، گروه، سازمان، اجتماع و جامعه، سیستم‌هایی با ویژگی‌هایی کمابیش مشترک محسوب می‌شوند.
- برمینای این نگرش باید سازمان را به‌منزله یک کل نظام یافته در نظر گرفت و از تحلیل داده‌ها برای حل مسائل و اتخاذ تصمیم استفاده کرد. نگرش سیستمی با در نظر گرفتن چارچوبی برای تجسم عوامل و متغیرهای داخلی و خارجی سازمان در قالب یک مجموعه واحد، به شناخت «خرده‌سیستم‌ها»، «سیستم اصلی» و «ابرسیستم پیچیده محیط بر سازمان» کمک می‌کند. بدین ترتیب می‌توان با در نظر گرفتن کارهای انجام شده توسط هر خرده‌سیستم از سیستم کلی سازمان، برای بهبود فعالیت‌های سازمان در مسیر تحقق اهداف و مأموریت آن اقدام کرد. به‌طور کلی تحلیل هر پدیده در نظریه سیستمی، با توجه به عناصر اصلی آن (داده‌ها، فراگرد، باز داده‌ها) انجام می‌پذیرد. اجزای نظام آموزشی در رویکرد سیستمی عبارتند از: درونداد، فرایند، برونداد و بازخورد.

- کج مثال ۳:** کدام مورد از درون داده‌های نظام آموزشی است؟ (سراسری (۸۴))
- (۱) تجهیزات و فضاهای آموزشی (۲) مواد آموزشی و پژوهشی (۳) نرخ ارتقاء، تکرار و افت تحصیلی (۴) نرخ دانش‌آموختگان و ترک تحصیل کرده‌ها
- پاسخ:** گزینه «۱» درون داد به هر آنچه که وارد نظام آموزشی می‌شود؛ اعم از مادی و مالی، انسانی، اطلاعاتی و ... اطلاق می‌گردد. به عبارت دیگر؛ درون داد نظام آموزشی مشتمل است بر منابع انسانی، مادی و مالی، که شامل تجهیزات و فضاهای آموزشی می‌باشد.

- کج مثال ۴:** اگر یک مدرسه را «یک نظام آموزشی» تصور کنیم، «روش تدریس معلم» جزء کدام یک از کارکردهای آن می‌باشد؟ (سراسری (۸۵))
- (۱) فرآیند (۲) بازخورد (۳) برون داد (۴) درون داد
- پاسخ:** گزینه «۱» روش تدریس معلم جزء فرایند نظام آموزشی است. درون داد شامل معلم، تعداد شاگردان، کتب درسی فرایند شامل روش تدریس، تعامل معلمان و دانش‌آموزان و کل جریان یاددهی و یادگیری و برون داد میزان معلومات و مهارت‌هایی است که شاگردان کسب کرده‌اند.

(آزاد ۸۵)

کلمه مثال ۵: کدامیک از موارد زیر جزء فرایند نظام آموزشی است؟

- (۲) کتاب و تجهیزات، به‌ویژه وسایل کمک‌آموزشی
(۴) بودجه، فضاهای آموزشی، اداری و رفاهی

- (۱) دانش‌آموز، معلم، هدف‌های آموزشی و برنامه‌های درسی
(۳) آموزش، پژوهش، ساماندهی و مدیریت

پاسخ: گزینه «۳» گزینه‌های ۱ و ۲ و ۴ جزء دروندادهای آموزش و پرورش هستند و تنها گزینه ۳ که شامل آموزش، پژوهش، ساماندهی و مدیریت است، جزء فرایند نظام آموزشی می‌باشد.

کلمه مثال ۶: گردآوری اطلاعات در مواردی مانند متوسط سرانه‌ی فضای آموزشی، وضع مراکز تربیت معلم و یا سهم بودجه‌ی تحقیقات آموزشی و مانند

(سراسری ۸۸)

آن در کدام مرحله صورت می‌پذیرد؟ هنگام گردآوری اطلاعات در مورد:

- (۱) فرایندها (۲) درون دادها (۳) برون دادها (۴) برنامه‌های درسی

پاسخ: گزینه «۲» از جمله زمینه‌های تشخیص عوامل درونی نظام آموزشی: الف: برنامه‌ریز و سیاستگذار آموزشی برای تشخیص وضع موجود در پیشبرد فعالیت‌ها در مورد هر آنچه زیر پوشش نظام آموزشی قرار می‌گیرد مانند تعداد مدارس، فضاهای آموزشی، کلاس درس، معلمان، مراکز تربیت معلم، آزمایشگاه‌های علوم و کارگاه‌ها به ارقام دقیق نیاز دارد. ب: کارائی درونی سطوح مختلف نظام آموزشی ج: پیگیری دانش‌آموزان در طول دوران تحصیل و پس از آن د: منابع مالی ه: هزینه آموزشی و: مسأله برابری شانس ز: ساختار نظام آموزشی است.

کلمه مثال ۷: کدام گزینه، جزء شاخص‌های درون داد نظام آموزشی می‌باشد؟

(سراسری ۹۰)

- (۲) میزان اجرای محتوای برنامه درسی به وسیله معلمان
(۴) میزان کاربست یافته‌های پژوهشی

- (۱) گرایش به استفاده از فناوری آموزشی

- (۳) هزینه سرانه تحصیلی سالانه هر یک از رشته‌ها

پاسخ: گزینه «۳» سیستم یا نظام را منظومه‌ای از عناصر و اجزایی که با هم کنش و واکنش متقابل داشته و کل واحدی را به وجود می‌آورند، تعریف کرده‌اند. مهمترین عناصر سیستم آموزشی عبارتند از:

- (۱) درونداد: که در نظام آموزشی دانش‌آموزان، معلمان، تجهیزات، هدف، برنامه و بودجه و ... را شامل می‌شود.
(۲) فرایند: که در نظام آموزشی روش تدریس، تعامل معلمان و دانش‌آموزان و کل جریان یاددهی و یادگیری را شامل می‌شود.
(۳) برونداد: که در نظام آموزشی دانش‌آموختگان و فارغ‌التحصیلان را در بر می‌گیرد.
(۴) بازخورد: اطلاعاتی است که به واسطه ارزیابی برونداد و تجزیه و تحلیل آن در اختیار خود سیستم قرار می‌گیرد تا به اصلاح معایب و کاستی‌های خود بپردازد بنابراین هزینه سرانه تحصیلی هر یک از رشته‌ها جزء شاخص‌های درون‌داد نظام آموزشی است. سایر موارد جزء شاخص‌های فرایند محسوب می‌شود.

کلمه مثال ۸: تعداد دانش‌آموزانی که در یک سال تحصیلی رشته «ریاضی - فیزیک» را انتخاب نموده‌اند، نسبت به دانش‌آموزانی که رشته «علوم تجربی»

(سراسری ۹۱)

را انتخاب نموده‌اند، نشان‌دهنده کدام شاخص است؟

- (۱) برونداد (۲) فرآیند (۳) درونداد (۴) جمعیت‌شناسی

پاسخ: گزینه «۳» در عرف برنامه‌ریزی آموزشی، دانش‌آموزان، معلمان، منابع مالی و امکانات جزء عوامل ورودی یا درون‌دادهای نظام آموزشی به حساب آورده می‌شود؛ از این‌رو برنامه‌ریزان باید اطلاعاتی در خصوص این نوع عوامل دروندادی گردآوری کنند. چگونگی توزیع دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه عمومی بین رشته‌های مختلف تحصیلی این دوره از این نوع اطلاعات می‌باشد.

کلمه مثال ۹: جمع‌آوری اطلاعات درباره «میزان پوشش تحصیلی برای کودکان استثنایی» به کدام یک از موارد مربوط می‌شود؟

(سراسری ۹۱)

- (۱) فرآیند (۲) برونداد (۳) درونداد (۴) بازخورد

پاسخ: گزینه «۳» میزان پوشش تحصیلی برای کودکان استثنایی از اطلاعات مربوط به درون‌داد است. در عرف برنامه‌ریزی آموزشی، دانش‌آموزان، معلمان، منابع مالی و امکانات جزء عوامل ورودی یا دروندادهای نظام آموزشی به حساب آورده می‌شود.

کلمه مثال ۱۰: نظام آموزشی از طریق کدام خرده سیستم خود می‌تواند بر محیط بیرونی اثر بگذارد؟

(سراسری ۸۰)

- (۱) فرایند (۲) برون داد (۳) درون داد (۴) بازخورد

پاسخ: گزینه «۲» نظام آموزشی از طریق برونداد خود می‌تواند بر محیط بیرونی تأثیر بگذارد.

کج مثال ۱۱: در ارتباط با برنامه‌ریزی آموزشی و نظام کلان اقتصادی، اجتماعی و سیاسی - فرهنگی، وقوف به کدام مورد حائز اهمیت است؟

- (۱) ارتباط و تعامل این زیرنظام‌ها با نظام کل
 (۲) ارتباط و تعامل این زیرنظام‌ها با برنامه توسعه
 (۳) ارتباط و تعامل این زیرنظام‌ها با یکدیگر
 (۴) ارتباط و تعامل این زیرنظام‌ها با فعالیت‌های عمرانی

پاسخ: گزینه «۱» آنچه که در برنامه‌ریزی آموزشی و برای برنامه‌ریزی آموزشی حائز اهمیت است، وقوف به ارتباط و تعامل بین زیرنظام‌های نظام آموزش و پرورش با نظام کل (اقتصادی، اجتماعی و سیاسی - فرهنگی) می‌باشد.

نظام آموزشی یک مجموعه پیچیده، تشکیل شده از اجزاء و زیرنظام‌ها به گونه‌ای سازمان یافته است، که به دنبال تحقق اهداف معین، در طی یک فرایند تعاملی و پیش رونده است، اما امکان دارد که هدف‌های نظام تحقق نیابند؛ بعضی از دلایل این امر به شرح زیر است:

- هنگامی که برخی از زیرنظام‌ها به درستی کار نکنند؛ برای مثال ممکن است برنامه‌های تربیت معلم قادر به تربیت تعداد کافی معلم موردنظر نباشد و یا فارغ‌التحصیلان مدارس حرفه‌ای مهارت‌های لازم را برای ورود به بازار کار نیاموخته باشند.

- هنگامی که اجزا متشکله نظام متناسب با وظایف و اهداف نظام نباشد؛ برای مثال هرگاه در دوره اول متوسطه دانش‌آموختگان مهارت‌های لازم را برای ورود به بازار کار نیابند و شمار زیادی از آن‌ها پس از پایان این مقطع تحصیلی، بدون یافتن امکان ادامه تحصیل در دوره‌های حرفه و صنعت، به اشتغال بپردازند.

- هنگامی که نظام آموزشی و دیگر بخش‌های جامعه از نظر سیاسی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی از هدف‌های واحدی پیروی نکنند و ارتباط لازم و سازنده بین آن‌ها برقرار نباشد، در این صورت مشاهده می‌شود که تعداد بسیاری از فارغ‌التحصیلان به گروه بیکاران می‌پیوندند، در حالی که تقاضا برای نیروی انسانی کارآموده همچنان برآورده نمی‌شود.

هنگامی که برون داد نظام نسبت به اهداف تعیین شده متفاوت باشد؛ برای نمونه، تفاوت نسبت فارغ‌التحصیلان فعلی به وضعیت مطلوب، یا هنگامی که اولویت‌ها در نظر گرفته نشوند. به عنوان مثال؛ فارغ‌التحصیل شدن تعداد زیادی از فراگیران در رشته‌های علوم انسانی و هنر، در مقایسه با فارغ‌التحصیلان تکنسین مورد نیاز در رشته‌های فنی یا تحقق یافتن نتایج غیرقابل انتظار مثبت یا منفی، به جای تحقق هدف‌های آموزشی در سه حیطه رفتاری موردنظر (دانش، توانش و نگرش)؛ افزایش نابرابرهای اجتماعی - اقتصادی و افزایش مهاجرت روستائینان به شهرها. در این راستا، برنامه‌ریز آموزشی باید از طریق تجزیه و تحلیل دقیق، علل پیدایش کاستی‌ها را بیابد و برای اصلاح آن‌ها پیشنهادات مناسب ارائه دهد.

نظام آموزشی نظامی است پویا و پیوسته در حال تحول و رشد، که از جنبه کمی (افزایش جمعیت، افزایش عرضه و تقاضا برای آموزش) و جنبه کیفی (افزایش کیفیت زندگی و بهبود شرایط زیستی و معنوی افراد جامعه)، در حال تغییر می‌باشد.

در فرایند برنامه‌ریزی آموزشی، برنامه‌ریزان آموزشی رابطان اصلی بین سیاست‌گذاران و مجریان نظام آموزشی محسوب می‌شوند و تنها بر مبنای اطلاعات دقیق فراهم شده توسط آنان درباره چگونگی کارکرد نظام آموزشی، یا به عبارتی «تشخیص نظام»، دولتمردان و سیاست‌گذاران قادر به اتخاذ تصمیمات لازم در راستای بهبود عملکرد نظام آموزشی خواهند بود.

کج مثال ۱۲: از دلایلی که موجب می‌شوند هدف‌های نظام آموزشی تحقق نیابند، کدام است؟ (آزاد ۸۴)

- (۱) عدم تناسب برون‌داد نظام با اهداف تعیین شده و ورود دانش‌آموختگان به بازار کار
 (۲) کارکرد نادرست زیرنظام‌ها و عدم تناسب اجزاء متشکله نظام با وظایف و اهداف نظام
 (۳) عدم هماهنگی بین برون‌داد نظام با استراتژی‌ها و سیاست‌های اجرایی و مدیریتی
 (۴) کارکرد نادرست فرایند نظام‌ها و عدم تناسب بین امکانات کالبدی و هزینه‌های آموزشی

پاسخ: گزینه «۲» کارکرد نادرست زیرنظام‌ها و عدم تناسب اجزاء متشکله‌ی نظام با وظایف و اهداف آن، از جمله دلایلی هستند که موجب می‌شوند هدف‌های نظام آموزشی تحقق نیابند.

مدرسان شریف

فصل سوم

«تشخیص کژی‌ها و کاستی‌های نظام آموزشی»

درسنامه (۱): آشنایی با مفهوم تشخیص

تعریف تشخیص

فرهنگ لغات «وبستر» تشخیص را چنین تعریف می‌کند: تشخیص عبارت است از تحلیل علت یا طبیعت یک وضعیت، یک موقعیت یا یک مسأله و نتیجه‌گیری درباره طبیعت یا علت یک پدیده. تشخیص به عنوان اولین گام برنامه‌ریزی آموزشی، ساختاری است که اجزاء گوناگون یک نظام آموزشی را تحلیل و توصیف کرده و شناخت عملی و جامعی از نظام آموزشی ارائه می‌دهد. می‌توان اذعان داشت که نظام آموزشی دارای دو نوع بازده می‌باشد؛ بازده ظاهری که شامل تولید دانش و مهارت‌های لازم در دانش‌آموختگان سطوح مختلف آموزشی است، اما بازده‌هایی که کمتر به چشم می‌آیند و پنهان هستند نیز جزء محصولات نظام محسوب می‌شوند. برخی از آن‌ها عبارتند از: شکل‌پذیری ارزش‌ها در دانش‌آموختگان و در نتیجه رفتارهای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی ناشی از آن، مانند: نگرش‌های انتقادی، ایجاد علاقه به کار، بهبود کیفیت زندگی، کسب موفقیت‌های اجتماعی، تشویق مهاجرت از روستاها به شهرها، ایجاد نابرابری‌های منطقه‌ای و اجتماعی و غیره. برنامه‌ریز آموزشی باید بداند که نتایج حاصل از نظام آموزشی، تابعی از تعامل بین زیرنظام آموزشی و دیگر زیرنظام‌های جامعه است. همچنین باید دقیقاً به تعامل بین نظام آموزشی و بخش‌های دیگر جامعه از قبیل: نظام‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی آگاه باشد. منظور از تعامل این است که نظام آموزشی بر بخش‌های دیگر جامعه تأثیر می‌گذارد و از آن‌ها تأثیر می‌پذیرد. به طور کلی تربیت نیروی متخصص برای بازار کار، نیازمند تعامل برنامه‌ریزان آموزشی با نیازهای بازار کار و تربیت نیروی انسانی متخصص است. به منظور درک نقش تشخیص در برنامه‌ریزی آموزشی، در ذیل به زمینه‌های تشخیص در دو محدوده درون و برون نظام آموزشی پرداخته می‌شود.

کج مثال ۱: کدام بازار نتیجه تعامل بین نظام آموزشی و اقتصادی است؟ (سراسری ۷۷)

- (۱) آموزش (۲) سیاست (۳) فرهنگ (۴) کار

پاسخ: گزینه «۴» با توجه به این که نیروی انسانی فارغ‌التحصیل نظام آموزشی به چرخه اقتصادی و بازار کار وارد می‌شود، بازار کار نتیجه تعامل بین نظام آموزشی و اقتصادی است.

کج مثال ۲: فرهنگ لغات وبستر کدام گزینه را چنین توصیف می‌نماید؟

«تحلیل علت یا طبیعت یک وضعیت، یک موقعیت یا یک مسأله و نتیجه‌گیری درباره طبیعت یا علت یک پدیده»

- (۱) تشخیص (۲) نیازسنجی (۳) آینده‌نگری (۴) هیچکدام

پاسخ: گزینه «۱» فرهنگ لغات وبستر تشخیص را چنین تعریف می‌کند: تشخیص عبارت است از تحلیل علت یا طبیعت یک وضعیت، یک موقعیت یا یک مسأله و نتیجه‌گیری درباره طبیعت یا علت یک پدیده.

مدرسان شریف

فصل چهارم

«کاربرد شاخص‌ها»

درسنامه: آشنایی با شاخص‌ها

مقدمه‌ای بر شاخص‌ها

شاخص‌ها به عنوان علائمی که مسیر را مشخص می‌کنند، می‌توانند مورد استفاده قرار گیرند. شاخص‌ها به تشخیص راه کمک کرده و انتخاب راه صحیح از ناصحیح را میسر ساخته و به کمک آن می‌توان به مقصد رسید. در ذیل فهرست خصوصیات شاخص‌هایی که در علوم اجتماعی و از جمله در رشته آموزش و پرورش به کار برده می‌شود، ارائه شده است.

- شاخص عبارت است از بیان کمی که معمولاً رابطه موجود بین دو کمیت را نشان می‌دهد.
- شاخص از اهمیت سیاست‌گذاری برخوردار است و می‌تواند روشنگر موضوع مورد مطالعه باشد.
- شاخص به برهه مشخصی از زمان مرتبط است، یعنی هر شاخص با یک دوره از زمان (مانند سال تحصیلی) مشخص می‌شود و یک مجموعه از این نوع شاخص می‌تواند روشنگر روند موضوع مورد مطالعه باشد.
- شاخص‌ها در سطوح مختلف یک نظام می‌توانند مورد استفاده قرار گیرند.
- ارزش شاخص‌ها قراردادی است.
- شاخص‌ها بر اساس داده‌های موجود تدوین می‌شوند.
- شاخص‌ها به صورت ارزش‌های عددی قابل فهم و قابل تفسیر می‌باشند.

بر اساس مطالب فوق، توجیه رابطه بین شاخص‌ها و تشخیص این است که؛ تشخیص بررسی یا تحلیل علل و طبیعت یک وضعیت یا یک مسئله خاص می‌باشد. بنابراین برای شناخت و درک ساختار و شرایط مسئله مورد نظر (در زمینه آموزش) به شاخص‌هایی نیاز داریم که نقش چشم یا علائم جاده را ایفا کنند. نرخ‌ها و نسبت‌هایی که در بخش گذشته به آن‌ها اشاره شد، در واقع مانند رادیولوژی نمایانگر درون نظام آموزشی هستند.

کج مثال ۱: کدامیک از موارد زیر جز خصوصیات شاخص‌ها نیست؟

- (۱) شاخص عبارت است از بیان کمی که معمولاً رابطه موجود بین دو کمیت را نشان می‌دهد.
- (۲) شاخص از اهمیت سیاست‌گذاری برخوردار است.
- (۳) شاخص به برهه مشخصی از زمان مرتبط است.
- (۴) شاخص از اهمیت اقتصادی برخوردار است.

پاسخ: گزینه «۴» شاخص‌ها عبارتند از بیان کمی رابطه موجود بین دو کمیت، از اهمیت سیاست‌گذاری برخوردار و به برهه مشخصی از زمان مرتبطند و تنها گزینه ۴ جزء خصوصیات شاخص‌ها نمی‌باشد.

موارد کاربرد شاخص‌ها

- شاخص‌ها در تعریف سیاست‌گذاری به کار می‌روند. هدف‌های سیاست‌گذاری را به گونه‌ای مشخص و روشن می‌توان با کمک شاخص‌ها بیان کرد. برای مثال برای بیان کیفی یک هدف (ارتقاء آموزش ریاضیات و علوم در مدارس متوسطه) می‌توان آن را با استفاده از یک شاخص بیان کرد (افزایش نسبت دبیران علوم و ریاضیات به دانش‌آموزان مدارس متوسطه از رقم ۱ معلم به ازای ۶۰ دانش‌آموز به ۱ معلم به ازای ۳۵ دانش‌آموز در طی ۵ سال آینده).

– شاخص‌ها برای اعمال پیشرفت و تغییرات مورد استفاده قرار می‌گیرند. از آن‌جا که روش‌های عددی یک شاخص به مرحله خاصی از زمان اشاره می‌کند، معمولاً یک سال تحصیلی) ممکن است تغییرات یک شاخص را در طول زمان مشاهده کرد. برای مثال اگر گسترش تدریس علوم در مدارس متوسطه مورد نظر باشد، لازم است نسبت دبیران علوم به دانش‌آموزان متوسطه تغییر داده شود. اگر این نسبت همچنان رو به افزایش است، می‌توان گفت که مسئله به قوت خود باقی است و اگر نسبت کاهش یابد، می‌توان گفت اقدامات لازم در جهت صحیح قرار گرفته است و نسبت دانش‌آموزان نسبت به دبیران علوم در مدارس متوسطه رو به کاهش است. هرگاه سالانه مجموع شاخص‌هایی که در نظام آموزشی مورد استفاده قرار می‌گیرد را مورد مطالعه قرار دهیم؛ می‌توانیم با در دست داشتن تصویری از کل نظام در اهداف برنامه‌ریزی سال بعد تغییرات لازم را وارد سازیم. به عبارت دیگر، با استفاده از شاخص‌ها می‌توان مشاهده کرد، آیا اهدافی که توسط سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان تعیین شده است، در حال تحقق پذیری است یا خیر.

– پژوهشگران معمولاً شاخص‌ها را مورد استفاده قرار می‌دهند و احتمالاً همان شاخص‌ها مورد نظر برنامه‌ریزان نیز هست. از این رو می‌توان از پژوهشگران آموزشی در هر کشوری برای به دست آوردن شاخص‌های مورد نظر یاری گرفت. مبادله اطلاعات بین برنامه‌ریزان و محققین برای هر دو گروه مغتنم است و از صرف وقت و دوباره کاری جلوگیری می‌کند.

– شاخص‌ها در طبقه بندی نیز به کار می‌روند. یک شاخص چون گروه خاصی را در زمان مشخص مورد نظر قرار می‌دهد، مقایسه را امکان پذیر می‌سازد. هرگاه شاخص‌ها به تفکیک استان‌ها محاسبه شوند، می‌توان عملکرد استان‌ها را طبقه‌بندی نمود. برای مثال وضعیت آموزش علوم را در مدارس متوسطه با استفاده از نسبت دانش‌آموزان به دبیران علوم که در هر استان جداگانه محاسبه می‌شود، می‌توان طبقه بندی کرد و بر این اساس مشخص نمود که در کدام استان آموزش علوم از وضعیت بهتری برخوردار است.

شاخص‌های اجزای متشکله نظام آموزشی به تفکیک در ذیل بحث می‌شود:

شاخص‌های درون داد نظام آموزشی

درون داد به هر آنچه که وارد نظام آموزشی می‌شود، اعم از منابع مادی، مالی، دانش‌آموزان و معلمان اطلاق می‌گردد. درون داد نظام آموزشی مشتمل است بر منابع انسانی، مالی و مادی (کالبدی).

الف – منابع انسانی

منابع انسانی پیش بینی نیروی مورد نیاز در سطوح مختلف آموزشی است. منظور از سطوح مختلف نظام آموزشی، طبقه‌بندی شاخص‌ها به تفکیک شهرستان، استان و کل کشور و در صورت امکان به تفکیک جنسیت در هر یک از این سطوح می‌باشد. چون برنامه‌ریز بر اساس نیازهای برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری و همچنین شرایط موجود در سطوح مختلف عمل می‌نماید، مشاهده منظم تغییرات شاخص‌های زیر در طول زمان بسیار مفید خواهد بود:

– نسبت ثبت نام کنندگان به گروه سنی مربوطه بر حسب پایه یا دوره آموزشی

– نرخ ورودی به دوره ابتدایی

– نسبت دانش‌آموز به معلم بر حسب پایه یا دوره آموزشی

– در صد معلمان کارآزموده بر حسب پایه یا دوره آموزشی یا حتی رشته‌های درسی.

کج مثال ۲: کدامیک از موارد زیر جزء منابع انسانی است؟

۱) نسبت دانش‌آموز به کلاس درس، نسبت دانش‌آموز به معلم، نرخ ورودی به دوره ابتدایی

۲) هزینه سرانه، نسبت کتاب‌های درسی به دانش‌آموز

۳) درصد بودجه سالانه ملی که به امر آموزش اختصاص داده می‌شود، در صد معلمان کارآزموده

۴) نسبت ثبت نام کنندگان به گروه سنی مربوطه، نرخ ورودی به دوره ابتدایی، نسبت دانش‌آموز به معلم

☑ پاسخ: گزینه «۴» در منابع انسانی، هر دو طرف مقایسه انسان هستند و این کلید می‌باشد. مثلاً نسبت دانش‌آموز به معلم، که هم دانش‌آموز و هم معلم انسان هستند. بنابراین تنها گزینه‌ای که صحیح است گزینه ۴ می‌باشد.

ب – منابع کالبدی و مالی

– نسبت دانش‌آموز به کلاس درس بر حسب پایه یا دوره آموزشی: این شاخص‌ها در هر منطقه، شهرستان و استان باید با تقسیم تعداد دانش‌آموزان بر تعداد کلاس‌های موجود محاسبه شود. هم چنین می‌توان نسبت دانش‌آموزان به تعداد آزمایشگاه‌های علوم موجود در مدارس متوسطه و یا نسبت دانش‌آموزان مدارس متوسطه در مدارس حرفه‌ای یا کارگاه‌ها و غیره را محاسبه کرد. این مجموعه اطلاعات تصویری از توانایی بالفعل نظام آموزشی به دست می‌دهد.

– نسبت کتاب‌های درسی به دانش‌آموز بر حسب پایه یا دوره آموزشی: دسترسی به این شاخص به علت فقدان شمار کتاب‌های درسی در دست استفاده بسیار مشکل است. ولی به علت اهمیت آن باید در گردآوری آمار در این زمینه کوشش نمود.

– هزینه سرانه: بر حسب پایه و دوره آموزشی، که به تفکیک هر سال تحصیلی باید محاسبه شود.

مدرسان شریف

فصل پنجم

«مراحل تهیه برنامه آموزشی کشور»

درسنامه (۱): چگونگی تدوین برنامه آموزشی جامع کشور

در فرایند برنامه‌ریزی، قبل از هر اقدامی، باید هدف‌های آموزشی برای توسعه آموزش از نظر کمی و کیفی در طول زمان مورد نیاز، به عنوان نخستین مرحله تدوین شود. سپس منابع مورد نیاز برای تحقق بخشیدن به هدف‌های آموزشی به عنوان دومین مرحله از فرایند برنامه‌ریزی آموزشی تعیین شود. این مرحله شامل پیش بینی منابع آموزشی، اقتصادی و مالی مورد نیاز اجرای برنامه است. هر برنامه را می‌توان به صورت یک مجموعه هدف‌ها و وسایلی که برای تحقق بخشیدن به هدف‌ها تعیین می‌شود، تعریف کرد. برنامه‌ریزی از سیاست‌گذاری و تدوین راهبردها متمایز می‌باشد. در سیاست‌گذاری و بیان اهداف عمومی و کلی، معمولاً مسیر فعالیت‌های کشور تعیین می‌شود، در حالی که در برنامه‌ریزی، این سیاست‌ها و اهداف کلی به هدف‌های مشخص و قابل اندازه‌گیری در مدت زمان معین تبدیل می‌شود. برای مثال؛ گسترش فرصت‌های آموزشی کشور، یک سیاست یا هدف کلی است. راهبرد در میان سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی قرار می‌گیرد. فرایند تدوین راهبرد عبارت است از مقایسه راه‌های گوناگون برای تحقق یک هدف کلی و انتخاب راه مطلوب. هنگامی که راهبرد مشخص شد، بر آن اساس یک یا چند برنامه تدوین می‌شود و اولویت با برنامه‌ای خواهد بود که میان هدف‌ها، منابع و امکانات تحقق بخشیدن به هدف‌ها، هماهنگی بیشتری به وجود آورد. هر گونه سیاست، راهبرد و برنامه‌ریزی، به ماهیت نظام سیاسی کشور، قدرت‌های نسبی دست اندرکار آن کشور و احتمالاً نفوذ بین‌المللی بستگی دارد.

از این رو، ایدئولوژی سیاسی حاکم، به وضوح یا تلویحاً، محتوای آموزش و روش‌های آموزشی مورد استفاده در یک کشور را حتی اگر نسبت به آن ایدئولوژی مقاومت نشان داده شود، تعیین می‌کند. طبقات مرفه جامعه معمولاً با تأثیر گذاری بر سیاست‌های برنامه‌ریزی کشور، می‌کوشند تا نظام حاکم را تثبیت کنند. مثلاً از طریق تأثیرگذاران بر سیاست‌های گزینش دانشجو، انتخاب رشته‌های تحصیلی، اولویت دادن به یک زبان خارجی و غیره. در حالی که طبقات زحمتکش و کارگر برای بدست آوردن حقوق و آزادی بیشتر مبارزه می‌کنند. قدرت سیاست‌گذاری به وسیله مقامات سیاسی مانند رئیس‌جمهور، دولت، حزب یا مجلس (از طریق نمایندگان انتخابی ملت)، پیرو توافق‌های شایسته هر نظام اعمال می‌گردد. این مقامات انتخاب‌های اساسی و راهبردهای سیاسی عمده کشور را مشخص و سپس برنامه‌ریزی این راهبردها و اهداف کلی را به هدف‌های مشخص مبدل می‌سازد.

کج مثال ۱: اولین گام در تهیه برنامه آموزشی کشور کدام است؟

- (۱) تعیین اهداف (۲) تعیین اهداف کمی و کیفی (۳) تعیین اهداف و منابع مورد نیاز (۴) انتخاب راهبردها

پاسخ: گزینه «۲» در فرایند برنامه‌ریزی؛ قبل از هر اقدامی باید هدف‌های آموزشی برای توسعه آموزش از نظر کمی و کیفی در طول زمان مورد نظر به عنوان نخستین مرحله تدوین شود.

کارایی برنامه‌ریزی آموزشی به میزان درهم تنیدگی آن با برنامه‌ریزی رشد و توسعه کشور بستگی دارد، در واقع وزارت آموزش و پرورش کلیه منابع مادی (وسایل و تکنولوژی) و بودجه مورد نیاز خود را از وزارت امور اقتصادی و دارایی دریافت می‌کند و در عوض نیروی انسانی متخصص مورد نیاز کشور را در سطوح گوناگون تحویل می‌دهد.

از آنجا که برنامه‌ریزی آموزشی جزء لاینفک برنامه‌ریزی رشد و توسعه کشور محسوب می‌شود و برنامه‌ریزی آموزشی باید در کلیه مراحل تهیه و تدوین این برنامه مشارکت داشته باشد، نقش او به انجام وظایف جزئی مانند تبدیل هدف‌های نیروی انسانی به هدف‌های کارآموزی و آموزشی خلاصه نمی‌شود. با توجه به این که برنامه‌ریزی آموزشی درباره ظرفیت بالقوه مدارس و دانشگاه‌ها و محدودیت‌های نظام آموزشی اطلاع و شناخت کافی دارد، هنگام تعیین هدف‌های کمی و کیفی تربیت کادر کارآموزده، باید از آزادی کامل بیان و عقیده برخوردار باشد.

فرآیند برنامه‌ریزی استراتژیک

فرآیند برنامه‌ریزی استراتژیک عبارت است از تعیین و تدوین اهداف آینده سازمان، شناخت اهداف، تجزیه و تحلیل و ... در این نوع برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری بر مبنای مشارکت همه افراد ذی‌نفع می‌باشد. با وجود اینکه مدت زمان نسبتاً کوتاهی از مطرح شدن برنامه‌ریزی استراتژیک در نظام آموزشی می‌گذرد، در مجموع از آن به عنوان روشی برای بهبود نتایج حاصل از کارکرد یک نظام یا سازمان در رویارویی با موانع یا تهدیدها استفاده می‌شود. برنامه‌ریزی استراتژیک واکنشی یا فراواکنشی است. برنامه‌ریزی واکنشی در جستجوی راه‌حل برای فشارهای دنیای در حال تغییر و بحران‌های ناشی از آن است و برنامه‌ریزی فراواکنشی قبل از اینکه فشارها و مسائل به بحران تبدیل شوند و خساراتی به بار آورند، در جستجوی ایجاد تغییر است. این نوع برنامه‌ریزی در صدد تعیین هویت و تحقق بخشیدن به دنیایی است که آرزو داریم فرزندانمان در آن زندگی کنند.

کج مثال ۲: کدام مورد معرف برنامه‌ریزی استراتژیک واکنشی است؟

(سراسری ۹۶)

۱) بازنمایی آنچه می‌تواند باشد.

۲) تحقق بخشیدن به دنیایی که آرزو داریم فرزندانمان در آن زندگی کنند.

۳) ایجاد تغییرات قبل از اینکه فشارها به بحران تبدیل شود و خساراتی به بار آورد.

۴) جستجوی راه‌حل برای فشارهای دنیای در حال تغییر و بحران‌های ناشی از آن.

پاسخ: گزینه «۴» فرآیند برنامه‌ریزی استراتژیک عبارت است از تعیین و تدوین اهداف آینده سازمان، شناخت اهداف، تجزیه و تحلیل و ... .

در این نوع برنامه‌ریزی سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری بر مبنای مشارکت همه افراد ذی‌نفع می‌باشد. با وجود اینکه مدت زمان نسبتاً کوتاهی از مطرح شدن برنامه‌ریزی استراتژیک در نظام آموزشی می‌گذرد، در مجموع از آن به عنوان روشی برای بهبود نتایج حاصل از کارکرد یک نظام یا سازمان در رویارویی با موانع یا تهدیدها استفاده می‌شود. برنامه‌ریزی استراتژیک واکنشی یا فراواکنشی است.

برنامه‌ریزی واکنشی در جستجوی راه‌حل برای فشارهای دنیای در حال تغییر و بحران‌های ناشی از آن است. برنامه‌ریزی فراواکنشی قبل از اینکه فشارها و مسائل به بحران تبدیل شوند و خساراتی به بار آورند، در جستجوی ایجاد تغییر است. این نوع برنامه‌ریزی در صدد تعیین هویت و تحقق بخشیدن به دنیایی است که آرزو داریم فرزندانمان در آن زندگی کنند.

کج مثال ۳: کدام یک از مراحل برنامه‌ریزی آموزش و پرورش، مستلزم شناخت مشکلات و امکانات و ایجاد تعادل بین نظام آموزشی و نیازها و امکانات ملی

(سراسری ۹۴)

است؟

۴) تدوین برنامه

۳) تدوین فعالیت‌ها

۲) تعیین استراتژی

۱) ارزشیابی و پژوهش

پاسخ: گزینه «۲» مرحله تعیین استراتژی مستلزم شناخت مشکلات و امکانات، تعیین اولویت‌ها و ایجاد تعادل بین نظام آموزشی و نیازمندی‌ها و

امکانات ملی است. به هر صورت تعیین راهبردها در شکل دادن به آموزش و پرورش هر کشور نقش حساسی دارد.

تعیین راهبردهای آموزش و پرورش شامل فعالیت‌هایی است از قبیل:

شناخت تنگناها، شناخت امکانات و نیازها، تعیین ضوابط و ملاک‌های لازم برای تصمیم‌گیری و برقراری اولویت‌ها، تعیین تمرکز، عدم تمرکز و زمینه تشریک مساعی گروه‌های مختلف در فعالیت‌های برنامه‌ریزی، ایجاد تعادل و هماهنگی درونی بین سطح برنامه‌ریزی و فعالیت‌های مختلف آموزش و پرورش

مراحل تهیه یک برنامه:

۱- تشخیص شرایط و وضعیت گذشته و حال

۲- ارزیابی نیازها و تدوین هدف‌ها

۳- تعیین منابع (انسانی، کالبدی و مالی) برای تحقق هدف‌ها

۴- مقابله نیازها و منابع (تعیین حوزه امکانات)

به جهت کمبود منابع، باید اولویت بندی کرد. با مشخص شدن اولویت‌ها، در هدف‌ها نیز باید تجدید نظر نمود. تجدید نظر در هدف‌ها با توجه به شرایط خاص هر کشور و رژیم حاکم بر آن انجام می‌پذیرد. پس از انجام تعدیل‌های متوالی در آن چه باید انجام پذیرد و آن چه می‌تواند انجام پذیرد، برنامه آماده می‌گردد. در واقع برنامه محصول برقراری تعادل بین وضع مطلوب و وضع موجود است.

کلمه مثال ۴: کدام گزینه زیر بیانگر مهم‌ترین مشکلات برنامه‌ریزی در آموزش متوسطه کشور است؟ (سراسری ۹۳)

(۱) غلبه دروس نظری (۲) تخصص‌گرایی بیش از حد (۳) عدم تناسب با بازار کار (۴) بی‌توجهی به آموزش عمومی

پاسخ: گزینه «۳» امروزه با وجود آن‌که برنامه‌ریزی توسعه‌ی آموزش و پرورش در کشورهای در حال توسعه بهبود یافته، ملاحظه می‌شود که به جای دگرگونی‌های اساسی، آموزش و پرورش تنها از گسترش کمی برخوردار است. مشکل عدم جذب فارغ‌التحصیلان و ترک تحصیل‌کنندگان در بازار کار، مربوط به عدم کارایی خارجی نظام آموزش و پرورش است.

در همین راستا، عدم تناسب دانش و مهارت‌های عرضه شده در مقطع متوسطه با نیازهای بازار کار از مهم‌ترین مشکلات برنامه‌ریزی در آموزش متوسطه‌ی کشور محسوب می‌شود.

کلمه مثال ۵: عبارت «مقایسه راه‌های گوناگون برای تحقق یک هدف کلی و انتخاب راه مطلوب» معرف چیست و محل قرارگیری آن کجاست؟

(۱) شاخص - در میان سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی (۲) راهبرد - در میان سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی
(۳) کارایی - در میان سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی (۴) هیچکدام

پاسخ: گزینه «۲» فرایند تدوین راهبرد عبارت است از: مقایسه راه‌های گوناگون برای تحقق یک هدف کلی و انتخاب راه مطلوب. راهبرد در میان سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی قرار می‌گیرد.

کلمه مثال ۶: تعیین سیاست، راهبرد و برنامه‌ریزی به چه عاملی بستگی دارد؟

(۱) ماهیت نظام سیاسی کشور (۲) قدرت‌های نسبی دست‌اندرکار آن کشور
(۳) نفوذ بین‌المللی (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۴» هرگونه سیاست، راهبرد و برنامه‌ریزی؛ به ماهیت نظام سیاسی کشور، قدرت‌های نسبی دست‌اندرکار آن کشور و احتمالاً نفوذ بین‌المللی بستگی دارد.

کلمه مثال ۷: عبارت «کلیه کودکان ۶ سال به بالا در سال ۱۳۷۵ در مدارس ثبت نام خواهند کرد» جزء وظایف کدام گروه است؟

(۱) برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران (۲) برنامه‌ریزان (۳) سیاست‌گذاران (۴) هیچکدام

پاسخ: گزینه «۲» انتخاب‌های اساسی و راهبردهای سیاسی عمده کشور، توسط مقامات سیاسی تهیه و سپس برنامه‌ریز این راهبردها و اهداف کلی را به هدف‌های مشخصی مبدل می‌سازد و این عبارت که در واقع تعیین یک هدف جزئی و عملیاتی و رفتاری می‌باشد، جزء وظایف گروه برنامه‌ریزان می‌باشد.

قسمت‌های مختلف یک برنامه

۱- مقدمه: شامل وضعیت موجود آموزش در کشور، به انضمام مسایل کمی و کیفی، سیاست‌های کشور برای رفع اشکالات و اهداف کلی مورد استفاده در برنامه‌ریزی.

۲- هدف‌ها و وسایل برای سطوح مختلف نظام آموزشی؛ شامل آموزش قبل از دبستان، دوره ابتدایی، دوره متوسطه، تربیت معلم و دانشگاه‌ها.

۳- فصل مخصوص برنامه‌های آموزشی ویژه؛ مانند آموزش بزرگسالان، آموزش‌های منطقه‌ای و غیره.

۴- آخرین، ولی نه کم اهمیت‌ترین فصل برنامه؛ به منابع مورد نیاز و تأمین هزینه‌های نظام آموزشی، با استفاده از منابع داخلی یا خارجی اختصاص دارد.

کلمه مثال ۸: کدام قسمت برنامه شامل وضعیت موجود آموزش، سیاست‌های کشور برای رفع اشکالات و اهداف کلی مورد استفاده در برنامه‌ریزی می‌باشد؟

(۱) مقدمه (۲) هدف‌ها و وسایل برای سطوح مختلف نظام آموزشی
(۳) فصل مخصوص برنامه‌های آموزشی ویژه (۴) منابع مورد نیاز

پاسخ: گزینه «۱» مقدمه یک برنامه شامل: وضعیت موجود آموزش در کشور، به انضمام مسایل کمی و کیفی، سیاست‌های کشور برای رفع اشکالات و اهداف کلی مورد استفاده در برنامه‌ریزی می‌باشد.

کلمه مثال ۹: آموزش بزرگسالان و آموزش‌های منطقه‌ای جزء کدام قسمت یک برنامه است؟

(۱) فصل مخصوص (۲) منابع مورد نیاز
(۳) هدف‌های سطوح مختلف نظام آموزشی (۴) وسایل و امکانات تحقق برنامه‌های عمرانی

پاسخ: گزینه «۱» فصل مخصوص برنامه‌های آموزشی ویژه، شامل: آموزش بزرگسالان، آموزش‌های منطقه‌ای و غیره می‌باشد.

مدرسان شریف

فصل ششم

«اجرای برنامه آموزشی و ارزیابی آن»

درسنامه (۱): عملیات اجرایی برنامه آموزشی

مقدمه

پس از آن که برنامه آموزشی کشور تهیه شد و مورد تأیید و تصویب سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان کشور (حزب، دولت، مجلس) قرار گرفت، مرحله اجرایی آن می‌تواند آغاز شود. بنابراین باید دو امر تهیه برنامه و اجرای برنامه را کاملاً از یکدیگر تفکیک کرد. چه این دو وظیفه به وسیله واحدهای دولتی متفاوتی انجام می‌پذیرند، حتی اگر هر دو وظیفه در وزارتخانه واحدی مانند: وزارت آموزش و پرورش به انجام رسد. برنامه‌ریزی امری است که به وسیله نهاد مسئول تدوین برنامه (یا وزارت آموزش و پرورش و وزارت برنامه‌ریزی، در صورتی که بین این دو وزارتخانه ارتباط برقرار باشد) انجام می‌پذیرد. در حالی که اجرای برنامه مربوط می‌شود به دواير اجرایی وزارت آموزش و پرورش، واحدهای منطقه‌ای آن و مدارس. مشارکت مردم در هر دو مرحله یعنی تهیه برنامه و اجرای آن ضروریست. فرایند نظارت و ارزیابی در حین اجراء و نیز بعد از اجرای برنامه آموزشی انجام می‌پذیرد. نظارت صرفاً یک امر اداری است که با هزینه و مدیریت طرح سر و کار دارد.

کدامیک از گزینه‌های زیر صرفاً یک امر اداری است، که با هزینه و مدیریت طرح سروکار دارد؟

- (۱) نظارت (۲) ارزیابی (۳) اجرای برنامه (۴) موارد ۱ و ۲

پاسخ: گزینه «۱» نظارت صرفاً یک امر اداری است، که با هزینه و مدیریت طرح سروکار دارد.

ارزیابی امری است پیچیده‌تر از نظارت، که به منظور مقایسه بین نتایج حاصل و هدف‌های تعیین شده برنامه انجام می‌پذیرد. نتایج حاصل از برنامه می‌تواند کاملاً با آنچه انتظار می‌رفته است، مغایر باشد. نتایج مورد نظر و نتایج پیش‌بینی نشده برنامه آموزشی هر دو بر نظام آموزشی و نیز بر روابط بین نظام آموزشی و محیط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن اثر می‌گذارد. در حالی که نظارت توسط کارمندان اداری دولت انجام می‌پذیرد، ارزیابی می‌تواند به وسیله کارمندان واحد برنامه‌ریزی و یا سازمان‌های دیگر مانند: دانشگاه‌ها، شرکت‌های مشاوره‌ای و یا یک گروه بین‌المللی انجام پذیرد. به علاوه مردم می‌توانند در هر دو مرحله نظارت و ارزیابی مشارکت داشته باشند. پیامد اجراء، نظارت و ارزیابی یک برنامه آموزشی؛ اطلاعاتی است که به دست می‌آید. بر این پایه می‌توان فرایند برنامه‌ریزی را اصلاح نمود و بهبود بخشید و برنامه را با تغییرات احتمالی داخل کشور تطبیق داد.

کدامیک از موارد زیر به منظور مقایسه بین نتایج حاصل و هدف‌های تعیین شده برنامه انجام می‌پذیرد؟

- (۱) ارزیابی (۲) نظارت (۳) اجرای برنامه (۴) هیچکدام

پاسخ: گزینه «۱» ارزیابی امری است پیچیده‌تر از نظارت، که به منظور مقایسه بین نتایج حاصل و هدف‌های تعیین شده برنامه انجام می‌پذیرد.

کدامیک از موارد زیر به منظور مقایسه بین نتایج حاصل و هدف‌های تعیین شده برنامه انجام می‌شود؟

- (۱) کارمندان اداری دولت (۲) مجریان برنامه (۳) تهیه کنندگان برنامه (۴) نمایندگان دولت

پاسخ: گزینه «۱» نظارت توسط کارمندان اداری دولت انجام می‌پذیرد.

اجرای برنامه

اجرای برنامه آموزشی به همان شکلی که تهیه شده، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ یعنی تا وقتی برنامه اجرا نشود، مفهومی ندارد و قابل ارزشیابی هم نیست. اما آنچه که در اجرای برنامه باید در نظر گرفته شود، فرایند صحیح اجرای آن است و اگر به صورت نارسا اجرا شود، می‌تواند اثرات و نتایج نامطلوبی را به همراه آورد. این در حالی است که از یک برنامه تهیه شده نارسا - در صورتی که درست اجرا شود - می‌توان نتایج رضایت بخشی به دست آورد. البته در مورد اخیر، پشتیبانی مقامات سیاسی بلند پایه تضمین‌کننده موفقیت است. صرف این که یک برنامه تهیه شده است و تصمیم‌گیرندگان و قانون‌گذاران آن را تصویب نموده‌اند، الزاماً موجب اجرای آن نمی‌شود. این امر دلایل گوناگونی دارد. اولاً این امکان وجود دارد که یک برنامه به علت غیر عملی بودن اجرا نشود. ثانیاً شرایط و موقعیت‌های پیش‌بینی نشده در یک کشور مثلاً در جنگ (کشورها در حالت جنگ نمی‌توانند برنامه بلند مدت داشته باشند) می‌تواند باعث توقف یا عدم اجرای یک برنامه گردد. کمک خارجی می‌تواند کاهش یابد، یا در آمد کشور به علت تنزل نرخ قیمت کالاهای صادراتی که تنها منبع در آمد ارزی هستند، کاهش یابد. همان عواملی که در موقع تدوین برنامه آموزشی بر آن تأثیر می‌گذارند، بر اجرای آن نیز می‌توانند اثر گذارند. در حقیقت تأثیر عوامل سیاسی در موقع اجرای برنامه می‌تواند جدی تر از موقع تهیه برنامه باشد. مسلم است تصویب یک برنامه آسان‌تر از اجرای آن است. مشکلاتی که باعث عدم اجرای یک برنامه می‌شود، غالباً ناشی از نارسایی ساختارها و شیوه‌هاست. میزان کارایی وزارت آموزش و پرورش به عنوان مجری اصلی برنامه آموزش کشور، بستگی دارد به این که به چه اندازه فعالیت‌های دیگر دوایر هماهنگ و به چه میزان مشارکت مردم را جلب کرده است. برای اجرای موفقیت آمیز یک برنامه باید کلیه هزینه‌های لازم در طول اجرای برنامه پیش‌بینی و تأمین شود و براساس برنامه‌های زمان بندی شده سالانه توزیع شود. تدارکات مالی یک برنامه باید متناسب با نیازهای برنامه‌ریزی باشد. برخی از کشورها بودجه‌های چند ساله تدارک می‌بینند، در حالی که برخی دیگر بر اساس «طرح» تأمین بودجه می‌کنند. ترکیبی از هر دو شیوه می‌تواند مطلوب واقع شود. برای تأمین بودجه یک برنامه، باید هزینه‌های جاری و سرمایه‌ای را با هم در نظر گرفت.

از آن‌جا که کمک‌های بین‌المللی معمولاً هزینه‌های ساختمان مدارس و تجهیزات را تقبل می‌کنند، مقامات دولتی تمایل به نادیده گرفتن هزینه‌های جاری دارند. این شیوه تفکر خود باعث ایجاد مشکلاتی در حین اجرا می‌شود. زیرا هزینه‌های جاری در آموزش و پرورش رقم قابل ملاحظه‌ای را تشکیل می‌دهد و نباید نادیده گرفته شود. فقدان تأمین بودجه کافی باعث شکست اجرای یک برنامه می‌شود. بنابراین در برنامه‌ریزی برنامه‌های آموزشی، پیش‌بینی و تأمین بودجه (مخارج جاری و سرمایه‌ای) از ضروریات است. در اجرای واقعی یک برنامه با مسایل مربوط به سهیم شدن در فعالیت‌های اجرایی و نیز هماهنگی در انجام وظایف روبرو هستیم.

کج مثال ۴: پشتیبانی مقامات سیاسی بلند پایه در کدام مرحله برنامه‌ریزی تضمین‌کننده موفقیت آن است؟

- (۱) اجرای برنامه (۲) نظارت (۳) ارزیابی (۴) هیچکدام

پاسخ: گزینه «۱» بهترین برنامه آموزشی تهیه شده به علت اجرای ناقص می‌تواند نتایج دلسرد کننده‌ای به دست دهد. این در حالی است که از یک برنامه تهیه شده نارسا - در صورتی که درست اجرا شود - می‌توان نتایج رضایت بخشی به دست آورد. البته در مورد اخیر، پشتیبانی مقامات سیاسی بلند پایه تضمین‌کننده موفقیت است.

کج مثال ۵: بیشتر مشکلاتی که باعث عدم اجرای یک برنامه می‌شود، غالباً ناشی از چه مسائلی است؟

- (۱) نارسایی ساختارها و شیوه‌ها (۲) عدم ثبات سیاسی دولت (۳) عدم هماهنگی فعالیت‌های دوایر دولتی (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۱» مشکلاتی که باعث عدم اجرای یک برنامه می‌شود، غالباً ناشی از نارسایی ساختارها و شیوه‌ها است.

کج مثال ۶: از ضروریات موفقیت اجرای برنامه‌های آموزشی کدام مورد است؟

- (۱) پیش‌بینی و تأمین بودجه (۲) تأمین مخارج جاری (۳) تأمین مخارج سرمایه‌ای (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۴» در برنامه‌ریزی برنامه‌های آموزشی، پیش‌بینی و تأمین بودجه و مخارج جاری و سرمایه‌ای از ضروریات است.

هماهنگ ساختن آموزش بخش دولتی و بخش خصوصی

ایجاد هماهنگی بین آموزش بخش دولتی و بخش خصوصی به منظور جلوگیری از وقوع هر نوع انحراف از اهداف تعیین شده برنامه آموزشی کشور ضروری است. یکی از ابزارهای مورد نیاز در ایجاد هماهنگی، استفاده از برنامه‌ریزی کالبدی مدارس (برنامه‌ریزی محل استقرار ساختمان مدارس) است. از طریق این روش می‌توان تعداد مدرسی که در هر محل و منطقه باید ساخته شود، تعیین کرد. بدین منظور باید تعداد دانش‌آموزان موجود و آینده را مورد نظر قرار داد و از توزیع جغرافیایی آن‌ها (برحسب شهرها و روستاها و مناطق) آگاهی حاصل کرد. همچنین از طول دوره‌های تحصیلی دانش‌آموزان در مدارس

با در نظر گرفتن شمار مردودین و آن‌هایی که مدارس را ترک می‌کنند) باید اطلاع داشت. دولت از طرق مختلف می‌تواند بر مدارس خصوصی اعمال نفوذ کند. مانند: پرداخت کمک هزینه یا پرداخت حقوق برخی از کادر آموزشی، یا صدور جواز برای تأسیس مدارس جدید، تدوین قوانین برای کادر آموزشی یا برنامه درسی و یا اجرای آزمون‌های استاندارد در این گونه مدارس.

کج مثال ۷: به منظور هماهنگی در آموزش بخش دولتی و بخش خصوصی استفاده از کدام گزینه لازم می‌باشد؟

(۱) استفاده از برنامه‌ریزی کالبدی مدارس

(۲) توزیع جغرافیایی دانش آموزان

(۳) طول دوره‌های تحصیلی دانش آموزان با شمار مردودین و ترک کنندگان

(۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۴» یکی از ابزار مورد نیاز در ایجاد هماهنگی، استفاده از برنامه‌ریزی کالبدی مدارس (برنامه‌ریزی محل استقرار ساختمان مدارس) است. از طریق این روش می‌توان تعداد مدارس که در هر محل و منطقه باید ساخته شود، تعیین کرد. بدین منظور باید تعداد دانش‌آموزان موجود و آینده را مورد نظر قرار داد و از توزیع جغرافیایی آن‌ها (برحسب شهرها و روستاها و مناطق) آگاهی حاصل کرد. همچنین از طول دوره‌های تحصیلی دانش‌آموزان در مدارس (با در نظر گرفتن شمار مردودین و آنهایی که مدارس را ترک می‌کنند) باید اطلاع داشت.

کج مثال ۸: دولت از چه طریقی می‌تواند بر مدارس خصوصی اعمال نفوذ کند؟

(۱) پرداخت کمک هزینه، پرداخت حقوق کلیه نیروهای آموزشی و غیر آموزشی، صدور مجوز برای تأسیس مدارس جدید

(۲) تدوین قوانین برای کادر آموزشی، تدوین برنامه درسی، اجرای آزمون‌های استاندارد در این گونه مدارس

(۳) پرداخت کمک هزینه، پرداخت حقوق برخی از کارکنان آموزشی

(۴) موارد ۲ و ۳

پاسخ: گزینه «۴» دولت از طریق پرداخت کمک هزینه یا پرداخت حقوق برخی از کادر آموزشی، یا صدور مجوز برای تأسیس مدارس جدید، تدوین قوانین برای کادر آموزشی یا برنامه درسی و یا اجرای آزمون‌های استاندارد، در این گونه مدارس بر آن‌ها اعمال نفوذ می‌کند.

هماهنگ ساختن کمک‌های ملی و بین‌المللی

هماهنگ ساختن کمک‌های ملی و بین‌المللی در هر دو مرحله تهیه و اجرای برنامه آموزشی کشور لازم است. به این صورت که هر نوع کمک خارجی که توسط کشورهای بیگانه یا سازمان‌های بین‌المللی اعم از این که دو جانبه یا چند جانبه باشد، باید جزئی از برنامه آموزشی کشور محسوب شود. این کمک‌ها طیف وسیعی از جمله تأمین مدرس، ارسال کارشناس و تجهیزات، پرداخت کمک‌های نقدی، اعطای بورس، تشکیل دوره‌های کارآموزی، اجرای طرح‌های آموزشی و غیره را شامل می‌گردد. اگر این گونه کمک‌ها جزئی از برنامه آموزشی کشور محسوب نشود، می‌تواند باعث پراکندگی در کوشش‌های لازم برای اجرای برنامه آموزشی شده و در رعایت اولویت‌های آن ایجاد اختلال کند. از آنجا که اجرای هر برنامه‌ای مستلزم استفاده از منابعی مانند: منابع انسانی، کالبدی (فضا و تجهیزات و غیره) و مالی است، باید برنامه زمان‌بندی شده به گونه‌ای هماهنگ و در عین حال، با انعطاف پذیری لازم، اجرای عملیات را مشخص نماید. هنگامی که از کمک‌های خارجی برای ساختمان مدارس در نقاط مختلف کشور استفاده می‌شود، باید عوامل جغرافیایی نیز مورد توجه قرار گیرد. منظور داشتن عامل نیروی انسانی در اجرای برنامه آموزشی کشور، شامل تعداد افراد، مهارت‌ها و تخصص‌های متفاوت در سطح ملی و بین‌المللی است. ضروری است که در کنار هر کارشناس بین‌المللی همتای ملی او قرار گیرد، تا وظایف و کارهای مربوط به کارشناس بین‌المللی را تعیین کرده و بر آن‌ها نظارت نماید و نه بالعکس. منابع کالبدی شامل ساختمان مدارس، تجهیزات و مواد آموزشی است.

معضلاتی که استفاده از کمک‌های بین‌المللی به همراه دارد، شامل: مشکلات فنی، سیاسی و فرهنگی نیز مطرح خواهد بود. معمولاً کارشناسان بین‌المللی کیفیت مورد نیاز و انتظار را ندارند، بنابراین به ویژه در زمان تهیه کتاب‌های درسی این خطر وجود دارد که محتوای کتاب‌ها براساس هدف‌های مصوب برنامه آموزشی نباشد و یا حتی در برخی از زمینه‌ها مانند: ادبیات، تاریخ و علوم زیستی با شرایط و داده‌های آن کشور مغایر باشد.

برنامه‌های درسی «وارداتی» در بعضی موارد از محتوای ایدئولوژیکی و سیاسی پنهان برخوردار است. یک بنایی که به عنوان مدرسه ساخته می‌شود، صرفاً محلی برای تدریس نیست، بلکه نحوه سازماندهی آن و ترتیب دادن کلاس‌ها و مجموعه فعالیت‌هایی که در آن انجام می‌پذیرد، نمایانگر **الگوی از مفاهیم ارزشی، آموزشی و فرهنگی** حاکم بر جامعه می‌باشد. هر گاه به همراه کمک‌های خارجی به ویژه در مورد گسترش دانشگاه‌ها معیار کشورهای صنعتی اعمال شود، به علت عدم توجه به بافت معماری بومی، این امر می‌تواند به از خود بیگانگی دانشجویان و استادان این گونه آموزشگاه‌ها بیانجامد و در نتیجه یک نوع نخبه‌گرایی در جامعه اشاعه یابد. به علاوه این نوع پیروی‌های کورکورانه به افزایش هزینه‌های جاری نیز می‌انجامد.

کلمه مثال ۹: کمک‌های خارجی که توسط کشورهای بیگانه یا سازمان‌های بین‌المللی صورت می‌گیرد باید چه شرط خاصی داشته باشد؟

- (۱) بومی سازی شده باشد.
 (۲) جزئی از برنامه آموزشی کشور محسوب شود.
 (۳) از فیلترهای سیاسی - اقتصادی و اجتماعی گذرانده شده باشد.
 (۴) همه موارد.

پاسخ: گزینه «۲» هر نوع کمک خارجی که توسط کشورهای بیگانه یا سازمان‌های بین‌المللی اعم از اینکه دو جانبه یا چند جانبه باشد، باید جزئی از برنامه آموزشی کشور محسوب شود.

کلمه مثال ۱۰: اعمال معیارهای کشورهای صنعتی در مورد گسترش دانشگاه‌ها (ساخت بنا) کدام مورد را به همراه دارد؟

- (۱) از خود بیگانگی دانشجویان و استادان
 (۲) اشاعه نخبه‌گرایی در جامعه
 (۳) افزایش هزینه‌های جاری
 (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۴» هرگاه به همراه کمک‌های خارجی به ویژه در مورد گسترش دانشگاه‌ها معیار کشورهای صنعتی اعمال شود، به علت عدم توجه به بافت معماری بومی، این امر می‌تواند به از خودبیگانگی دانشجویان و استادان این‌گونه آموزشگاه‌ها بیانجامد و در نتیجه یک نوع نخبه‌گرایی در جامعه اشاعه یابد. به علاوه این نوع پیروهای کورکورانه به افزایش هزینه‌های جاری نیز می‌انجامد.

مشارکت مردم

عامل پاسخگویی به نیازها و علائق اکثریت مردم و مشارکت مردم در تدوین هدف‌ها تضمین کننده موفقیت برنامه می‌باشد. همچنین هنگام اجرای برنامه علاوه بر دولت مرکزی و ادارات دولتی منطقه‌ای، گروه‌های مختلف اجتماعی نیز نقش عمده‌ای را ایفا می‌کنند. بدین منظور درجه‌ای از عدم تمرکز برای اجرای برنامه در سطوح مختلف ضروری است.

گروه‌های اجتماعی که در این جریان درگیر می‌شوند به شرح زیرند:

- دانش آموزان، دانشجویان و والدین آن‌ها (انجمن اولیاء و مربیان)

- مدرسین گروه‌های یاد شده

- کارکنانی که شرکت کنندگان بالقوه دوره‌های بازآموزی برای ارتقاء مهارت‌های شغلی هستند و نیز افرادی که با پرورش مهارت‌های اشتغال پذیر از گروه افراد بیکار خارج می‌شوند.

- کارخانه‌ها و شرکت‌هایی که از کارگران کارآموزی دیده بهره مند می‌شوند.

- جوامع محلی یا اقلیت‌های مذهبی که مدارس مخصوص به خود دارند.

- شرکت کنندگان در کلاس‌های سواد آموزی و آموزش بزرگسالان

- مشارکت در اجرای برنامه می‌تواند در دو زمینه به شرح زیر انجام پذیرد:

- مشارکت ملی از طریق کمک‌های نقدی به مدارس

- مشارکت در فرایند آموزشی

در مجموع، ایجاد هماهنگی بین فعالیت‌های مدارس دولتی و خصوصی و استفاده از کمک‌های داخلی و خارجی و جلب مشارکت فعال مردم در مراحل مختلف برنامه‌ریزی، باعث ایجاد انگیزه و در نتیجه مشارکت عموم در مرحله اجرای برنامه خواهد بود. از آن‌جا که پیوسته در جامعه تضاد وجود دارد، لازم است افراد، گروه‌ها و سازمان‌هایی که تسهیل کننده یا بازدارنده هستند، شناسایی شوند، تا تدابیر لازم به موقع در مورد خنثی نمودن دخالت‌های بی‌مورد آن‌ها گرفته شود.

کلمه مثال ۱۱: کدام‌یک از موارد زیر جزء مواردی است که باعث ایجاد انگیزه و مشارکت عمومی در مرحله اجرا برنامه می‌باشد؟

- (۱) ایجاد هماهنگی بین فعالیت‌های مدارس دولتی و خصوصی
 (۲) استفاده از کمک‌های داخلی و خارجی
 (۳) جلب مشارکت فعال در مراحل مختلف برنامه‌ریزی
 (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۴» ایجاد هماهنگی بین فعالیت‌های مدارس دولتی و خصوصی و استفاده از کمک‌های داخلی و خارجی و جلب مشارکت فعال مردم در مراحل مختلف برنامه‌ریزی، باعث ایجاد انگیزه و در نتیجه مشارکت عموم در مرحله اجرا برنامه خواهد بود.

درسنامه (۲): نظارت بر اجرای صحیح برنامه درسی جدید

نظارت یک فعالیت اداری است. در حالی که ارزیابی از مفهوم وسیعتری برخوردار است، به این صورت که آموزش و پرورش و رابطه آن با اقتصاد، اجتماع و محیط فرهنگی حاکم بر کشور را در بر می‌گیرد. هدف از نظارت و ارزیابی برنامه آموزشی کشور، اطلاع از چگونگی اجرای آن و بهبود بخشیدن به راه‌های اجرایی است. آن‌چه که دقیقاً باید مورد نظارت قرار گیرد، شیوه‌های مدیریت بر منابع انسانی، کالبدی (فیزیکی) و مالی است که به وسیله دولت (وزارتخانه مربوطه، دوایر منطقه‌ای و محلی) و مدارس و دانشگاه‌های گوناگون در سطوح مختلف اعمال می‌گردد. نظارت و بازرسی معمولاً در بخش عمومی انجام می‌پذیرد. در مورد بخش خصوصی نیز در صورتی که دولت در تأمین بودجه آن سهیم باشد، نظارت انجام می‌گیرد. اما این امر فقط برای اطلاع از این‌که آیا ارقام بودجه پرداخت شده برای مصارف تعیین شده هزینه شده است، یا خیر می‌باشد. نظارت معمولاً توسط گروهی متشکل از متخصصین امور اداری انجام می‌پذیرد. زمینه‌های مورد نظارت به شرح ذیل است:

- امور مالی - کارکنان - ساختمان مدارس - ارزیابی برنامه

کلمه مثال ۱۲: در امر نظارت دقیقاً چه چیزی باید مورد نظارت قرار گیرد؟

- ۱) شیوه‌های مدیریت بر منابع انسانی، کالبدی و مالی
 ۲) شیوه‌های تدریس در کلاس و نحوه برخورد با دانش آموزان
 ۳) شیوه‌های استفاده از کمک‌های خارجی و داخلی
 ۴) شیوه‌های استفاده از تکنولوژی آموزشی

پاسخ: گزینه «۱» آنچه که دقیقاً باید مورد نظارت قرار گیرد، شیوه‌های مدیریت بر منابع انسانی، کالبدی و مالی است، که به وسیله دولت و مدارس و دانشگاه‌های گوناگون در سطوح مختلف اعمال می‌گردد.

کلمه مثال ۱۳: دولت در چه صورتی می‌تواند بر بخش خصوصی نظارت کند؟

- ۱) در صورت تأمین بودجه آن
 ۲) در صورت هماهنگی آن با فعالیت‌های بخش عمومی
 ۳) در صورت اختصاص نیروی انسانی به بخش خصوصی
 ۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۱» در مورد بخش خصوصی در صورتی که دولت در تأمین بودجه آن سهیم باشد، نظارت انجام می‌گیرد.

امور مالی

در مورد امور مالی دو نوع نظارت وجود دارد؛ نظارت پیش از اجرای برنامه و نظارت بعد از اجرای برنامه. نظارت پیش از اجرا عبارت است از: کنترل قبل از این که مخارج مورد تأیید قرار گیرد، یا به عبارت دیگر یکدستی ارقام بودجه مورد بازبینی قرار می‌گیرد. مخارج برنامه‌ریزی شده باید با بودجه تعیین شده برای برنامه متناسب باشد و وزارت آموزش و پرورش از وزارت برنامه و بودجه یا وزارت امور اقتصادی و دارایی بودجه لازم را دریافت نموده باشد. ارقام هر فقره از امور برنامه باید در مقابل آن به تفکیک هزینه‌های جاری و سرمایه‌ای در سطح مرکزی، منطقه‌ای و غیره مرقوم باشد. پس از انجام «نظارت پیش از اجرا» نظارت پس از اجرا آغاز می‌گردد. این مرحله از نظارت باید پاسخگوی پرسش‌هایی به شرح زیر باشد:

آیا کلیه ارقام بودجه تعیین شده به مصرف رسیده است؟
 آیا برخی از ارقام بودجه در چهار چوب برنامه به مصرف امور دیگری رسیده است؟
 آیا هیچ یک از ماده‌های (ارقام) بودجه تصویب نشده برنامه، حذف شده یا کاهش یافته است؟

کلمه مثال ۱۴: باز بینی یکدستی ارقام بودجه در امور مالی جزء کدام نظارت است؟

- ۱) نظارت بعد از اجرا
 ۲) نظارت پیش از اجرا
 ۳) نظارت در حین اجرا
 ۴) هیچکدام

پاسخ: گزینه «۲» نظارت پیش از اجرا عبارت است از: کنترل قبل از این که مخارج مورد تأیید قرار گیرد، یا به عبارت دیگر؛ یکدستی ارقام بودجه مورد بازبینی قرار گیرد.

کارکنان

برخی از مسائل مالی به کارکنان و نیروی انسانی برنامه مربوط می‌شود، که در مورد پست‌های استخدامی پیش بینی شده، کمبود کادر آموزشی که بر اثر فوت، باز نشستگی، انتقال به دوایر دولتی دیگر، انتقال به بخش خصوصی، مهاجرت، ازدواج، اخراج و غیره و درباره سن معلمان، جنسیت، سال‌های خدمات و غیره اطلاعاتی را به دست می‌دهد.

ساختمان مدارس

ساختمان مدارس نیز مواردی را که شامل: زمین، فرایند ایجاد ساختمان، مصالح ساختمانی و برنامه زمانی تعیین شده برای تحویل ساختمان‌ها می‌باشد، مورد بررسی قرار می‌دهد.

مدرسان شریف

فصل هفتم

«آشنایی با مفاهیم برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی آموزشی»

درسنامه (۱): نگاهی دیگر بر تعاریف و مفاهیم برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی به مفهوم ساده‌اش؛ یعنی نقشه کشیدن برای رسیدن به هدف‌های مطلوب و مورد نظر. به این اعتبار، همه ما در طول زندگی خود بارها برنامه‌ریزی کرده‌ایم و می‌کنیم. در ادامه بحث خواهیم دید که برخی از نقشه‌هایمان آرزو و خواب و خیال بوده است، پاره‌ای سراسری و عجولانه و با تفکر سطحی تنظیم شده‌اند، برخی هم واقع‌بینانه و با تفکر و تأمل و حساب و کتاب و مآل‌اندیشی توأم بوده‌اند. در برنامه‌ریزی‌های آموزش و پرورش نیز هر سه نوع این برنامه‌ریزی‌ها وجود دارد. برخی از برنامه‌ها به رؤیاهای طلایی می‌مانند، پاره‌ای بدون مطالعه تنظیم شده‌اند، ولی بعضی هم اصولی و علمی هستند. برنامه‌ریزی آموزش و پرورش دارای دو بعد است: **بعد کمی و بعد کیفی**.

بعد کمی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش؛ با مسائلی سر و کار دارد که جنبه **مقداری و شمارشی** دارند. از قبیل تعداد افراد مورد نیاز در سطوح مختلف دانش و مهارت و تخصص برای بخش‌های مختلف تولید و خدمات، تعداد افراد لازم‌التعلیم در گروه‌های مختلف سنی، تعداد معلمان مورد نیاز برای دوره‌های مختلف آموزشی، تعداد مدارس و مراکز تأسیسات مختلف آموزشی، تجهیزات و وسایل آموزشی و امثال آن‌ها.

بعد کیفیتی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش؛ با **محتوای آموزش و پرورش و چگونگی انجام آن**، سر و کار دارد و مسائلی از قبیل فلسفه آموزش و پرورش، آرمان‌ها، مقاصد، هدف‌های آموزش و پرورش، محیط و فضای معنوی و روانی آموزش و پرورش، تربیت معلم و مدیر، روش‌شناسی آموزش و پرورش (متدولوژی) و امثال آنها، را در تمام دوره‌های آموزشی و در هر یک از دوره‌های آن را در بر می‌گیرد. مسلم است که هر برنامه آموزشی و پرورشی، هم عناصر کمیتی دارد، هم اجزای کیفیتی. در گذشته، برنامه‌ریزی‌های آموزش و پرورش تک‌بعدی بودند، ولی به تدریج اهمیت و ارزش و کیفیت آموزش و پرورش نیز مورد توجه قرار گرفت.

برنامه‌ریزی کمی آموزش و پرورش، مبنای ریاضی دارد و به آگاهی و آمادگی‌هایی در زمینه‌های آمار و کاربرد آن در اقتصاد، جامعه‌شناسی، جمعیت‌شناسی، تعلیم و تربیت و همچنین مبانی و کاربرد علوم مزبور در توسعه ملی نیازمند است. برنامه‌ریزی کیفیتی آموزش و پرورش، مبانی فلسفی، اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی را در بر دارد و به آگاهی و آمادگی‌هایی در زمینه علوم اجتماعی، انسانی و سیاسی نیازمند است و طبعاً تبحر، دانش و بینش وسیعی در زمینه علوم تربیتی می‌طلبد.

کج مثال ۱: توجه به بعد کیفی آموزش و پرورش و بی‌توجهی به بعد کمی چه پیامدی در بر دارد؟ (سراسری ۹۰)

(۲) شکاف بین تحصیل کرده‌ها و افراد محروم

(۱) افزایش شمار دانش‌آموزان

(۴) توجه به دانش و فن‌آوری روز

(۳) گسترش نقاط ضعف سیستم موجود

پاسخ: گزینه «۲» توجه به بعد کیفی و توجه نکردن به بعد کمی حاصلی جز شکاف بین افراد تحصیل کرده و افراد محروم ندارد. به عبارتی اگر تدابیری به کار بندیم که برنامه‌های تحصیلی و کیفیت آموزش و پرورش اصلاح شود، عیب‌ها و نقص‌های محتوای آموزش و پرورش رفع شود، ولی بر شماره‌ی شاگردان افزوده نشود و گروه بسیاری از جمعیت سنین مدرسه همچنان از تحصیل محروم بمانند، مثل این است که بر امتیازات مدرسه‌روها افزوده و شکاف بین تحصیل کرده‌ها و افراد محروم از تحصیل را وسیع‌تر و عمیق‌تر کرده باشیم.

(سراسری ۷۹)

کدام مثال ۲: از جمله هدف‌های برنامه‌ریزی آموزشی، کدام است؟

(۱) تعیین روش‌های یادگیری و یاددهی

(۲) مقابله با تغییرات فرهنگی و تکنولوژی

(۳) توسعه قوای ذهنی و تحرک اجتماعی

(۴) رشد کمی و توسعه کیفی آموزش و پرورش

پاسخ: گزینه «۴» از جمله هدف‌های برنامه‌ریزی آموزشی؛ رشد کمی و بهبود و توسعه کیفی آموزش و پرورش است. اگر برنامه‌ریزی آموزشی فقط به افزایش تعداد توجه کند مثل این می‌ماند که عیوب و نواقص موجود را با وسعت بیشتری گسترش دهد.

کدام مثال ۳: کدام بعد برنامه‌ریزی آموزش و پرورش با محتوای آموزش و پرورش و چگونگی انجام آن سر و کار دارد؟

(۱) بعد کیفی

(۲) بعد کمی

(۳) محتوای آموزش و پرورش

(۴) هیچکدام

پاسخ: گزینه «۱» بعد کیفیتی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش با محتوای آموزش و پرورش و چگونگی انجام آن سر و کار دارد.

کدام مثال ۴: کدام بعد برنامه‌ریزی آموزش و پرورش مبنای ریاضی دارد و به آمادگی‌هایی در زمینه‌های آمار و کاربرد آن در اقتصاد، جامعه‌شناسی، جمعیت‌شناسی و تعلیم و تربیت نیازمند است؟

(۱) بعد کمی

(۲) بعد کیفی

(۳) بعد مالی

(۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۱» برنامه‌ریزی کمی آموزش و پرورش مبنای ریاضی دارد و به آمادگی و آگاهی‌هایی در زمینه‌های آمار و کاربرد آن در اقتصاد، جامعه‌شناسی، جمعیت‌شناسی و تعلیم و تربیت نیاز دارد.

برنامه‌ریزی چیست؟

برنامه‌ریزی یعنی نقشه کشیدن، نقشه کشیدن برای نیل به مقصود و برای دستیابی به خواسته‌ها. راسخ در کتاب **تعلیم و تربیت در جهان امروز** برنامه‌ریزی را تفکر قبل از عمل، دورنمائی و مداخله مستقیم در جریان امور، برای هدایت نیروهای ملی در جهت نیل به هدف خوانده و آن را چنین تعریف کرده است: **طرح تدابیری که به احسن وجه یا مناسب‌ترین صورت، از منابع موجود (یا ممکن الوجود) به جهت نیل به هدف‌های مطلوب استفاده کند.** از برنامه‌ریزی تعاریف متعددی صورت گرفته است، بومن برنامه‌ریزی را «امر مستمر تصمیم‌گیری برای عمل در آینده» تعریف می‌کند. اما همه تعاریف به اتفاق مفاهیم زیر را در بر دارند.

کدام مثال ۵: برنامه‌ریزی یعنی نقشه کشیدن برای نیل به مقصد. در حقیقت برنامه‌ریزی ..... در جهت نیل به هدف است. (آزاد ۸۷)

(۱) تفکر قبل از عمل

(۲) غنای فرهنگی

(۳) توسعه اقتصادی

(۴) کمال فردی

پاسخ: گزینه «۱» برنامه‌ریزی یعنی نقشه کشیدن برای نیل به مقصد؛ در حقیقت برنامه‌ریزی، تفکر قبل از عمل می‌باشد.

کدام مثال ۶: این تعریف از برنامه‌ریزی که برنامه‌ریزی را «امر مستمر تصمیم‌گیری برای عمل در آینده» می‌داند مربوط به کدام صاحب نظر است؟ (سراسری ۹۳)

(۱) لوی

(۲) کومبز

(۳) بومن

(۴) زیملمان

پاسخ: گزینه «۳» طراحی و نقشه کشیدن برای نیل به هدف‌ها را برنامه‌ریزی گویند.

بومن و اندرسون برنامه‌ریزی را امر مستمر تصمیم‌گیری برای عمل در آینده می‌دانند. به عبارت دیگر؛ برنامه‌ریزی فرایندی است منظم، مداوم و حساب شده، منطقی، جهت دار و دورنگر، به منظور هدایت و ارشاد فعالیت‌های جمعی، برای رسیدن به هدف مطلوب. اهداف برنامه‌ریزی عبارتند از:

(۱) پیش‌بینی آینده؛ برنامه آینده‌نگری (۲) ساختن و شکل دادن به آینده؛ برنامه آینده ساز و (۳) برنامه برای انتخاب یک شکل خاص برای آینده؛ برنامه‌ی آینده‌گزین متخصصین حوزه‌های مختلف، برنامه‌ریزی را با توجه به حوزه فعالیت و تخصص خود به نحوی متفاوت تعریف کرده‌اند.

برنامه‌ریزی، فراگردی است دورنگر برای جهت دادن منطقی به فعالیت‌های جمعی. برنامه‌ریزی راهی است برای هدایت حساب شده فعالیت انسان به سوی منظور مشخص و برنامه‌ریزی یعنی نقشه کشیدن برای آینده و پیش‌بینی راه دستیابی به آن.

در برنامه‌ریزی با توجه به مطالب فوق چند مفهوم عمده مستتر می‌باشد:

- جریان و مداومت

- ارشاد و هدایت

- دورنگری و هدف‌گیری

- تفکر و عقلانیت

مفهوم جریان و مداومت در برنامه‌ریزی

مداومت در برنامه‌ریزی به این معنی است که برنامه‌ریزی فراگردی است که به نوشتن برنامه ختم نمی‌شود و با توجه به بازتاب و ارزیابی و بازخورد نتایج فعالیت‌های انجام شده، اطلاعات و یافته‌های جدید، تغییرات تکنولوژیکی، پیشرفت دانش و آگاهی، تحول منابع و امکانات و تغییر اولویت‌ها و مقاصد، دائم ارزیابی شده و تکمیل گردد.

مفهوم ارشاد و هدایت در برنامه‌ریزی

برنامه‌ریزی متضمن ارشاد، هدایت و مداخله در فعالیتهای جمعی است و بدین جهت بسته به چگونگی و میزان اعمال نفوذش، اشکال گوناگون به خود می‌گیرد. مانند برنامه‌ریزی متمرکز - الزامی، برنامه‌ریزی ارشادی - ترغیبی و برنامه‌ریزی حل مشکل و موردی.

مفهوم دورنگری و هدف‌گیری در برنامه‌ریزی

برنامه‌ریزی فعالیتی است جهت دار و دورنگر، بدین جهت بسته به چگونگی انتخاب هدف در مقطع‌های مختلف زمانی، ممکن است فعالیتی باشد آینده‌نگر، آینده‌ساز یا آینده‌گزین.

مفهوم تفکر و عقلانیت در برنامه‌ریزی

این که برنامه‌ریزی، فعالیتی است حساب شده و منطقی؛ یعنی باید متکی به اطلاعات دقیق و صحیح باشد، نیازها و انتظارات را تشخیص دهد، محدودیت‌ها، تنگناها، موانع و همچنین منابع موجود و محتمل را محاسبه و پیش بینی کند و از مقایسه‌ی محدودیت‌ها و منابع (تعیین حوزه امکانات) راهبردها و تدابیر گوناگون را برای رسیدن به مقصد با یکدیگر بسنجد و طرح‌های واقع‌بینانه‌ی لازم را برای تحقق مقصود تنظیم و ارائه کند.

کلمه مثال ۷: عبارت «طرح تدابیری که به احسن وجه یا مناسب‌ترین صورت، از منابع موجود (یا ممکن‌الوجود) به جهت نیل به هدف‌های مطلوب استفاده کند» اشاره به تعریف برنامه‌ریزی از دیدگاه کدام صاحب‌نظر دارد؟

- (۱) راسخ (۲) دنیسون (۳) یونسکو (۴) هیچکدام

پاسخ: گزینه «۱» تعریف راسخ درباره برنامه‌ریزی عبارت است از طرح تدابیری که به احسن وجه یا مناسب‌ترین صورت، از منابع موجود (یا ممکن‌الوجود) به جهت نیل به هدف‌های مطلوب استفاده کند.

کلمه مثال ۸: کدام صاحب‌نظر برنامه‌ریزی را تفکر قبل از عمل، دورنماسازی و مداخله مستقیم در جریان امور، برای هدایت نیروهای ملی در جهت نیل به هدف خوانده است؟

- (۱) راسخ (۲) دنیسون (۳) زی ملمان (۴) یونسکو

پاسخ: گزینه «۱» راسخ در کتاب تعلیم و تربیت در جهان امروز؛ برنامه‌ریزی را تفکر قبل از عمل، دورنماسازی و مداخله مستقیم در جریان امور برای هدایت نیروهای ملی در جهت نیل به هدف خوانده است.

کلمه مثال ۹: تقسیم‌بندی برنامه‌ریزی به برنامه‌ریزی متمرکز - الزامی، ارشادی - ترغیبی و حل مشکل به کدام مفهوم مستتر در برنامه‌ریزی اشاره دارد؟

- (۱) مفهوم ارشاد و هدایت (۲) مفهوم جریان و مداومت (۳) مفهوم تفکر و عقلانیت (۴) مفهوم دورنگری و هدف‌گیری

پاسخ: گزینه «۱» برنامه‌ریزی متضمن ارشاد، هدایت و مداخله در فعالیتهای جمعی است و بدین جهت بسته به چگونگی و میزان اعمال نفوذش اشکال گوناگون (متمرکز - الزامی، ارشادی - ترغیبی و مشکل‌گشایی - موردی) به خود می‌گیرد.

کلمه مثال ۱۰: تقسیم‌بندی برنامه‌ریزی به فعالیت‌های آینده‌نگر، آینده‌ساز و آینده‌گزین در برگیرنده کدام مفهوم مستتر در برنامه‌ریزی می‌باشد؟

- (۱) مفهوم تفکر و عقلانیت در برنامه‌ریزی (۲) مفهوم ارشاد و هدایت
(۳) مفهوم دورنگری و هدف‌گیری در برنامه‌ریزی (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۳» برنامه‌ریزی فعالیتی است جهت دار و دورنگر؛ بدین جهت بسته به چگونگی انتخاب هدف در مقاطع زمانی مختلف ممکن است فعالیتی باشد آینده‌نگر، آینده‌ساز یا آینده‌گزین.

تعریف برنامه‌ریزی

از آنچه گفته شد، چنین نتیجه می‌توان گرفت که برنامه‌ریزی فراگردی است مداوم، حساب شده و منطقی، جهت‌دار و دورنگر، به منظور ارشاد و هدایت فعالیت‌های جمعی برای رسیدن به هدف مطلوب.

دوراندیشی برنامه‌ریزی آموزشی

اگر هدف برنامه‌ریزی فقط پیش‌بینی آینده باشد، در این صورت فعالیتی است آینده‌نگر.

اگر هدف برنامه‌ریزی ساختن و شکل دادن به آینده باشد، در این صورت فعالیتی است آینده‌ساز.

اگر هدف برنامه‌ریزی انتخاب کردن بین اشکال مختلف آینده باشد، در این صورت فعالیتی است آینده‌گزین.

بعضی از برنامه‌ریزان اجتماعی معتقدند که چون عوامل سازندهٔ اجتماع بسیار متعدد و پیچیده و به هم مرتبط هستند، اکثراً تغییر و تبدیلیشان نمی‌تواند تابع اراده و میل برنامه‌ریز باشد. مثلاً بسیاری از عوامل طبیعی، از قبیل موقعیت جغرافیایی، آب و هوا، منابع و ذخایر طبیعی و امثال آنها ناخودآگاه دامنه امکانات و عملیات را محدود می‌سازند. همچنین عوامل ساخته دست بشر از قبیل اختراعات و اکتشافات، تغییرات دانش و تکنولوژی و تحولات سیاسی، بین‌المللی، اقتصادی و اجتماعی و ... آن‌چنان پیچیده و مرتبط هستند، که عملاً قابل کنترل و تغییر و تعدیل ارادی نمی‌توانند باشند. به عقیدهٔ این افراد کسانی که می‌گویند می‌توانند آینده را به میل خود شکل دهند، ادعایشان واهی است. مدینه‌های فاضله‌ای که می‌سازند، فقط در عالم تخیل معنا دارند. این افراد معتقدند که هر چند نمی‌توان آینده را ساخت، ولی می‌توان تا حدودی خطوط اصلی آن را تشخیص داد و تصویری مات از آن به دست آورد و برای آن آماده شد. به عبارت دیگر مقصود و منظور برنامه‌ریزان آینده‌نگر، پیش‌بینی کردن آینده و آماده شدن برای آن است. برنامه‌ریزان آینده‌ساز، که **مهندسان اجتماعی** نامیده می‌شوند، معتقدند که آینده را به خصوص از دیدگاه آموزش و پرورش می‌توان **ساخت و شکل داد**. تکیه کلام این افراد این است که **آینده هم‌اکنون با ماست**. و آینده هر اجتماعی را می‌توان از نوع آموزش و پرورش که اطفال امروز آن دریافت می‌دارند، تشخیص داد. **برنامه‌ریزان آینده‌گزين راهی بینابین دو گروه آینده‌نگرها و آینده‌سازها** انتخاب کرده‌اند. این افراد نیز مانند آینده‌سازان معتقدند که انسان نباید در بند تقدیر و مقدرات اسیر باشد، بلکه می‌تواند در شکل دادن به آینده کاملاً موثر، ولی در عین حال واقع‌بین باشد. عواملی که در ساختن اجتماع‌های متعدد آینده موثرند، بسیاریند و ثابت نمی‌مانند، بلکه خود در حال تحول و دگرگونی هستند. شکل آینده بستگی به ترکیب این عوامل و امثال آنها دارد و بسته به چگونگی ترکیب مختلف این عوامل می‌تواند اشکال گوناگونی به خود بگیرد. به عبارت دیگر؛ شکل آینده از پیش تعیین نشده است و یکی نیست، بلکه می‌تواند، بسته به تحولات عوامل مؤثر سازنده و شکل‌دهنده اجتماع، به صورت‌های مختلف جلوه‌گر شود. آینده‌گزينها معتقدند که انسان می‌تواند آینده‌های مختلف را بسنجد و راهی پیش گیرد و تدابیری اتخاذ کند که احتمال رسیدن به آیندهٔ مطلوب بیشتر شود. به طور کلی، عوامل بی‌شماری در تعیین سرنوشت آینده دخالت دارند. بعضی از این عوامل مانند موقعیت و مقدار ذخایر و منابع طبیعی در اختیار ما نیستند. از برخی عوامل دیگر اطلاع دقیق نداریم؛ مثلاً حتی اگر بتوانیم در زمینه‌های دانش و تکنولوژی و یا سیاست‌های بین‌المللی راجع به احتمال وقوع برخی حوادث حدس‌هایی بزنیم و پیش‌بینی‌هایی بکنیم، تاریخ وقوع آنها را به دقت نمی‌توانیم تعیین کنیم.

ولی بعضی عوامل هم هستند که انسان در کم و کیف و تغییر و دگرگونی آن‌ها دخالت و نفوذ قابل توجهی دارد، از آن جمله خود انسان را می‌توان نام برد. اجتماع را انسانها می‌سازند و انسانها پرورده دست آموزش و پرورش هستند. اصولاً هدف برنامه‌ریزی این است که در سرنوشت آینده اعمال نفوذ شود و آن را به سوی مقصد دلخواه و مناسب سوق دهد. آینده ابعاد گوناگونی دارد و به اشکال مختلف می‌تواند جلوه‌گر شود. شاید ما نتوانیم در تمام ابعاد و ارکان آن اعمال نفوذ کنیم، ولی می‌توانیم از بین آینده‌های مختلف، آن را که بیشتر به مدینهٔ فاضلهٔ ما نزدیک‌تر است، انتخاب کنیم و تدابیر و تمهیدات مناسب را برای حصول آن به کار بندیم.

کلمه مثال ۱۱: عنوان «مهندسان اجتماعی» به کدام گروه از برنامه‌ریزان داده شده است؟

- (۱) آینده‌نگر (۲) آینده‌ساز (۳) آینده‌گزين (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۲» برنامه‌ریزان آینده‌ساز که مهندسان اجتماعی نامیده شده‌اند، معتقدند که آینده را به خصوص از دیدگاه آموزش و پرورش می‌توان ساخت و شکل داد.

کلمه مثال ۱۲: اعتقاد کدام گروه بر این است که «آینده هم‌اکنون با ماست»؟

- (۱) آینده‌نگر (۲) آینده‌ساز (۳) آینده‌گزين (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۲» برنامه‌ریزان آینده‌ساز، تکیه کلامشان این است که «آینده هم‌اکنون با ماست». مراد این است که کودکان امروز، مردان و زنان آینده خواهند بود و اجتماع آینده را خواهند ساخت.

کلمه مثال ۱۳: کدام گروه برنامه‌ریزان راهی بینابین انتخاب کرده‌اند؟

- (۱) آینده‌نگر (۲) آینده‌ساز (۳) آینده‌گزين (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۳» برنامه‌ریزان آینده‌گزين راهی بینابین آینده‌نگرها و آینده‌سازها انتخاب کرده‌اند و معتقدند که انسان در بند تقدیر اسیر نیست و می‌تواند در شکل دادن به آینده کاملاً موثر باشد، ولی در عین حال باید واقع‌بین بود.

کلمه مثال ۱۴: برنامه‌ریزی ناظر به پیش‌بینی آینده و آماده شدن برای آن را، کدام گروه برنامه‌ریزان قبول دارند؟ (سراسری ۹۴)

- (۱) آینده‌گزين (۲) آینده‌ساز (۳) آینده‌طلب (۴) آینده‌نگر

پاسخ: گزینه «۴» در ارتباط با دورنگری و هدف‌گیری در برنامه‌ریزی آموزشی، بسته به چگونگی انتخاب هدف، ممکن است: آینده‌نگر، آینده‌ساز یا آینده‌گزين باشیم. اگر هدف برنامه فقط آماده شدن برای آینده باشد، در این صورت برنامه‌ریزی فعالیتی آینده‌نگر است. اگر هدف برنامه‌ریزی ساختن و شکل دادن به آینده باشد، فعالیتی آینده‌ساز است و چنانچه هدف برنامه‌ریزی انتخاب بین اشکال مختلف آینده باشد، در این صورت فعالیتی آینده‌گزين است.

مدرسان شریف

فصل هشتم

«تاریخچه و نحوه شکل‌گیری برنامه‌ریزی آموزش و پرورش به شکل نوین»

درسنامه (۱): تعاریف برنامه‌ریزی آموزش و پرورش

برنامه‌ریزی آموزش و پرورش

تصورات نادرست راجع به برنامه‌ریزی

در کتاب بررسی جهانی مسائل و امکانات برنامه‌ریزی آموزش و پرورش از انتشارات یونسکو، بیان شده که افراد به خطا گمان می‌کنند: - برنامه‌ریزی آموزش و پرورش دارویی است معجزه‌آسا، که می‌تواند تمام دردهای سیستم بیمار آموزش و پرورش را یک‌جا و یک‌باره درمان کند. - برنامه‌ریزی آموزش و پرورش فرمول و شکل مشخص و ثابتی دارد، که می‌تواند در تمام موقعیت‌ها و شرایط اجتماعی و فرهنگی مختلف، علیرغم تفاوت‌ها و نابرابری‌هایشان به کار برده شود.

تعریف برنامه‌ریزی آموزش و پرورش

برنامه‌ریزی آموزش و پرورش با مشخص ساختن هدف‌ها و اولویت‌های آموزشی کشور و طراحی برنامه‌ها و نقشه‌هایی برای رسیدن به آن هدف‌ها سر و کار دارد. بعضی از برنامه‌ریزان آموزش و پرورش معتقدند که کار برنامه‌ریز بعد از تبیین هدف‌ها و سیاست‌های کلی آموزش و پرورش آغاز می‌شود. ادگار فور و همکارانش که از طرف یونسکو مطالعات دامنهداری را برای معرفی نقش آموزش و پرورش در دنیای امروز و فردا انجام داده‌اند و کتاب **آموختن برای زیستن** را نوشته‌اند؛ سیاست‌گذاری آموزش و پرورش را جدا از برنامه‌ریزی دانسته‌اند. در حقیقت بنا بر توصیف این گروه، وظایف، مأموریت، فعالیت و برنامه‌های آموزش و پرورش در سه مرحله با رعایت اولویت تعیین می‌شوند؛ سیاست‌گذاری آموزش و پرورش، تعیین راهبرد آموزش و پرورش و برنامه‌ریزی آموزش و پرورش با رعایت اولویت تعیین می‌شوند. به موجب این توصیف؛ مأموریت، اهداف و اولویت‌های آموزش و پرورش در مراحل سیاست‌گذاری و انتخاب راهبرد آموزش و پرورش مشخص می‌شود و وظیفه برنامه‌ریز تنظیم و تدوین طرح‌ها و برنامه‌های اساسی و عملیاتی برای تحقق اهدافی است که در مراحل اول و دوم تعیین شده‌اند.

تعریف راسخ برای برنامه‌ریزی

راسخ می‌گوید: کار برنامه‌ریز این است که مجموعه نظام تعلیم و تربیت جامعه‌ای را در مسیر رشد اقتصادی و اجتماعی و در راه وصول به هدف‌های دیگر ملی به حرکت اندازد. **کار برنامه‌ریز تعیین هدف‌ها نیست، بلکه تدبیر وسایل** است. وظیفه‌ی برنامه‌ریز باید بیشتر به سازکردن وسایل مصروف باشد. تعیین هدف‌های مطلوب غالباً به دست برنامه‌ریز نیست. بعضی دیگر از برنامه‌ریزان آموزش و پرورش معتقدند که هدف راهنمای برنامه است و آن را هدایت می‌کند و به بیان دیگر؛ هدف‌گیری جزء ارکان برنامه‌ریزی محسوب می‌شود.

تعریف لکت برای برنامه‌ریزی

لکت می‌گوید: برنامه‌ریزی آموزشی فراگردی است برای تعیین کردن هدف‌های مناسب، تشخیص دادن مسایل و نیازها و امکانات و محدودیت‌هایی که برای رسیدن به آن هدف‌ها موجود است، یا احتمالاً وجود خواهد یافت و تنظیم کردن فعالیت‌ها و برنامه‌هایی که برای رسیدن به آن هدف‌ها لازم است.

تعریف زی ملمان برای برنامه‌ریزی

زیملمان (۱۹۷۳) می‌گوید: برنامه‌ریزی آموزش و پرورش فراگردی است مشتمل بر تعیین نیازهای آموزش و پرورش، تنظیم استراتژی برای برآوردن نیازهای مزبور، تهیه طرح‌ها و پروژه‌های اجرایی استراتژی مزبور و گردآوردن آن‌ها در یک مجموعه یا سند. اولی نیز بر واقعیات و روابط سیاسی در برنامه‌ریزی آموزشی تأکید می‌کند و می‌گوید هر برنامه آموزشی یک سند سیاسی است.

تعریف یونسکو برای برنامه‌ریزی

در کتاب یونسکو به نام برنامه‌ریزی آموزش و پرورش (۱۹۷۰) نوشته شده است: برنامه‌ریزی آموزش و پرورش، برداشتی است منطقی و علمی برای حل مسایل آموزشی. چنین برداشتی مشتمل است بر تعیین هدف‌ها و منابع، بررسی شقوق مختلف عمل و انتخاب عاقلانه بین آنها، تصمیم‌گیری در مورد هدف‌های مشخص در محدوده زمانی معین و بالاخره ساز کردن بهترین تدابیر و وسایل برای تحقق بخشیدن منظم به تصمیمات مزبور. بدین ترتیب، برنامه‌ریزی آموزشی به طرح‌ریزی و نوشته روی کاغذ ختم نمی‌شود، بلکه فراگردی است مداوم، مشتمل بر یک رشته اقدامات و عملیات مرتبط و وابسته، که در ادامه شرح داده می‌شود.

الف - روشن ساختن هدف‌های آموزش و پرورش: هدف‌های آموزش و پرورش یک ملت، بازتابی است از آرمان‌ها و مقاصدی که برای آینده خود دارد. بدین جهت باید توسط جامعه؛ کلاً و نمایندگان و رهبران آن، خصوصاً تعیین شود.

ب - شناسایی وضع کنونی و روند آن: برای آنکه راه خود را به سوی مقصد آموزش و پرورش بیابیم، باید علاوه بر تعیین مقصد، شناسایی روشنی از نقطه مبدأ داشته باشیم. به عبارت دیگر، باید بدانیم چه عوامل و شرایطی باعث شده است که آموزش و پرورش را در وضع کنونی آن قرار دهد و روند حرکت این عوامل به چه سویی است. اگر از وضع کنونی تصویر روشنی در دست نداشته باشیم، نمی‌توانیم شکل آینده را ترسیم کنیم.

پ - سنجیدن شقوق مختلف: طراحی نقشه‌های ایده‌آل و آرمانی آسان است، ولی چون براساس واقعیات نیست، نتیجه‌ای ندارد. برنامه‌ریزی باید واقع‌بینانه باشد؛ یعنی امکانات و منابع و همچنین تنگناها و موانع اعم از مالی، اداری، فنی، اجتماعی، اقتصادی و ... در نظر گرفته شوند. به عبارت دیگر، حوزه امکانات را که از تلاقی خواسته‌ها، منابع و تنگناها به دست می‌آید، تشخیص دهد و در داخل حوزه امکانات به شقوق و راه‌های مختلفی که برای رسیدن به مقصد امکان‌پذیر هستند، دست پیدا کند و مزایا و معایب آن‌ها را با یکدیگر مقایسه کند و بسنجد و بهترین راه را انتخاب کند.

ت - پیاده کردن: اگر برنامه به مرحله عمل و پیاده‌سازی نرسد، فایده‌ای ندارد. برنامه معمولاً جنبه کلی دارد و برای آن که عملی شود، باید به صورت طرح‌ها و پروژه‌هایی کاملاً مشخص، دقیق، قابل ارزیابی، عملیاتی و مرتبط و وابسته درآید. در حقیقت یکی از ضوابط واقع‌بینانه بودن برنامه، آن است که عملی باشد.

تعریف لکت از برنامه‌ریزی آموزشی جامع‌تر و دقیق‌تر از سایر تعاریف به نظر می‌رسد. علت اختلاف تعاریف‌ها و سؤال اساسی این است که آیا تعیین هدف‌ها جزء برنامه‌ریزی هست یا نه. بعضی‌ها معتقدند که کار برنامه‌ریز، تعیین هدف‌ها نیست، بلکه تدبیر وسایل است. برخی دیگر معتقدند که تعیین هدف، پایه و اساس برنامه‌ریزی است. برنامه‌ریزی بدون هدف‌گیری معنی و مفهومی ندارد. هدف، پایه و اساس و جان برنامه است. باید توجه داشت که هدف‌های آموزش و پرورش در سطوح مختلف تعیین می‌شود. سیاست‌گذاران آموزشی که سیاست و مأموریت و رسالت نهایی آموزش و پرورش را تعیین می‌کنند، در حقیقت قدم اول را در راه برنامه‌ریزی آموزش و پرورش برمی‌دارند. این هدف‌ها جنبه کلی دارد و معمولاً قابل اندازه‌گیری نیست. پس از آن، نوبت تنظیم استراتژی یا راهبرد آموزش و پرورش می‌رسد. تنظیم راهبرد، یعنی تعیین خط مشی آموزش و پرورش، یعنی تعیین اولویت‌ها، یعنی تجزیه و تحلیل شقوق مختلف راه‌های نیل به مقصد. پس از آن که سیاست، خط‌مشی و اولویت‌های آموزش و پرورش تعیین شد، این‌ها را باید به صورت هدف‌هایی دقیق و قابل اندازه‌گیری مشخص نمود. بدین ترتیب، اگر تعیین هدف‌های آموزش و پرورش در سطوح و مراحل مختلف انجام می‌شود، آن را دلیل جدا بودن هدف‌گیری از برنامه‌ریزی نباید دانست. تعیین هدف مبنای برنامه‌ریزی است.

کج مثال ۱: کدام صاحب‌نظر توجه به واقعیات و روابط سیاسی را در برنامه‌ریزی آموزشی تأکید می‌کند و می‌گوید هر برنامه آموزشی یک سند سیاسی است؟ (سراسری ۹۳)

(۱) مک کینون

(۲) راولی

(۳) تین برگن

(۴) زیملمان

پاسخ: گزینه «۲» راولی؛ نویسنده‌ی پانزدهمین نشریه‌ی اصول برنامه‌ریزی آموزش در زمینه‌ی سیاست و برنامه‌ریزی آموزش و پرورش، به امر توجه به واقعیات‌های روابط سیاسی در برنامه‌ریزی تأکید می‌کند و اذعان می‌دارد هر برنامه‌ی آموزش و پرورش یک سند سیاسی است. بنابراین فقط کافی نیست که به سیاست توجه کنیم، سیاست، خواهی نخواهی با آموزش و پرورش آمیخته است. تصمیم‌گیری، تعیین اولویت‌ها، تقویت فلسفه و ایدئولوژی‌های مشخص، توزیع آموزش و پرورش، مهاجرت روستائیان یا شهرگرایی و فشار فرهنگ‌های خارجی مستقیماً با سیاست ملی سروکار دارد. تصمیمات برنامه‌ریزی آموزش و پرورش از نظر ماهیت و تأثیرشان تصمیمات سیاسی به شمار می‌روند؛ زیرا این تصمیمات بالاخره به بهره‌گیری از منابع محدود منتج می‌شود؛ این‌که چه کسی، به چه مقدار و چه موقع از چه چیز بهره‌مند شود، تصمیماتی است که نهایتاً بر آینده‌ی کودکان امروز تأثیر خواهد گذاشت.

کج مثال ۲: کدام صاحب‌نظر و در چه کتابی سیاست‌گذاری آموزش و پرورش را جدا از برنامه‌ریزی شناخته‌اند؟

(۱) ادگار فور و همکارانش - کتاب آموختن برای زیستن

(۲) ادگار فور و همکارانش - کتاب برنامه‌ریزی آموزش و پرورش

(۳) ادگار فور و همکارانش - کتاب بررسی جهانی مسائل و امکانات برنامه‌ریزی آموزش و پرورش

(۴) جانستون و همکارانش - کتاب آموختن برای زیستن مسائل

پاسخ: گزینه «۱» ادگار فور و همکارانش در کتاب آموختن برای زیستن؛ سیاست‌گذاری آموزش و پرورش را جدا از برنامه‌ریزی دانسته‌اند.

مدرسایان شریف

فصل نهم

«اصول برنامه‌ریزی»

برنامه‌ریزی آرزویی چیست؟ و معیار تفکیک آن از برنامه اصولی چیست؟

برنامه آرزویی فهرستی از توقعات و خواسته‌هاست، که برنامه‌ریز در عالم رؤیا تصویری آرمانی از دینای ایده‌آل خود می‌کشد و تصور این است که با منابع موجود به تمام خواسته‌هایش می‌رسد و چون براساس واقعیات نیستند، تنها روی کاغذ نوشته و قابلیت اجرای اصولی ندارند. اصول برنامه‌ریزی آموزش و پرورش از ابتدا وجود نداشته‌اند، بلکه با گذشت زمان تدریجاً تکامل یافته و ما آن‌ها را شناخته‌ایم، که عبارتند از: اصول مقدماتی - اصول عمومی - اصول متمم

درسنامه (۱): اصول مقدماتی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش

به طوری که در شرح تاریخچه برنامه‌ریزی آموزش و پرورش گفته شد، دوره‌های برنامه‌ریزی آموزشی دهه ۱۹۶۰-۱۹۵۰ در کشورهای جهان سوم چندان مبنای علمی استواری نداشتند. کمبودها و عیب‌هایی که در این برنامه‌ها آشکار شد، برنامه‌ریزان را به مطالعه و بررسی‌های علمی واداشت، که منجر به یافتن سه اصل مقدماتی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش شد. سه اصل مقدماتی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش، که راسخ آنها را در کتاب **تعلیم و تربیت در جهان امروز** توصیف کرده است، عبارتند از:

اصل اول: هماهنگی توسعه کمی با رشد و بهبود کیفی آموزش

منظور اصل اول این است که همزمان و همگام با گسترش و تعمیم آموزش و پرورش، باید به اصلاح و بازنگری آن نیز اقدام کرد. اگر برنامه‌ریزی آموزش فقط به افزایش تعداد (رشد کمی) توجه کند، مثل این می‌ماند که عیب و نقص‌های موجود آموزش و پرورش را به مقیاس وسیع‌تری گسترش دهد.

اصل دوم: همبستگی سطوح مختلف و انواع آموزش و پرورش

منظور اصل دوم این است که برنامه‌ریزی آموزش و پرورش فقط منحصر به یک دوره مثلاً دوره تعلیمات ابتدایی نباشد بلکه تمام دوره‌های رسمی و غیررسمی آموزش و پرورش، از کودکان تا دانشگاه و تعلیمات بزرگسالان را شامل گردد و تنها هدف آن تربیت نیروی انسانی برای بازار کار و اقتصاد نباشد، بلکه تمام نیازهای تربیتی و اجتماعی لازم برای زندگی انسان را دربرگیرد. به عبارت دیگر؛ برنامه‌ریزی باید به آموزش و پرورش از دیدگاه وسیع و جامع آن نگاه کند.

اصل سوم: انطباق برنامه‌های آموزش و پرورش با نیازهای توسعه ملی

منظور اصل سوم این است که برنامه‌ریزی آموزش و پرورش نباید به طور مجزا و منفک از برنامه‌ریزی عمرانی و اجتماعی صورت گیرد، بلکه باید با برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هماهنگ و همساز باشد و در چارچوب برنامه‌ریزی توسعه ملی صورت گیرد. تنها در این صورت است که موفقیت را به همراه دارد.

کج مثال ۱: هماهنگی توسعه کمی با رشد و بهبود کیفی و همبستگی سطوح مختلف آموزش و پرورش، جزء کدامیک از اصول برنامه‌ریزی آموزش و پرورش می‌باشد؟

- (۱) اصول متمم (۲) اصول عمومی (۳) اصول مقدماتی (۴) هیچکدام

پاسخ: گزینه «۳» هماهنگی توسعه کمی با رشد و بهبود کیفی آموزش و همبستگی سطوح مختلف و انواع آموزش و پرورش، جزء اصول مقدماتی آموزش و پرورش می‌باشد.

کج مثال ۲: منظور از کدام اصل این است که همزمان و همگام با گسترش و تعمیم آموزش و پرورش باید به اصلاح و بازنگری آن نیز پرداخت؟

- (۱) هماهنگی توسعه کمی با رشد و بهبود کیفی آموزش (۲) انطباق برنامه‌های آموزش و پرورش با نیازهای توسعه ملی
(۳) همبستگی سطوح مختلف و انواع آموزش و پرورش (۴) اصل جامعیت

پاسخ: گزینه «۱» منظور از اصل هماهنگی توسعه کمی با رشد بهبود کیفی، این است که همزمان و همگام با گسترش و تعمیم آموزش و پرورش، باید به اصلاح و بازنگری آن نیز پرداخت.

کج مثال ۳: منظور از کدام اصل این است که برنامه‌ریزی آموزش و پرورش نباید به طور مجزا و منفک از برنامه‌ریزی عمرانی و اجتماعی انجام گیرد بلکه باید در چارچوب برنامه‌ریزی توسعه ملی صورت گیرد؟

- (۱) انطباق برنامه‌های آموزش و پرورش با نیازهای توسعه ملی (۲) همبستگی سطوح مختلف و انواع آموزش و پرورش
(۳) هماهنگی توسعه کمی با رشد کیفی (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۱» منظور اصل انطباق برنامه‌های آموزش و پرورش با نیازهای توسعه ملی؛ این است که برنامه‌ریزی آموزش و پرورش نباید به طور مجزا و منفک از برنامه‌ریزی عمرانی و اجتماعی انجام گیرد بلکه باید در چارچوب برنامه‌ریزی توسعه ملی صورت گیرد.

کج مثال ۴: منظور از کدام اصل از اصول مقدماتی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش این است که برنامه‌ریزی آموزش و پرورش نباید به طور مجزا و منفک از برنامه‌ریزی عمرانی و اجتماعی صورت گیرد؟

- (۱) اصل هماهنگی توسعه کمی با رشد و بهبود کیفی (۲) اصل همبستگی سطوح مختلف و انواع آموزش و پرورش
(۳) اصل انطباق برنامه‌های آموزش و پرورش با نیازهای توسعه ملی (۴) اصل اشتقاق

پاسخ: گزینه «۳» منظور از اصل انطباق این است که برنامه‌ریزی آموزش و پرورش نباید به طور مجزا و منفک از برنامه‌ریزی عمرانی و اجتماعی صورت گیرد بلکه باید با برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هماهنگ و همسان باشد.

کج مثال ۵: کدامیک از موارد زیر جزء اصول مقدماتی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش نمی‌باشد؟

- (۱) انطباق برنامه‌های آموزش و پرورش با نیازهای توسعه ملی (۲) همبستگی سطوح مختلف و انواع آموزش و پرورش
(۳) هماهنگی توسعه کمی با رشد و بهبود کیفی آموزش (۴) اصل ضمانت اجرایی

پاسخ: گزینه «۴» گزینه ۱، ۲ و ۳ جزء اصول مقدماتی می‌باشند ولی اصل ضمانت اجرایی جزء اصول متمم برنامه‌ریزی آموزش و پرورش می‌باشد.

مدرسان شریف

فصل دهم

«ارکان و ضرورت‌های برنامه‌ریزی»

درسنامه (I): تصمیم‌گیری در برنامه‌ریزی آموزش و پرورش

ارکان اصلی برنامه‌ریزی:

اهداف - وسایل و منابع - تدابیر و راهبردها

اگر برنامه‌ریزی آموزش و پرورش به سبک آرزویی و خیالی باشد، تصمیم‌گیری بسیار آسان است؛ زیرا در برنامه‌ریزی آرزویی به حساب و کتاب و مطالعه احتیاجی نیست، اگر برنامه‌ریزی واقع‌بینانه و اصولی باشد، تصمیم‌گیری دشوار است. اصولاً برنامه‌ریزی نوعی تصمیم‌گیری است، تصمیم‌گیری درباره مقصد و وسیله، این که چه می‌خواهیم و چگونه می‌توانیم آن را به دست آوریم.

در تصمیم‌گیری‌های برنامه‌ریزی آموزشی سه مفهوم مستتر است:

مفهوم انتخاب - مفهوم ریسک یا خطر - مفهوم محدودیت

منظور از مفهوم انتخاب این است که برنامه‌ریز باید با توجه به نیازها و اهداف، شقوق و راه‌های مختلف نیل به هدف، مجموعه منابع و امکانات، بهترین و کارآمدترین راه را انتخاب نماید. اگر در برنامه فقط یک راه ارائه شود، مسئله انتخاب معنا ندارد و طبعاً نیازی به تصمیم‌گیری نخواهد بود، مسئله دوم در تصمیم‌گیری؛ احتمال خطر یا ریسک است. برنامه‌ریز باید بکوشد تا راه‌ها و تدابیر مختلفی برای رسیدن به مقصد پیدا کند. هر یک از این راه‌ها مزایا و معایبی دارند.

اگر مزایای یک راه به طور بارزی بر مزایای راه‌های دیگر رجحان داشته باشد، باز هم موضوع تصمیم‌گیری عملاً منتفی می‌شود، زیرا راهی که باید انتخاب شود، آن چنان آشکار است که خود به خود انتخاب خواهد شد. ولی اگر توازن مزایا و معایب هر راه آن چنان باشد که نتوان مزیت یک راه را بر راه دیگر به آسانی تشخیص داد، در این صورت تصمیم‌گیری در این باره مستلزم سنجش مزایا و معایب راه‌های مختلف می‌شود و انتخاب هر راه، خواهی نخواهی، توأم با خطر کردن می‌گردد.

گاهی اوقات تصور می‌شود که برنامه‌ریزی موجب می‌گردد که ریسک از میان برود، یا به حداقل ممکن برسد. اما باید متوجه بود که برنامه‌ریزی ریسک را از میان بر نمی‌دارد، ولی می‌کوشد ریسکی که می‌کند، عاقلانه و حساب شده باشد.

خطر کردنی که در تصمیم‌گیری مستتر است بازتاب‌های عملی شایان توجهی دارد، از جمله مسئله حساب پس‌دهی را به میان می‌آورد. چه کسی باید حساب پس‌دهد؟ مسئولیت نتایج و انتخاب با کیست؟ یا کسانی که اجرای کار را بر عهده دارند، باید تاوان اشتباهات تصمیمات برنامه‌ریزان را پس دهند؟ این جاست که اهمیت اصل مشارکت مشخص می‌شود. اگر کسانی که مسئولیت اجرایی دارند، یا اجرای برنامه در زندگی آن‌ها اثر می‌گذارد در برنامه‌ریزی شرکت داده شوند، مسلماً به عواقب تصمیم‌گیری‌های خود بیشتر می‌اندیشند و تأمل می‌کنند، تا کسانی که صرفاً کار برنامه‌ریزی می‌کنند. مفهوم سومی که در تصمیم‌گیری‌های برنامه‌ریزی پنهان می‌باشد، محدودیت منابع است. در حقیقت، محدودیت منابع در مقابل نامحدود بودن خواست‌ها، موجب می‌شود که خواست‌های خود را اولویت‌بندی کنیم و برای تعیین اولویت‌ها نیز برنامه‌ریزی کنیم. اگر منابع و امکانات محدودیتی نداشت، می‌توانستیم به همه خواست‌ها بپردازیم و نیازی به تعیین اولویت و تقدم و تأخر هدف‌ها پیدا نمی‌شد.

تعیین اولویت‌ها سرآغاز برخورد منابع و نیازهاست و یکی از حساس‌ترین مراحل برنامه‌ریزی می‌باشد.

بنابر آن چه گفته شد، در تصمیم‌گیری‌های برنامه‌ریزی آموزشی، محدودیت منابع در مقابل خواست‌ها موجب می‌شود که به تعیین اولویت‌ها بپردازیم، وجود شقوق و راهبردهای مختلف برای رسیدن به مقصد موجب می‌شود برای پی‌بردن به مزایا و معایب هر یک به تجزیه و تحلیل عوامل و عناصرشان بپردازیم و به مطالعه و تحقیق نیاز داشته باشیم و وجود عوامل نامعلوم که منتج به خطر و ریسک‌های تصمیم‌گیری است، موجب می‌شود که مکانیزم تصمیم‌گیری اهمیت خاصی را در سازمان برنامه‌ریزی حایز شود و به اصل مشارکت رو آوریم.

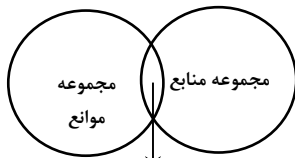
حوزه امکانات:

زمانی تصمیم‌گیری واقع بینانه است که اجرای آن امکان‌پذیر باشد، بدین جهت لازم است که حوزه امکانات و مقدرات را بشناسیم. بنابر عقیده بعضی از اساتید، حوزه امکانات از تلاقی دو مجموعه منابع و موانع ایجاد می‌شود (نمودار شماره ۱). بعضی دیگر از اساتید بر این باورند که حوزه امکانات در حد فاصل بین سه مجموعه به وجود می‌آید، این سه مجموعه (نمودار ۲) عبارتند از:

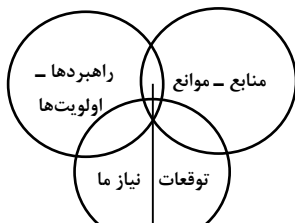
- مجموعه توقعات و نیازها

- مجموعه منابع و موانع

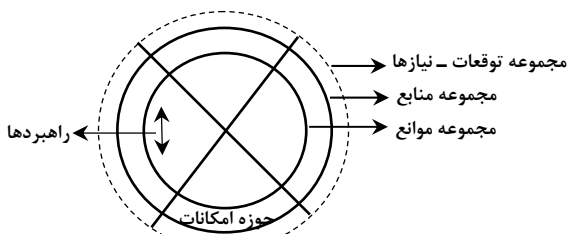
- مجموعه راهبردها و اولویت‌ها

نمودار ۱- تجسم مدلی که حوزه امکانات را از تلاقی دو مجموعه منابع و موانع می‌پندارد.

نمودار ۲- تجسم مدلی که حوزه امکانات را محل تلاقی سه مجموعه توقعات - نیازها، منابع - موانع و راهبردها - اولویت‌ها می‌پندارد.

نمودار ۳- تجسم مدلی که حوزه امکانات را در حد فاصل بین مجموعه منابع و مجموعه موانع می‌پندارد

دو مدل روبرو هر دو معقول‌اند و مفهوم حوزه امکانات را می‌رسانند، ولی در هر دو مدل، از نظر چگونگی تجسم مفهوم نقطه ضعفی دیده می‌شود. بدین معنی که تغییر حوزه امکانات را به درستی توجیه نمی‌کنند. مجموعه‌های توقعات و نیازها، منابع و موانع و راهبردها و اولویت‌ها ثابت و یکسان نیستند و در طول زمان تغییر می‌کنند. طبعاً، تغییر هر یک از آن‌ها در محدوده امکانات و مقدرات منعکس می‌شود و آن را تغییر می‌دهد. این‌گونه تغییرات را نمی‌توان در این مدل به درستی نشان داد. مثلاً در مدل نمودار ۱، اگر بر فرض از موانع و محدودیت‌ها کاسته شود و دایره‌ی آن کوچکتر شود، حوزه امکانات نیز به نظر می‌آید که تنگ‌تر می‌شود. حال آن که چنین تجسمی معقول نیست. اگر منابع ثابت باشد، هر قدر از موانع و محدودیت‌ها کاسته شود، بر وسعت دامنه‌ی امکانات و مقدرات افزوده می‌گردد.

همچنین در مدل نمودار شماره ۲، اگر بر فرض دایره توقعات - نیازها بزرگ‌تر شود، چنین به نظر می‌رسد که حوزه امکانات نیز باید وسیع‌تر گردد. علاوه بر این مجموعه راهبردها - اولویت‌ها مجزا و جدا از مجموعه توقعات - نیازها و مجموعه منابع - موانع نشان داده شده است و این توهم را ایجاد می‌کند که راهبردها و اولویت‌ها از توقعات و خواست‌ها و همچنین از منابع و محدودیت‌ها مستقل است. هیچ یک از این دو تجسم ذهنی صحیح و معقول نیست. گاهی اوقات نیز این سؤال پیش می‌آید که چه چیزی ایجاب می‌کند دایره‌هایی که در مدل‌های مزبور کشیده شده، با یکدیگر تلاقی کنند؟ اگر دایره‌های مزبور تلاقی نکنند تکلیف حوزه‌ی امکانات چیست؟

برای رفع توهمات بالا، شاید بهتر آن باشد که حوزه امکانات را در نمودار ۳ نشان دهیم. در این مدل سه دایره متحدالمرکز به شکل دایره‌های رشد درخت نشان داده شده است، که اشعه‌ای به مانند خط اثر آوندها آن‌ها را قطع کرده و قطاع‌هایی ساخته است. سه دایره‌ی مزبور معرف سه مجموعه‌اند:

- مجموعه توقعات، نیازها، خواست‌ها و انتظارات فردی و اجتماعی

- مجموعه منابع مادی، مالی، علمی، فنی و انسانی «کانون اجتماع مرکز هر سه دایره است»

- مجموعه موانع و محدودیت‌ها

مرکز هر سه دایره یکی است و معرف کانون اجتماع می‌باشد، که از آن نیازها، خواست‌ها، منابع، امکانات، موانع، محدودیت‌ها و ... منشأ پیدا می‌کنند و به تناسب رشد اجتماع، به تدریج وسیع می‌شوند و مانند امواج رشد و گسترش می‌یابند. دایره اول یا دایره بزرگ معرف مجموعه توقعات، نیازها، خواست‌ها و انتظارات فردی و اجتماعی است. چون خواست‌ها و نیازهای اجتماع و انسان‌ها بی‌شمار و در حال افزایش است و عملاً حد و مرزی ندارند، حدود این دایره نقطه‌چین کشیده شده است، تا مفهوم باز بودن و در حال تزايد بودن دامنه خواست‌ها را برساند.

هر اجتماع یا کشوری مجموعه‌ای از منابع مادی، مالی، علمی، فنی و نیروی انسانی دارد، که بخشی از آن‌ها مانند ذخایر طبیعی رو به کاهش و بخشی از این منابع مانند ذخایر فنی، علمی و نیروی انسانی در حال افزایش است، که مجموعه آن‌ها در دایره دوم نشان داده شده‌اند. به هر حال مجموعه منابع موجود برآوردکننده تمام خواست‌ها و احتیاجات نمی‌باشد و خواهی نخواهی مسئله اولویت نیازها به میان می‌آید. بدین جهت است که دایره مجموعه منابع کوچکتر از دایره‌ی مجموعه‌ی خواست‌ها و نیازها رسم شده و در داخل آن قرار داده شده است. دایره سوم یا دایره کوچک، معرف مجموعه موانع و محدودیت‌هایی است که بر سر راه رشد و توسعه قرار دارد، یا می‌تواند به وجود آید. موانع هم مانند منابع گوناگون هستند. بعضی از موانع طبیعی هستند، مانند طبیعت فیزیولوژیک انسان. ساخت و توانایی مغزی و روانی انسان طوری است که برای یادگیری به زمان نیاز دارد. بدین ترتیب، عامل نیاز به زمان برای یادگیری انسان، یک مانع طبیعی در راه گسترش سریع آموزش به شمار می‌رود و راه میان‌بری برای از بین برداشتن این مانع به نظر نمی‌رسد (یادگیری تسلط‌یاب). ولی موانع دیگری وجود دارد که می‌توان اثر آن‌ها را خنثی و یا تعدیل کرد. بُعد جغرافیایی در آموزش و پرورش از جمله این قبیل موانع به شمار می‌رود.

مدرسان شریف

فصل یازدهم

«مدل‌های پیش‌بینی‌کننده و تشریح‌کننده»

درسنامه (۱): آشنایی با انواع مدل‌های پیش‌بینی‌کننده و تشریح‌کننده

برای انجام برنامه‌ریزی به شکل مطلوب‌تر، لازم است که از مدل‌ها استفاده شود. مدل یعنی چه و برای چیست؟ مدل، به زبان ساده، الگویی است به مقیاس کوچک از واقعیت، که بر اساس پیش‌فرض‌هایی بنا شده است. مدل‌های برنامه‌ریزی معمولاً به صورت فرمول‌های ریاضی ساخته می‌شوند، که در آن‌ها ارتباط متغیرها یا عوامل مختلف کاملاً مشخص شده است.

از جمله مدل‌های مورد استفاده در برنامه‌ریزی؛ مدل‌های محاسبه جمعیت آینده است، که به شرح ذیل می‌باشند:

$$p_n = P_0(1+r)^t$$

(مدل ۱)

مدل ۱، بر اساس معادله‌ی ربح مرکب بنا شده است و پیش‌فرض این است که افزایش جمعیت در آینده نیز مانند گذشته نزدیک خواهد بود.

$$p_x = a + bx + cx^2$$

(مدل ۲)

در مدل ۲، افزایش جمعیت نه به صورت خطی، بلکه به صورت منحنی خاصی فرض شده است.

$$y = \frac{k}{1 + e^{(a+bx)}}$$

(مدل ۳)

این مدل به نام منحنی رشد پرل - رید نامیده می‌شود.

هر سه مدل مذکور از نوع پیش‌بینی‌کننده هستند. میزان صحت و پایایی و روایی این قبیل مدل‌ها محدود و کم است. مدل‌هایی پیش‌بینی‌کننده در شرایطی که آهنگ تغییرات و تحولات آهسته و انجام امور براساس نگاه به گذشته و روش روندیابی باشد و نیز فواصل زمانی برنامه کوتاه باشد، مناسب هستند، ولی در شرایطی که آهنگ تغییرات و تحولات سریع باشد و نیز فواصل زمانی برنامه زیاد باشد، اعتبار لازم را ندارند. گذشته از آن، برنامه‌ریز فقط به پیش‌بینی آینده نیاز ندارد بلکه باید عواملی را که در به وجود آوردن آینده پدیده مورد نظر دخالت دارند نیز بشناسد و چگونگی تأثیر و نفوذ آن‌ها را بداند. بنابراین به مدل‌هایی نیاز دارد که به تشریح عمل و نفوذ عوامل دست‌اندرکار بپردازد.

در برنامه‌ریزی، آموزش و پرورش به مدل‌هایی نیاز دارد که هم به تشریح و شناخت عوامل دست‌اندرکار و چگونگی تأثیر و نفوذ آن‌ها بپردازد، هم به پیش‌بینی آینده کمک کند. متأسفانه مدل‌های موجود هنوز به این درجه از تکامل نرسیده‌اند و اکثراً یا از نوع پیش‌بینی‌کننده هستند، یا تشریح‌کننده. اصولاً به موجب بررسی چیریکوز و ویلر تا سال ۱۹۶۸ فقر محسوسی در زمینه مدل‌های برنامه‌ریزی آموزش و پرورش وجود داشته است.

کج مثال ۱: در شرایطی که اجتماع در حال تغییر و دگرگونی سریع باشد، کدام مدل برنامه‌ریزی آموزشی قابل استفاده است؟ (سراسری ۹۴)

(۴) پیش‌بینی‌کننده

(۳) تشریح‌کننده

(۲) پرل - رید

(۱) یول

پاسخ: گزینه «۳» در برنامه‌ریزی آموزش و پرورش، مدل‌سازی به دو منظور انجام می‌شود:

۱- پیش‌بینی آینده ۲- تشریح و شناخت ارتباطات عوامل دست‌اندرکار.

دو مدل یول و پرل رید از نوع پیش‌بینی‌کننده هستند.

میزان صحت و قابلیت اعتبار این قبیل مدل‌ها محدود و کم است؛ مثلاً، اگر مدل ۲ را برای پیش‌بینی جمعیت سال‌های دور به کار بریم، چه بسا عددی که به دست می‌آوریم با واقعیت فاصله زیادی پیدا کند. روی هم رفته، مدل‌های پیش‌بینی‌کننده در شرایطی که تغییر و تبدیل تند و شدید رخ نمی‌دهد و امور کم و بیش به روال و روند گذشته مداومت دارند، هم‌چنین در فواصل زمانی نسبتاً کوتاه، قابل استفاده هستند. ولی در شرایطی که اجتماع در حال تغییر و دگرگونی سریع و شدید باشد، هم‌چنین در فواصل زمانی زیاد، چندان قابلیت اعتبار ندارند. گذشته از آن، برنامه‌ریز فقط به پیش‌بینی آینده نیاز ندارد، بلکه باید عواملی را که در به وجود آوردن آینده پدیده مورد نظر دخالت دارند نیز بشناسد و چگونگی تأثیر و نفوذ آنها را بداند. بدین جهت به مدل‌هایی نیاز دارد که به تشریح عمل و نفوذ عوامل دست‌اندرکار بپردازد؛ مثلاً، در مورد پیش‌بینی جمعیت، به مدل‌هایی نیاز است که عواملی را که روی میزان تولد و تناسل، مرگ و میر و مهاجرت دخالت دارند مشخص سازد و تغییرات آنها را اندازه‌گیری کند و بر اساس آن، جمعیت آینده را پیش‌بینی کند. این قبیل مدل‌ها را مدل‌های تشریح‌کننده می‌نامند.

کلمه مثال ۲: کاربرد مدل‌ها در برنامه‌ریزی آموزش و پرورش چیست؟

(۲) تشریح و شناخت ارتباطات عوامل دست‌اندرکار

(۱) پیش‌بینی آینده

(۴) موارد ۱ و ۲

(۳) تسریع در پیش‌بینی جمعیت

پاسخ: گزینه «۴» در برنامه‌ریزی آموزش و پرورش مدل‌سازی به دو منظور انجام می‌شود: پیش‌بینی آینده و تشریح و شناخت ارتباطات عوامل دست‌اندرکار.

کلمه مثال ۳: کدام مدل پیش‌بینی‌کننده محسوب می‌گردد؟ مدل:

(سراسری ۸۷)

(۴) تک مؤسسه‌ای

(۳) دلفی

(۲) ریح مرکب

(۱) بودجه‌بندی

پاسخ: گزینه «۲» مدل‌های پیش‌بینی‌کننده و تشریح‌کننده: مدل به زبان ساده الگویی است به مقیاس کوچک از واقعیت که بر اساس پیش‌فرض‌هایی بنا شده است. مدل‌های برنامه‌ریزی آموزشی معمولاً به صورت فرمول ریاضی ساخته می‌شود که در آن‌ها ارتباط بین متغیرها و عوامل مختلف کاملاً آشکار شده است. به عنوان مثال برای محاسبه جمعیت آینده ممکن است از ۳ مدل از نوع پیش‌بینی‌کننده استفاده شود. مدل اول: ریح مرکب: پیش‌فرض این مدل آن است که افزایش جمعیت در آینده نیز مانند گذشته نزدیک خواهد بود. متغیرهای این مدل:

$$P_n = P_0(1+r)^t$$

r: نرخ متوسط سالیانه رشد جمعیت

P: جمعیت سال مبدأ یا سال صفر

T: فاصله زمانی بین سال مبدأ و مقصد بر حسب تعداد سال

مدل دوم: در این مدل، برای محاسبه نرخ متوسط سالیانه رشد جمعیت می‌توان از فرمول $P_X = a + bx + cx^2$ استفاده کرد. در این مدل افزایش جمعیت نه به صورت خطی بلکه به صورت منحنی خاصی فرض شده است. برای استفاده از این مدل باید آمار جمعیت سه سرشماری گذشته در دست باشد.

P_X : تعداد جمعیت در X سال پس از سال مبدأ

X: فاصله زمانی از سال مبدأ بر حسب تعداد سال

مدل سوم: منحنی رشد پرل - رید استفاده از این مدل مستلزم استفاده از آمار ۹ سرشماری است.

مدرسان شریف

فصل دوازدهم

«ماهیت برنامه‌ریزی درسی مدارس»

درسنامه (۱): چستی و چگونگی برنامه‌ریزی درسی در سطح مدارس

مفهوم برنامه‌ی درسی

حجم وسیع مطالب منتشر شده درباره برنامه‌ریزی درسی در سه دهه گذشته نسبت به گذشته، بیانگر توجه خاصی است که برنامه‌ریزان درسی به نوع برنامه مورد نیاز مدارس معطوف داشته‌اند. اصطلاح «برنامه درسی» موارد کاربرد متعددی دارد؛ از جمله به عنوان برنامه‌ای برای یک موضوع درسی خاص در یک پایه تحصیلی مشخص در طول یک دوره تحصیلی، یا به عنوان موضوع‌های مختلف درسی در طول یک دوره تحصیلی. در سال‌های اخیر مفهوم «برنامه درسی» گسترش یافته است، تا آن‌جا که برنامه تفصیلی کلیه فعالیت‌های یادگیری یادگیرنده، انواع وسایل آموزشی، پیشنهاداتی در مورد راهبردهای یادگیری و شرایط اجرای برنامه و ... را شامل شده است. معنای محدود برنامه درسی را معادل «فهرست رؤس مطالب درسی» قرار داده‌اند. هدف یک گروه مسئول برنامه درسی آن است که مواد آموزشی را تهیه کند. بعضی اوقات این گروه فقط «راهنمایی» که حاوی چند پیشنهاد برای معلم است ارائه می‌کند، که چگونه مواد آموزشی را تهیه کند، تا با نیازهای دانش‌آموزان متناسب باشد. ولی معمولاً گروه مسئول برنامه درسی به تهیه کتاب‌های درسی و وسایل کمک آموزشی و یا مواد خواندنی کمکی برای یادگیری انفرادی، وسایلی برای اجرای آزمایش، نمودار و الگو برای نمایش، فیلم، وسایلی برای فعالیت‌های تربیت معلم، ابزار تشخیصی و ارزیابی و مواد آموزشی جبرانی، وسایلی برای شبیه‌سازی و بازی‌های آموزشی می‌پردازد. عاملی که در میزان تهیه مواد و وسایل آموزشی مختلف تهیه شده - به وسیله‌ی گروه مسئول برنامه درسی - مؤثر است؛ در دسترس بودن منابع و فوریت داشتن کار تهیه برنامه درسی است. مثلاً: جهت تهیه و توزیع مواد و وسایل آموزشی برای مدارس تازه تأسیس در کشورهای در حال توسعه؛ تأکید و اولویت بر تدوین سریع و کم هزینه بودن مواد و وسایل آموزشی است.

در چنین نظام‌هایی ممکن است تهیه کتاب‌های درسی و راهنمای تدریس و یا برنامه‌های تلویزیونی آموزشی برای استفاده در مدارس کافی باشد. در مقابل در نظام‌های آموزشی پیشرفته که منابع بیشتری به برنامه‌ریزی و برنامه نویسی درسی اختصاص داده می‌شود و فوریت زمانی کم‌تر وجود دارد، بدیهی است که گروه مسئول برنامه درسی می‌تواند مواد و وسایل آموزشی متنوع‌تری برای استفاده مدارس تهیه کند. از این رو، هر برنامه درسی با توجه به تعداد و تنوع مواد و وسایل آموزشی که در بر می‌گیرد، از برنامه‌های درسی دیگر متمایز می‌شود.

زنده بودن برنامه درسی بدان معناست که همانند برخی قلمروها نمی‌توان آن را به‌عنوان رخداد تلقی نمود و به‌هنگام بودن پدیده برنامه درسی و تأثیرپذیری آن از تحولات گوناگون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه، باعث می‌شود که دارای تأثیر و تأثر متقابل با محیط خود باشد. برنامه درسی مانند بسیاری از پدیده‌های دیگر که با بافت انتظارات، آرزوها و باورهای جامعه گره‌خورده است، دائماً در حال تغییر و تحول است. از این است که مهمترین عاملی که طی چند دهه اخیر در برنامه‌های درسی تأثیر گذاشته است، رشد دانش و گسترده شدن مرزهای علوم و هرچه تخصصی‌تر شدن رشته‌های علمی بوده است.

کج مثال ۱: مهم‌ترین عامل مؤثر چند دهه اخیر در برنامه‌های درسی کدام است؟

- (۱) رشد جمعیت (۲) رشد دانش (۳) تقاضای بازار کار (۴) بحران‌های اقتصادی و سیاسی

پاسخ: گزینه «۲» زنده بودن برنامه درسی بدان معناست که همانند برخی قلمروها نمی‌توان آن را به عنوان رخداد تلقی نمود و به‌هنگام بودن پدیده برنامه‌ی درسی و تأثیرپذیری آن از تحولات گوناگون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه، باعث می‌شود که دارای تأثیر و تأثر متقابل با محیط خود باشد. برنامه‌ی درسی مانند بسیاری از پدیده‌های دیگر که با بافت انتظارات، آرزوها و باورهای جامعه گره‌خورده است، دائماً در حال تغییر و تحول است. از این روست که مهمترین عاملی که طی چند دهه اخیر در برنامه‌های درسی تأثیر گذاشته است؛ رشد دانش و گسترده شدن مرزهای علوم و هرچه تخصصی‌تر شدن رشته‌های علمی بوده است.

مدرسان شریف

فصل سیزدهم

«تهیه و تولید مواد آموزشی»

درسنامه (۱): مواد آموزشی و چگونگی تهیه آنها

اولین گام در برنامه‌ریزی درسی عبارت است از تصمیم‌گیری درباره هدف‌ها و محتوای برنامه درسی، که اغلب تحت عنوان فهرست مطالب درسی از آن یاد می‌شود. در طرح کامل برنامه درسی علاوه بر بیان هدف‌ها و محتوا، درباره انواع راهبردهای (روش‌های) یادگیری که در برنامه درسی به کار گرفته خواهد شد، اطلاعاتی نیز منظور می‌شود. در بعضی از کشورها، سازمان‌های دولتی مسئول امور آموزشی، خود به تهیه فهرست مطالب درسی می‌پردازند و تهیه مطالب و مواد آموزشی را به ابتکار بخش خصوصی محول می‌کنند. با این وجود در تعلیم و تربیت معاصر، گرایش روز افزونی به طرف آن بوده است که از گروه تدوین کننده فهرست مطالب درسی خواسته شود تا تهیه مواد آموزشی را نیز بر عهده داشته باشند. فهرست مطالب درسی را می‌توان به عنوان نقطه‌ی شروعی مورد نظر قرار داد که باید تهیه شود، تا در صورت لزوم تغییرات لازم را در آن به عمل آورد.

کلمه مثال ۱: در راهبرد حمایت شبکه‌ای برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی، وظیفه اصلی تهیه مواد آموزشی به عهده چه افراد یا نهادهایی است؟ (سراسری ۹۳)

- ۱) شورای عالی گسترش
۲) دفتر تدوین و تألیف کتب درسی
۳) مدیریت نظارت و ارزیابی آموزش عالی
۴) گروه‌های تخصصی آموزشی در دانشگاه‌ها

پاسخ: گزینه «۴» در راهبرد حمایت شبکه‌ای برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه‌ها، که از جمله راهبردهای توسعه‌ای برنامه‌ریزی درسی در صورت غیر متمرکز می‌باشد، وظیفه‌ی اصلی تهیه مواد آموزشی، منطبق با برنامه‌ی درسی تدوین شده، بر عهده‌ی گروه‌های تخصصی آموزشی در دانشگاه‌ها (گروه‌های آموزشی) می‌باشد.

بر اساس رویکرد راهبردی در برنامه‌ریزی درسی، یکی از پایه‌های فعالیت نظام دانشگاه‌های ما، سازگاری و تطابق با محیط پیرامون است و سازمان بایستی به‌طور مداوم حیطه پیروی خود را ارزیابی نموده و با توجه به شرایط درونی، در برابر آن عکس‌العمل مناسب انجام دهد. عدم مشارکت فراگیر دانشگاهیان در فرایند برنامه‌ریزی درسی و عدم ارتباط محتوای رشته‌ها با نیازهای فراگیران و جامعه، در دهه‌های اخیر، از جمله انتقادهایی بود که توجه به برنامه‌ریزی درسی دانشگاه محور را در پی داشته است. منظور از برنامه‌ریزی درسی دانشگاه محور، برنامه‌ای است که اعضای هیئت علمی متخصص در هر رشته‌ی دانشگاهی، در چارچوب اصول کلی نظام آموزش عالی کشور و اصول مبانی آن رشته طراحی می‌کنند. انتظارات و نیازمندی‌های جامعه، توانمندی‌های دانشگاه و علایق و نیازهای دانشجویان از جمله مواردی است که در این برنامه‌ریزی بایستی لحاظ شود.

مواد و وسایل آموزشی و سازماندهی آنها

یکی از محصولات نهایی هر طرح برنامه‌ی درسی، تولید انواع گوناگون مواد آموزشی است. هر گاه معلم شخصاً تدوین برنامه درسی را بر عهده داشته باشد، می‌تواند به آسانی از انواع مواد آموزشی که در دسترس است، استفاده کند. ولی اگر برنامه درسی توسط یک سازمان مرکزی برای جمعیت کثیری از دانش‌آموزان تهیه شود، انواع مختلف مواد آموزشی به صورت «بسته یا کیت» چنان تهیه و عرضه می‌شود که به سهولت برای توزیع آماده باشد.

الف - اجزای بسته‌ی آموزشی

یکی از ساده‌ترین انواع مواد آموزشی که به وسیله گروه برنامه‌ریزی درسی تولید می‌شود «راهنمای معلم» است. این راهنما، حاوی پیشنهادهای و دستورالعمل‌هایی است که معلم باید در کلاس درس به کار برد.

از آن‌جا که معلم باید از هدف‌های غایی برنامه مطلع باشد تا بتواند آنها را به درستی به کار برد، راهنمای معلم وسیله‌ای بسیار ضروری است. معمولاً بسته‌ی آموزشی شامل مواد آموزشی انفرادی مانند: کتاب درسی، برگه‌های تمرین و مواد کمکی است. غالباً مواد آموزشی مورد استفاده گروهی مانند لوحه، اسلاید و دیگر وسایل کمک آموزشی نیز در بسته آموزشی گنجانده می‌شود. بالاخره قسمت‌های متشکله یک برنامه‌ی درسی ممکن است شامل اجزای دیگری باشد، که در مراکز منطقه‌ای منابع یادگیری نهاده شود و برای استفاده در کلاس درس به امانت گرفته شود.

کج مثال ۲: ساده‌ترین نوع مواد آموزشی که به وسیله گروه برنامه‌ریزی درسی تولید می‌شود کدام است؟

- (۱) راهنمای معلم (۲) مواد کمکی (۳) کتاب (۴) ویدئو لپ‌تاپ

پاسخ: گزینه «۱» یکی از ساده‌ترین انواع مواد آموزشی که به وسیله گروه برنامه‌ریزی درسی تولید می‌شود، «راهنمای معلم» است.

۱- مواد یادگیری انفرادی فراگیرنده (یادگیرنده)

بسیاری از بسته‌های آموزشی حاوی مواد آموزشی است که باید میان دانش‌آموزان در کلاس درس توزیع شود، مانند کتاب درسی یا کتاب تمرین. با این وجود، گنجانیدن مواد آموزشی انفرادی در بسته آموزشی، الزامی نیست. در بسیاری از نظام‌های آموزشی ارجحیت به شیوه‌هایی داده شده است که از نظر اقتصادی باصرفه‌ترند. در این شیوه‌ها، راهنمای تدریس چنان تنظیم شده است که برای معلم دست‌ورعملی باشد.

در این جا به منظور چگونگی ایجاد انگیزش در دانش‌آموزان برای یادگیری، همچنین راهنمایی والدین و معلمان برای تهیه مواد یادگیری، خاطر نشان می‌سازد که چنین شیوه‌ای نه تنها از نظر اقتصادی مقرون به صرفه است، بلکه از نظر تعلیم و تربیت و روان‌شناسی نیز حائز محاسنی است.

زیرا در چنین شیوه‌ای مواد آموزشی متناسب با نیاز یادگیرنده، یا دانش‌آموزان مورد نظر تهیه می‌شود. به علاوه دانش‌آموز نسبت به این نوع مواد رغبت و پذیرش بیشتری نشان می‌دهد، تا به مواد آموزشی که از طریق یک سازمان دیگر، یا شرکت‌های چاپ و انتشارات به صورت تجاری تهیه و توزیع می‌شود. با این وجود، معمولاً کلیه دانش‌آموزان در کلاس درس، مجموعه‌ای یکسان از مواد آموزشی را در اختیار دارند. کتاب درسی حتی در حال حاضر به عنوان یکی از رایج‌ترین وسایل یادگیری است که به کار برده می‌شود. از این رو در سال‌های اخیر، تجدید نظر کلی در کتاب‌های درسی به عمل آمده است، چه، هدف کتاب درسی، دیگر عرضه مطالبی برای به حافظه سپردن آن‌ها نیست، بلکه هر کتاب، حاوی تمرین‌ها و پیشنهادهایی برای فعالیت‌های یادگیری انفرادی و گروهی است. ضمناً شیوه‌های تشخیصی را برای سنجش و تعیین میزان پیشرفت و یادگیری انفرادی شامل می‌شود. در تدوین کتاب درسی سعی شده است که دانش‌آموزان در انجام مطالعه و یادگیری مستقل از طریق کاوشگری، ترغیب شوند. از این رو، اغلب از آنان درخواست می‌شود، از منابع اطلاعات دست اول از قبیل: فرهنگ لغات، دایرةالمعارف و نقشه‌ها استفاده کنند. همچنین گردآوری، تنظیم و طبقه‌بندی اطلاعات به دانش‌آموزان توصیه می‌شود. به عبارت دیگر، در کتاب درسی، مسأله‌ای برای دانش‌آموز طرح می‌شود که چاره جویی آن مستلزم انجام نوعی پژوهش است. جنبه دیگری از کتاب‌های درسی جدید، آن است که علاوه بر محرک‌های متداول کلامی، شامل محرک‌های دیگری از قبیل لوحه، نمودار، تصاویر و نقشه است. در کتاب درسی اغلب به دانش‌آموزان در مورد چگونگی ساختن ابزار و به کاربردن آن‌ها نیز توضیح داده می‌شود. یک کتاب درسی در زمان معاصر، دیگر به عنوان کتابی «جامع‌الاطراف» که شامل مجموعه کاملی از اطلاعات یک رشته دانش باشد، قلمداد نمی‌شود، بلکه به عنوان یک عامل است از مجموعه عواملی که در فرایند یادگیری باید مورد استفاده دانش‌آموز قرار گیرد.

کج مثال ۳: از رایج‌ترین وسایل یادگیری کدام است؟

- (۱) کتاب درسی (۲) ویدئو - لپ‌تاپ (۳) جزوات تمرین (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۱» کتاب درسی حتی در حال حاضر به عنوان یکی از رایج‌ترین وسایل یادگیری است که به کار برده می‌شود.

کج مثال ۴: کدام یک از موارد زیر جزء خصوصیات کتب درسی جدید نمی‌باشد؟

- (۱) دانش‌آموزان در انجام مطالعه و یادگیری مستقل از طریق کاوشگری ترغیب می‌شوند.
 (۲) از منابع اطلاعات دست اول استفاده می‌کنند (جهت پژوهش مسأله‌های کتاب درسی).
 (۳) علاوه بر محرک‌های کلامی متداول، شامل محرک‌های دیگری از قبیل لوحه، نمودار، تصاویر و نقشه است.
 (۴) یک کتاب درسی به عنوان کتابی «جامع‌الاطراف» که مجموعه کاملی از یک رشته دانش می‌باشد، قلمداد می‌شود.

پاسخ: گزینه «۴» کتب درسی جدید شامل موارد فوق‌الذکر می‌باشند و تنها گزینه چهارم است که نادرست می‌باشد. در زمان معاصر، کتب درسی دیگر به عنوان کتابی «جامع‌الاطراف» که شامل مجموعه‌ی کاملی از یک رشته دانش باشد، قلمداد نمی‌شود.

۲- راهنمای تدریس

هدف راهنمای تدریس آن است که به معلم برای تدریس اثر بخش‌تر برنامه درسی کمک کند. معمولاً راهنمای تدریس به تنهایی کافی نیست و تشکیل جلسات کارآموزی ویژه برای معلمان ضروری است. با این وجود، راهنمای تدریس به عنوان یک وسیله کمکی، مهم‌ترین جزء بسته آموزشی به شمار می‌آید. هدف عمده راهنمای تدریس عرضه رهنمودها و دستورالعمل تفصیلی برای تدریس هریک از قسمت‌های برنامه درسی است. به علاوه راهنمای تدریس ممکن است «مطالب مربوط به سابقه موضوع درسی» و مواد آموزشی تکمیلی و نیز پیشنهادهایی برای فعالیت‌های اضافی برای یادگیری را در بر داشته باشد.

مدرسان شریف

فصل چهاردهم

«اجرای برنامه‌ی درسی جدید»

درسنامه (۱): اجرای برنامه درسی مدون و جدید

اجرای هر چه بهتر برنامه‌ی درسی جدید نیاز به برنامه‌ریزی و نظارت دقیق دارد. نحوه اجرای برنامه درسی در هر سیستم آموزشی متفاوت است. در بسیاری از نظام‌های آموزشی، انجام این امر از وظایف گروه تدوین کننده‌ی برنامه‌ی درسی است، در حالی که در نظام‌های دیگر این وظیفه به عهده مسئولان اداری و یا سایر بخش‌های نظام آموزشی واگذار شده است. علی‌رغم این که چه کسی مسئولیت اجرای برنامه را به عهده دارد، در همه نظام‌ها باید قبلاً به نظارت در این امر پرداخت و بعضی اقدامات را به عمل آورد.

ایجاد شرایط اجرای برنامه درسی

اغلب اجرای یک برنامه‌ی درسی مشکل‌تر از تهیه و تدوین آن است. تهیه و تدوین برنامه معمولاً در مرکز برنامه درسی و به وسیله گروه نسبتاً کوچکی انجام می‌شود. در حالی که برای اجرای آن باید با بیش از صدها مدرسه، هزارها معلم و ده‌ها هزار دانش‌آموز تماس داشت.

۱- جنبه‌های اشاعه برنامه درسی

برای اجرای یک برنامه، ایجاد یک «شبکه‌ی انتقال و توزیع سراسری» ضروری است، تا به موقع مواد درسی و وسایل آموزشی مورد نیاز مدارس را توزیع کند و همچنین با آن دسته از واحدهای نظام آموزشی که فعالیت آن‌ها مستقیماً بر اجرای برنامه تأثیر می‌گذارد، مانند مؤسسات تربیت معلم، مدیران، مسئولان نظارت و راهنمایی و دایره‌ی امتحانات، ارتباط برقرار کند.

شبکه انتقال و توزیع برنامه

از جمله اصولی که در توزیع وسایل و مواد درسی باید در نظر گرفت، رعایت نظم است. یکی از موادی که توزیع به موقع آن در اجرای هر چه بهتر برنامه تأثیر دارد، کتاب است. به ویژه که واحدهای درسی به شیوه‌ی «پیمانه‌ای» ارائه شوند. یکی دیگر از اصول، ارائه صحیح و به موقع راهنمای تدریس است. که در صورت نارسایی در عرضه‌ی راهنمای تدریس، به خصوص هنگامی که کتاب‌فروش‌ها به علت قلت تقاضا، از نگهداری راهنمای تدریس در مجموعه‌ی کتاب‌های موجود خود به منظور فروش برای مدت طولانی خودداری می‌کنند، باعث ایجاد مسائلی می‌شود. مشکل دیگر عبارت از عرضه منظم تجهیزات مدارس و ترتیب برنامه‌ای برای نگهداری آن‌هاست. برای مثال، در یک مورد عرضه‌ی یک نوع ماهی برای اجرای برنامه‌ی زیست‌شناسی در کلیه مدارس ضروری بود ولی مدارسی نتوانستند ماهی مورد نظر را دریافت کنند و بنابراین نتوانستند برنامه‌ی درسی را به کار برند. هر گاه برای اجرای برنامه درسی، برخی وسایل مکانیکی در آزمایشگاه‌های علوم مورد نیاز باشد، باید در تأمین این وسایل و همچنین توزیع قسمت‌های یدکی به تعداد کافی جهت جایگزینی آن‌ها، کاملاً دقت کرد.

کج مثال ۱: توزیع برنامه درسی، جزء کدام مرحله برنامه درسی محسوب می‌شود؟ (علوم تربیتی (۲) - سراسری (۹۵))

(۲) اجرای برنامه درسی

(۱) تهیه مواد درسی

(۴) تعیین راهبردهای یاددهی - یادگیری

(۳) آماده‌سازی رئوس برنامه درسی

پاسخ: گزینه «۲» برنامه‌ریزی درسی شامل سازماندهی یک سلسله فعالیت‌های یاددهی - یادگیری به منظور ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرنده و ارزشیابی میزان تحقق این تغییرات است.

در واقع برنامه‌ریزی درسی به هشت سؤال زیر باید پاسخ دهد:

- ۱- چرا آموزش دهیم؟ ۲- چه کسی آموزش دهد؟ ۳- چه کسی را آموزش دهیم؟ ۴- چه چیزی را آموزش دهیم؟ ۵- چگونه آموزش دهیم؟ ۶- چه موقع آموزش دهیم؟ ۷- کجا آموزش دهیم؟ ۸- چگونه آموزش را ارزشیابی کنیم؟

کج مثال ۲: ایجاد یک «شبکه‌ی انتقال و توزیع سراسری» برای چه امری ضروری است؟

- (۱) اجرای یک برنامه (۲) تهیه برنامه (۳) ارزیابی برنامه (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۱» برای اجرای یک برنامه، ایجاد یک «شبکه انتقال و توزیع سراسری» ضروری است، تا به موقع مواد درسی و وسایل آموزشی مورد نیاز مدارس را توزیع کند.

برای برنامه‌ریزی درسی مراحل مختلفی ذکر شده است که در زیر به دو مورد از آنها اشاره می‌شود:

دکتر قورچیان مراحل زیر را برای برنامه‌ریزی درسی معرفی نموده است:

- ۱- تعیین جهت‌دهی ارزشی، اهداف و آماده‌سازی رئوس برنامه
- ۲- تعیین استانداردهای آموزش
- ۳- انتخاب و سازماندهی محتوا
- ۴- طرح‌ریزی عناصر برنامه‌ریزی
- ۵- برنامه‌ریزی عناصر برنامه درسی
- ۶- اعتباربخشی به ماده درسی
- ۷- اجرای برنامه درسی
- ۸- ارزشیابی برنامه درسی
- ۹- بازنگری و بازتاب.

لوی نیز مراحل برنامه‌ریزی درسی را شامل سه مرحله می‌داند که هرکدام از چند فعالیت تشکیل شده است:

(۱) آماده‌سازی رئوس مطالب:

- ۱- مشخص کردن هدف‌های برنامه درسی ۲- انتخاب محتوای برنامه درسی ۳- انتخاب راهبردهای یاددهی - یادگیری.
- (۲) تهیه و تدوین مواد و وسایل آموزشی:

- ۱- تهیه مواد درسی ۲- سازماندهی مواد درسی برحسب دروس مختلف ۳- آزمایش مواد درسی جدید ۴- تغییر و اصلاح برنامه بر مبنای نتایج آزمایش
- (۳) اجرای برنامه:

- ۱- توزیع برنامه ۲- برقراری نظام اجرایی ۳- کارآموزی مدرسان ۴- تطبیق با نظام امتحانات کشوری ۵- هماهنگی با مسئولان اجرایی ۶- بازنگری

آموزش ضمن خدمت معلمان

زمانی که برنامه‌های درسی جدید وارد سیستم آموزشی می‌شوند، اجرای آنها مستلزم آموزش، بازآموزی و نوآموزی معلمان است. و برای اجرای این آموزش‌ها، باید انگیزه لازم را در معلمان ایجاد کرد، تا بتوانند دانش و مهارت‌های موردنظر را یاد بگیرند که عبارتند از:

- (الف) دانش لازم و پایه درباره موضوع درسی، کسب تجربه درباره فعالیت‌های یادگیری پیشنهادی در برنامه‌ی درسی، اطلاعاتی درباره چگونگی تدوین برنامه درسی
- (ب) فهمیدن هدف‌های برنامه‌ی درسی و برقراری ارتباط بین تجربیات یادگیری و هدف‌ها
- (ج) درک نقش معلم در به کار بردن برنامه، اصول سازماندهی کلاس و نوع برقراری ارتباط با دانش‌آموزان
- (د) مهارت اداره کلاس و تضمین پیشرفت دانش‌آموزان
- (ه) فرصتی برای خودسازی معلمان و رشد مداوم.

تربیت معلم برای برنامه‌ی درسی

برای اجرای برنامه، ایجاد ارتباط مؤثر و سازنده با مراکز تربیت معلم ضروری است، تا بدین وسیله اجرای برنامه‌ی درسی تسهیل شود. یکی از راه‌های جلب مراکز تربیت معلم، مشارکت دادن آن‌ها در تصمیم‌گیری مربوط به تهیه و اجرای آزمایشی برنامه‌ی درسی جدید است. چنین همکاری نه تنها به اجرای برنامه کمک می‌کند، بلکه به طور کلی باعث بهبود کیفیت برنامه‌های تربیت معلم نیز می‌شود.

کج مثال ۳: کدام یک از موارد زیر جزء مهارت‌هایی است که باید آموزش ضمن خدمت برای معلمان ایجاد کند؟

- (۱) درک نقش معلم در به کار بردن برنامه (۲) مهارت اداره کلاس و تضمین پیشرفت دانش‌آموزان
(۳) فرصتی برای خودسازی معلمان و رشد مداوم (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۴» یک دوره آموزش ضمن خدمت باید کسب دانش و مهارت‌های زیر را برای معلمان میسر سازد: اداره کلاس و تضمین پیشرفت دانش‌آموزان، فرصتی برای خودسازی معلمان و رشد مداوم و درک نقش معلم در به کار بردن برنامه، اصول سازماندهی کلاس و نوع برقراری ارتباط با دانش‌آموزان.

مدرسان شریف

فصل پانزدهم

«برنامه‌ریزی آموزشی و درسی»

درسنامه (۱): مفهوم و فنون برنامه‌ریزی

مفهوم برنامه‌ریزی

یان تین برگن مؤلف کتاب «برنامه‌ریزی مرکزی» کار برنامه‌ریزی را این‌گونه معرفی می‌کند:

- ۱- پیش‌بینی و آینده‌نگری است و بنابراین سازمان برنامه‌ریزی باید به ابزارهای پیش‌بینی مجهز گردد.
- ۲- مشخص کردن هدف‌ها و یا دادن محتوا به هدف‌هاست. از آن‌جایی که غالباً هدف‌های سیاست (اقتصادی، آموزشی و...) از دولت و مجلس سرچشمه می‌گیرند، کار برنامه‌ریزان محتوا بخشیدن به آن هدف‌ها می‌باشد.
- ۳- هر برنامه‌ریزی مستلزم هماهنگی میان ابزارها، عوامل و وسایل مختلف اجرای سیاست است.

عده‌ای بر این باورند که کار برنامه‌ریز بعد از تعیین هدف‌ها به‌وسیله‌ی سیاست‌گذاران شروع می‌شود (مانند راسخ) و عده‌ای دیگر بر این عقیده‌اند که برنامه‌ریزی جدا از تعیین هدف‌ها نیست و برنامه‌ریزان با توجه به طبیعت کارشان و اطلاعاتی که درباره‌ی توقع‌ها و نیازها دارند، هدف‌ها را نیز باید تعیین کنند.

کج مثال ۱: کار برنامه‌ریز طبق نظر یان تین برگن چیست؟

(۱) پیش‌بینی و آینده‌نگری	(۲) مشخص کردن هدف‌ها
(۳) هماهنگی میان ابزارها، عوامل و وسایل اجرا	(۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۴» کار برنامه‌ریز طبق نظر یان تین برگن؛ پیش‌بینی و آینده‌نگری، تعیین هدف‌ها و هماهنگی میان ابزارها، عوامل و وسایل مختلف اجرای سیاست است.

برنامه

برنامه که حاصل فرایند برنامه‌ریزی است، «مدرک یا سندی است شامل مجموعه‌ای از ارقام مربوط به هم، که مطلوب‌ترین توسعه را در طول یک دوره معین در آینده پیش‌بینی می‌کند.» در واقع، برنامه سندی است رسمی که به عنوان مرجعی برای انجام دادن کارها و ارزشیابی فعالیت‌های انجام شده، در یک دوره‌ی معین از زمان مورد استفاده قرار می‌گیرد. به این اعتبار، هدف برنامه‌ریزی آموزش و پرورش گسترش کمی و کیفی آموزش و پرورش در طول یک دوره‌ی معین در آینده است. هم‌چنین با توجه به طول این دوره است که از برنامه‌های کوتاه مدت و بلند مدت سخن به میان می‌آید.

کج مثال ۲: عبارت «مدرک یا سندی که شامل مجموعه‌ای از ارقام مربوط به هم که مطلوب‌ترین توسعه را در طول یک دوره معین در آینده پیش‌بینی کند» بیان‌گر کدام مفهوم است؟

(۱) توسعه	(۲) برنامه‌ریزی	(۳) برنامه	(۴) موارد ۲ و ۳

پاسخ: گزینه «۳» برنامه مدرک یا سندی است، شامل مجموعه‌ای از ارقام مربوط به هم، که مطلوب‌ترین توسعه را در طول یک دوره معین در آینده پیش‌بینی کند.

برنامه‌ریزی به عنوان یک نظام (سیستم)

بعضی برنامه‌ریزان برنامه‌ریزی درسی را به صورت یک نظام در نظر می‌گیرند؛ که درون‌داد، فرایند یا گردش کار، برون‌داد، و بازخورد و محیط، عناصر اصلی آن را تشکیل می‌دهند.

مدرسان شریف

فصل شانزدهم

«منابع اطلاعات برای برنامه‌ریزی درسی»

درسنامه (۱): منابع برنامه‌ریزی درسی

برنامه‌ریزی زمانی اصولی و واقع بینانه است که بر پایه اطلاعات دقیق و معتبر بنا شده باشد و این اطلاعات براساس مطالعه روند گذشته و چگونگی آن و وضع موجود باشد. موضوعات درسی مدون، معمول‌ترین و رایج‌ترین منبع اطلاعاتی برای اخذ تصمیمات مربوط به طرح برنامه درسی‌اند. اما منابعی که اطلاعات مورد نیاز برنامه‌ریزی از آن‌ها به دست می‌آید، از این قرار هستند:

۱- یادگیرندگان؛ که آموزش و پرورش برای آنان مطرح است.

۲- جامعه؛ که سیستم مدرسه را به منظور تسهیل آموزش و پرورش کودکان، جوانان و بزرگسالان به‌وجود آورده است.

۳- طبیعت و ویژگی فرایند یادگیری (با توجه به روانشناسی رشد)

۴- معرفت سازمان‌یافته و در دسترس برای آموزش و پرورش (دانش)

علاوه بر منابع اصلی یاد شده، منابع فرعی یا متمم نیز وجود دارند، که دربرنامه‌ریزی درسی نقش مهمی دارند و از این قرارند:

۱- قوانین و مقررات که مدارس مطابق با آن‌ها ایجاد می‌شوند و عمل می‌کنند.

۲- منابع و وسایل مورد نیاز برای اجرای برنامه‌ها

۳- نتایج تحقیقات و نظر مشورتی صاحب‌نظران «حرفه‌ای» مانند معلمان و استادان؛ که اطلاعاتی درباره‌ی روان‌شناسی، فلسفه، تاریخ، علوم و ... دارند.

کلمه مثال ۱: کدام‌یک از موارد زیر جزء منابع اطلاعاتی فرعی برای برنامه‌ریزی درسی نیست؟

(۱) قوانین و مقررات (۲) منابع و وسایل

(۳) نظر مشورتی افراد حرفه‌ای (۴) طبیعت و ویژگی فرایند یادگیری

پاسخ: گزینه «۴» منابع اطلاعات فرعی برای برنامه‌ریزی درسی شامل قوانین و مقررات، نظر صاحب‌نظران و منابع و وسایل می‌باشد.

کلمه مثال ۲: کدام مورد، معمول‌ترین و رایج‌ترین منبع اطلاعات در حوزه‌ی طراحی برنامه‌ی درسی است؟

(۱) معلم (۲) جامعه (۳) دانش (۴) دانش‌آموز

پاسخ: گزینه «۳» موضوعات درسی مدون، معمول‌ترین و رایج‌ترین منبع اطلاعاتی برای اخذ تصمیمات مربوط به طرح برنامه درسی‌اند. این موضوعات

از آن جهت مبنای کار برنامه‌ریزی درسی قرار می‌گیرند که منعکس‌کننده عقل جمعی بشر و نمایانگر میراث فرهنگی انسان‌ها هستند. اینطور تصور می‌شود که مطالعه و فراگیری دیسیپلین‌ها (موضوعات) در قالب مجموعه‌های مدون علم اقدامی اساسی برای ادامه پیشرفت تمدن‌ها می‌باشد. فراگیری این مجموعه‌های مدون از دانش بشری، به‌عنوان یکی از شاخص‌های فرد تحصیل کرده نیز به حساب می‌آید. دوران معاصر تاریخ برنامه‌ریزی درسی در ایالات متحده آمریکا نمایانگر آن گونه برنامه درسی است که تفوق نسبی یا غلبه انحصاری این منبع اطلاعاتی در طرح‌ریزی برنامه‌های درسی در آن مشهود می‌باشد.

(سراسری ۹۷)

کدام مورد، جزء منابع سه‌گانه اطلاعات در طراحی برنامه درسی نیست؟

(۴) یاددهنده

(۳) یادگیرنده

(۲) موضوع درسی

(۱) جامعه

پاسخ: گزینه «۴» منظور از طرح برنامه درسی، شکل مدون و یا ساختار برنامه درسی می‌باشد. سازمان یا ساختار برنامه درسی به موجب دوگونه تصمیم‌گیری در دو سطح مختلف به هنگام تکوین برنامه شکل می‌گیرد. سطح فراگیر یا عام که ناظر به تصمیم‌گیری درخصوص مبانی ارزشی می‌باشد و سطح خاص و یا جزئی که ناظر بر تصمیم‌گیری‌های تکنیکی و فنی درخصوص برنامه‌ریزی و چگونگی اعمال عناصر برنامه می‌باشد. در سطح فراگیر یا عام طرح یا الگوی برنامه درسی از نوع منبع یا منابع اطلاعات که توسط برنامه‌ریز انتخاب می‌شود، تأثیر می‌پذیرد. به لحاظ تاریخی سه منبع اصلی اطلاعاتی برای برنامه‌ریزی درسی مورد شناسایی قرار گرفته است که هر یک به‌عنوان مبنایی در تصمیم‌گیری‌های متعدد مربوط به امر برنامه‌ریزی به کار گرفته می‌شوند: موضوعات درسی مدون، دانش‌آموزانی که برنامه درسی برای آنان طراحی می‌گردد و جامعه.

یادگیرنده به عنوان منبع اصلی برای برنامه‌ریزی

برنامه‌ریزان درباره‌ی یادگیرندگان به دو نوع اطلاعات نیاز دارند: ۱- اطلاعات کمی؛ ۲- اطلاعات کیفی.

اطلاعات کمی درباره‌ی یادگیرندگان

(الف) اطلاعات کمی درباره‌ی یادگیرندگان نوعاً شامل پیش‌بینی: تعداد جمعیت سنین مدرسه رو، تعداد دانش‌آموزان و دانش‌جویان و توزیع آنان در استان‌ها، شهرها و روستاها، نرخ ازدیاد جمعیت کشور، تعداد مدارس و ... است.
 (ب) منابع موجود برای کسب اطلاعات یاد شده: اطلاعات یاد شده از طریق داده‌های سرشماری جمعیت کشور، بررسی پرونده‌های مدارس، آمار وزارت آموزش و پرورش و آموزش عالی و سایر مراکز آمار و اطلاعات به‌دست می‌آید.
 (پ) موارد استفاده از اطلاعات به‌دست آمده: از اطلاعات کسب شده برای پیش‌بینی پرسنل و نیروی انسانی لازم، وسایل و تجهیزات مورد لزوم، تعداد کلاس‌ها، ساعات کار معلمان در هفته، شناخت نیازهای فردی و ... استفاده می‌کنند.

کدام مثال ۴: جمع‌آوری اطلاعات کمی درباره‌ی یادگیرندگان شامل کدام یک از موارد زیر است؟

- (۱) اطلاعات کمی درباره‌ی یادگیرندگان، نوعاً شامل پیش‌بینی تعداد جمعیت دانش‌آموز، معلم و مدارس و افت تحصیلی و غیره
- (۲) منابع موجود برای کسب اطلاعات یاد شده، مانند داده‌های سرشماری جمعیت کشور، آمار وزارت آموزش و پرورش و مراکز آمار
- (۳) موارد استفاده از اطلاعات به‌دست آمده مانند پیش‌بینی پرسنل و نیروی انسانی و وسایل و تجهیزات
- (۴) همه‌ی موارد

پاسخ: گزینه «۴» هر سه گزینه جزء اطلاعات کمی است، که باید درباره یادگیرندگان کسب کرد.

کدام مثال ۵: کدامیک از موارد زیر جزء منابع کسب اطلاعات کیفی یادگیرندگان نیست؟

- (۱) مطالعه کتب روان‌شناسی مربوط به رشد و نمو کودکان و نوجوانان و یادگیری
- (۲) از طریق مطالعه مقالات صاحب‌نظران
- (۳) استفاده از نتایج الگوهای کرا، جانستون و ربح مرکب
- (۴) بررسی نتایج آزمایش‌های پزشکی و پرونده‌های بهداشتی

پاسخ: گزینه «۳» تنها گزینه ۳ است که به‌صورت کمی و مقداری اطلاعاتی را درباره‌ی پیش‌بینی، روند جمعیت و ... به دست می‌دهد و سایر گزینه‌ها جزء منابع کسب اطلاعات کیفی یادگیرندگان است.

مدرسان شریف

فصل هفدهم

«اطلاعات درباره‌ی جامعه»

درسنامه: مبانی جامعه‌شناختی برنامه‌ریزی درسی

آموزش و پرورش هم چنان که علمای تربیتی معتقدند؛ به دو عامل - یادگیرنده و جامعه - که عمل متقابل دارند - بستگی دارد. هر دو عامل از نظر اهمیت یکسان هستند و همیشه در همه‌ی موقعیت‌های یادگیری حضور دارند. بدون کسب اطلاع از ویژگی‌های یادگیرندگان و آگاهی از نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی، برنامه‌ریزی درسی عملاً میسر نمی‌باشد.

نقش و کارکردهای اجتماعی آموزش و پرورش

از نظر تاریخی، مدارس به وسیله و خواست گروه‌های جامعه برای انجام دادن وظایف یا نقش‌های زیر به وجود آمده‌اند:

۱- شرکت در جامعه‌پذیر کردن کودکان

۲- انتقال فرهنگ

۳- شرکت در آماده کردن کودکان برای زندگی بزرگسالی

۴- کمک به حفظ یکپارچگی جامعه

۵- یاری به رشد شخصی افراد اجتماع

به‌نظر جامعه‌شناسان، آموزش و پرورش یک وسیله نظارت اجتماعی است و در جامعه‌پذیر کردن کودک نقش مهم و مؤثری را ایفا می‌کند.

دورکیم آن را چنین تعریف می‌کند «عملی که به وسیله‌ی نسل‌های قدیمی‌تر، بر آنان که هنوز آماده زندگی اجتماعی نیستند، اعمال می‌شود». هدف آن بیدار کردن و پروراندن آن دسته از حالات جسمانی، فکری و اخلاقی در کودک است، که هم جامعه او به طور کلی، هم محیط خاصی که وی باید در آن زندگی کند، از او توقع دارند. این عمل، یعنی جامعه‌پذیر کردن نسل‌های جدید، هم‌آن‌طور که «باتومور» می‌نویسد، در همه‌ی جوامع انجام می‌گیرد. اما چگونگی و تنوع و پیچیدگی آن به نوع گروه‌ها و نهادهای اجتماعی بستگی دارد. آموزش و پرورش علاوه بر آماده ساختن کودک برای عضویت گروه خاصی در سلسله مراتب اجتماعی، آن چنان‌که دورکیم اظهار داشته است، با انتقال سنن اجتماعی مشترک از راه زبان، دین، اخلاق و رسوم جامعه، هم‌چنین تلقین ارزش‌های ملی، خاصه در جوامع جدید، کودک را برای زندگی در کل جامعه آماده می‌سازد.

بزرگ‌ترین تفاوت آموزش و پرورش در جوامع ابتدایی و اولیه با جوامع صنعتی جدید این است که آموزش و پرورش در جوامع نوع اول بیش‌تر به انتقال یک نوع روش زندگی توجه دارد، در صورتی که در جوامع نوع دوم به علت وجود انبوه دانش قابل اکتساب، به کار بردن علم در تولید، تقسیم دقیق کار، آموزش و پرورش رسمی نه تنها بر کل فرایند آموزش و پرورش غلبه دارد، بلکه خود بیش‌تر وقف دانش تجربی است.

یک جنبه از این تغییر این است که در جوامع پیشرفته صنعتی محتوای آموزش و پرورش بیش‌تر جنبه عملی دارد تا جنبه نظری. تفاوت عمده‌ی دیگر این است که در جوامع اولیه یک طرز زندگی، معرفت محدود و نسبتاً تغییرناپذیری آموزش و پرورش انتقال می‌یافت، در صورتی که معرفت علمی مورد انتقال آموزش و پرورش جدید پیوسته در معرض تغییر است. به علاوه، از آموزش و پرورش در جوامع پیشرفته به‌طور روز افزونی این انتظار می‌رود که کودکان و نوجوانان را برای یک دنیای متغیر آماده کند، نه برای یک دنیای ایستا.

آموزش و پرورش در معنای وسیع‌تر از کودکی تا بزرگسالی، هم چنان‌که جامعه‌شناسان نظر می‌دهند، یک وسیله‌ی حیاتی نظارت اجتماعی است که به‌وسیله‌ی آن نسل‌های جدید هنجارهای اجتماعی، مجازات تخلف از آن‌ها را می‌آموزند.

مدرسان شریف

فصل هجدهم

«مبانی فلسفی برنامه‌ریزی درسی»

در سنامه (۱): مقدمات نظرگاه‌های مختلف فلسفی در مورد برنامه‌ریزی درسی

بدون در نظر گرفتن فلسفه انسان‌هایی که در تعیین مقاصد و هدف‌ها، محتوا و روش‌های آموزش و پرورش مؤثر هستند، نمی‌توان درباره‌ی برنامه‌ریزی درسی به طور عمیق بحث کرد.

فلسفه آموزش و پرورش متضمن اصول راهنمایی است که تعیین‌کننده‌ی مفاهیم، ارزش‌های شخصی و مناسبت آن‌ها در گزینش هدف‌ها و وسایل آموزش و پرورش هستند. فلسفه آموزش و پرورش در برقرار کردن اولویت‌های آموزشی و انتخاب آن چیزهایی که باید آموخته شوند، نقش هماهنگ و متحدکننده دارد. اکثر سؤالات تربیتی ریشه در فلسفه دارند و هر فلسفه نیز پیامدی برای آموزش و پرورش دارد. بیش‌تر مسائل تربیتی با سؤالات فلسفی ارتباط نزدیکی دارند. سؤالاتی درباره‌ی ماهیت واقعیت، ماهیت انسان، ماهیت جامعه و زندگی خوب. فلسفه آموزش و پرورش راهنمایی نظریه و عمل تربیتی برای مواجهه با این سؤالات است. «نر» سه مرحله اصلی در این راهنمایی مشخص کرده است، به این صورت که فلسفه آموزش و پرورش:

۱- یافته‌های دیسپلین‌های؛ یعنی معرفت نظام یافته‌ای را که در ارتباط با آموزش و پرورش باشند، تجویز می‌کند و آن شامل یافته‌هایی درباره‌ی آموزش و پرورش است، که در قالب نظر جامع درباره‌ی انسان و خود آموزش و پرورش، انسان و آموزش و پرورش که شایسته اوست، ارائه می‌شود.
۲- مقاصد و وسایل کلی فرایندهای تربیتی را بررسی و توصیه می‌کند و ۳- مفاهیم اساسی تربیتی را روشن و هماهنگ می‌کند.
فلسفه تعلیم و تربیت متضمن اصول راهنمایی است که تعیین‌کننده مفاهیم ارزش‌های شخصی و مناسبت آنها در گزینش هدف‌ها و وسایل آموزش و پرورش است. از این‌رو بحث در خصوص دیدگاه‌ها، مفهوم‌پردازی‌ها و ایدئولوژی‌ها باید در حیطه فلسفه تعلیم و تربیت قرار گیرد.

ارتباط حوزه‌های فلسفه با آموزش و پرورش

الف) متافیزیک و آموزش و پرورش

در مباحث کلاس درس و در بیش‌تر موضوع‌های درسی، سؤالات متافیزیکی یعنی این‌که «واقعیت چیست؟». شاید بیش‌ترین ارزش متافیزیک برای آموزش و پرورش آن باشد که متافیزیک امکان بحث هوشیارانه درباره‌ی سؤالات و مسائلی را فراهم می‌آورد، که برای آن‌ها حداقل در زمان حال، پاسخ‌های اثبات شده علمی نداریم.

ب) معرفت‌شناسی و آموزش و پرورش

معرفت‌شناسی بخشی از فلسفه است که با منابع، انواع و چگونگی کسب معرفت سر و کار دارد. فلاسفه معمولاً یک یا چند مورد از منابع قابل قبول معرفت، مانند معرفت ایجابی، شهودی، عقلانی، تجربی و اجتهادی را پذیرفته‌اند.

کاربرد معرفت‌شناسی در آموزش و پرورش

از آن‌جایی که آموزش و پرورش به‌طور وسیعی با اکتشاف و انتقال معرفت سر و کار دارد، برای معلم، داشتن توانایی ارزیابی زمینه‌هایی که معرفت بشری به‌دست آورده است، بسیار مهم است، زیرا انواع متعدد فعالیت‌های معلم با این موضوع ارتباط دارند. معلم باید بتواند به یادگیرندگان نشان دهد چگونه روش‌های متعدد کسب معرفت ممکن است با همدیگر به‌کار برده شوند و چگونه آن‌ها یکدیگر را برای جستجوی حقیقت تکمیل می‌کنند. معلم می‌تواند به دانش‌آموزان و دانشجویان یاری کند تا بتوانند نظر شخصی را از واقعیت و عقیده را از معرفت واقعی تمیز دهند. همچنین او می‌تواند به یادگیرندگان در فهمیدن راه و روش‌هایی که انواع معرفت بشری از آن طریق کسب شده‌اند، کمک کند.

ج) ارزش‌شناسی و آموزش و پرورش

مطالعه کلی ارزش‌ها که شامل اخلاق و زیبایی‌شناسی است، ارزش‌شناسی نامیده می‌شود. برای برنامه‌ریزان و معلمان مطالعه اخلاق و زیبایی‌شناسی ضروری است، زیرا آنان باید سعی کنند در ایجاد معیارهای شخصی به یادگیرندگان کمک کنند و آنان را با عناصر تشکیل‌دهنده‌ی منش که لازمه‌ی شهروند خوب بودن است، آشنا گردانند.

در مطالعه‌ی ارزش‌ها، معمولاً سه سؤال اصلی مورد توجه است:

- ۱- آیا ارزش‌ها عینی هستند یا ذهنی؟ یعنی شخصی هستند یا غیر شخصی؟ ارزش‌های عینی یا غیرشخصی مسلط بر ارزش‌های «درونی»، یعنی ذهنی هستند. این ارزش‌ها بدون توجه به امیال انسان‌ها وجود دارند؛ مثل راستی، خوبی، زیبایی. برعکس ارزش‌های عینی، ارزش‌های ذهنی یا شخصی با امیال شخصی بستگی دارند؛ مثلاً زمانی که راستی و خوبی بستگی دارند به شرایط و موقعیت خاصی که شخص آن‌ها را به کار می‌برد.
- ۲- آیا ارزش‌ها ثابت هستند یا متغیر؟ ارزش‌های مطلق ثابت و غیرمتغیرند، در صورتی که ارزش‌های متغیر پاسخی هستند به نیازهای فوری انسان، ارزش‌های متغیر؛ نسبی و همیشه قابل تجدید نظر هستند.
- ۳- آیا ارزش‌ها دارای ساختار سلسله‌مراتبی هستند؟ فلسفه کلی شخص تعیین می‌کند که آیا او برای ارزش‌ها سلسله‌مراتبی قائل است، یا نه. ایده آلیست به امور معنوی ارجح می‌نهد، در صورتی که رئالیست به علوم ریاضی و فیزیک ارزش می‌گذارد. رئالیست برای آن چیزهایی که به انسان در عمل کمک می‌کند، بالاترین ارزش و مقام را قائل است و پراگماتیست با گفتن این که ارزش‌ها متغیرند، به سلسله‌مراتب ارزش‌ها اصلاً اعتقادی ندارد.

الف - اخلاق

مطالعه رفتار و کردار آدمی در حوزه ارزش‌ها، علم اخلاق نامیده می‌شود؛ یعنی مطالعه مفاهیم درباره‌ی زندگی خوب برای همه‌ی انسان‌ها، یا این که چگونه رفتاری داشته باشند. براین اساس معیار تعیین کننده درستی یا نادرستی رفتارها، ارزش‌های اخلاقی است، که رفتار شخص با این ملاک پذیرفته و یاد رد می‌شود. ارزش‌های اخلاقی یا از طریق شهود و به‌طور مستقیم درک می‌شوند، بدون این که درستی یا خطا بودن آن‌ها از راه منطقی یا به راه تجربی اثبات شوند (طرفداران آئین شهودی)، یا افراد ارزش‌های اخلاقی را از طریق رغبت‌ها، نیازها و امیال خود درک می‌کنند (طرفداران طبیعت‌گرایی). به این اعتبار؛ ارزش‌های طبیعیون به وسیله‌ی مطالعه تجربی نتایج اعمال انسان ارزشیابی می‌شوند؛ در صورتی که ارزش‌هایی که از طریق شهودی کسب شده‌اند، ناشی از شعور ذاتی و وجدان حسی هستند و هیچ گونه توجیهی لازم ندارند.

ب - زیبایی‌شناسی

بررسی ارزش‌ها در رابطه با زیبایی و هنر، زیبایی‌شناسی نامیده می‌شود. ارزشیابی این ارزش‌ها فوق‌العاده مشکل است، زیرا اغلب اوقات شخصی و ذهنی هستند و به ابتکار و خلاقیت بستگی دارند.

کاربرد ارزش‌شناسی در آموزش و پرورش

اهمیت اخلاق و ارزش‌ها در تربیت انسان آرمانی برای جامعه آرمانی بر همگان روشن است و بنیان و پایه تعلیم و تربیت نیز اخلاق و ارزش‌هاست. فلاسفه و علمای حوزه تعلیم و تربیت بر این باورند که پرورش شهروند با اخلاق و متعهد که دارای ارزش‌های نهادینه شده متعالی باشد، از اهم وظایف آموزش و پرورش است و انتقال صرف معلومات و محفوظات نتیجه نگاه سطحی به امر آموزش و پرورش است.

کج مثال ۱: بحث در خصوص دیدگاه‌ها، مفهوم‌پردازی‌ها و ایدئولوژی‌ها، در کدام حیطه قرار می‌گیرد؟
(۱) طراحی آموزشی (۲) فلسفه تعلیم و تربیت (۳) برنامه‌ریزی آموزشی (۴) روان‌شناسی آموزشی (علوم تربیتی (۱) - سراسری ۹۵)

پاسخ: گزینه «۲» فلسفه تعلیم و تربیت متضمن اصول راهنمایی است که تعیین‌کننده مفاهیم ارزش‌های شخصی و مناسبت آنها در گزینش هدف‌ها و وسایل آموزش و پرورش است. از این رو بحث در خصوص دیدگاه‌ها، مفهوم‌پردازی‌ها و ایدئولوژی‌ها باید در حیطه فلسفه تعلیم و تربیت قرار گیرد.

کج مثال ۲: عبارت «واقعیت چیست» مربوط به کدامیک از حوزه‌های فلسفه است؟

(۱) معرفت‌شناسی (۲) زیبایی‌شناسی (۳) ارزش‌شناسی (۴) متافیزیک

پاسخ: گزینه «۴» در مباحث کلاس درس و در بیش‌تر موضوع‌های درسی؛ سؤالات متافیزیکی نظیر «واقعیت چیست؟» مطرح می‌شود.

کج مثال ۳: بیش‌ترین ارزش متافیزیک برای آموزش و پرورش چیست؟

- (۱) بحث‌های مربوط به نظریه‌های آفرینندگی و تکامل، درگیر سؤالات متافیزیکی می‌شوند.
- (۲) یافته‌های دیسپلین‌هایی را که در ارتباط با آموزش و پرورش باشند، تجویز می‌کند.
- (۳) امکان بحث هوشیارانه درباره مسائلی را فراهم می‌کند که حداقل در زمان حال پاسخ اثبات شده و علمی ندارند.
- (۴) موارد ۱ و ۲

پاسخ: گزینه «۳» شاید بیش‌ترین ارزش متافیزیک برای آموزش و پرورش آن باشد، زیرا متافیزیک امکان بحث هوشیارانه درباره مسائلی را فراهم می‌کند که حداقل در زمان حال پاسخ‌های اثبات شده علمی در موردشان نداریم.

کج مثال ۴: مطالعه کلی ..... که شامل اخلاق و زیبایی‌شناسی است، ..... نامیده می‌شود.

(۱) ارزش‌ها، ارزش‌شناسی (۲) تصورات، معرفت (۳) واقعیت‌های حسی، ارزش‌شناسی (۴) هیچکدام

پاسخ: گزینه «۱» مطالعه کلی ارزش‌ها که شامل اخلاق و زیبایی‌شناسی است، ارزش‌شناسی نامیده می‌شود.

مدرسان شریف

فصل نوزدهم

«طرح‌ریزی برنامه‌های درسی»

درسنامه: فرآیند برنامه درسی

برنامه‌ریزی آموزش و پرورش چیست و مراحل آن کدام است؟

فیلیپ کومبز، برنامه‌ریزی آموزشی را «کاربرد تجزیه و تحلیل منطقی در آموزش و پرورش، به منظور افزایش کارایی و تأثیر آن در رفع نیازهای دانش‌آموزان، دانشجویان» و جامعه می‌داند. مراحل برنامه‌ریزی آموزشی:

- ۱- مشخص کردن هدف‌های آموزش و پرورش
  - ۲- شناسایی وضع کنونی آموزش و پرورش و روند آن
  - ۳- سنجیدن شقوق مختلف برای واقع‌بینی برنامه
  - ۴- پیاده کردن برنامه به صورت طرح و پروژه‌هایی کاملاً مشخص و دقیق و قابل ارزیابی
- به طور اساسی برنامه درسی شامل کلیه فرصت‌های یادگیری و تجاربی است که کودکان و جوانان باید با راهنمایی معلمان و زیر نظر مدرسه کسب کنند. به این ترتیب، برنامه‌ریز درسی کسی است که کوشش می‌کند «شرایطی» را برای یادگیری بهتر به وجود آورد.

کج مثال ۱: برنامه‌ریزی آموزشی عبارت است از: «کاربرد تجزیه و تحلیل منطقی در نظام آموزشی به منظور افزایش کارایی این نظام و تأثیر آن در رفع نیازهای شاگردان و جامعه»، این تعریف از کیست؟ (سراسری ۹۴)

(۴) لکت

(۳) کومبز

(۲) زیملمان

(۱) بومن

پاسخ: گزینه «۳» از نظر فیلیپ کومبز، کارشناس برجسته یونسکو، برنامه‌ریزی آموزشی «کاربرد تجزیه و تحلیل منطقی در آموزش و پرورش به منظور افزایش کارایی» است. یعنی کار برنامه‌ریز آموزشی، تحلیل نظام‌مند و منطقی مسائل و مشکلات آنی و آتی آموزش و پرورش و تلاش به منظور حل این مشکلات است. این اقدام نهایتاً بهره‌وری و کارایی نظام آموزشی را افزایش خواهد داد و محور آن نظام آموزشی تلقی می‌شود. برنامه‌ریزی آموزشی را می‌توان «سازماندهی یا اصلاح فعالیت‌ها، تجهیز منابع و امکانات آموزشی برای تحقق بهتر اهداف آموزشی» تعریف نمود.

فرآیند برنامه‌ریزی درسی

فرآیند برنامه‌ریزی درسی به طور کلی شامل چهار مرحله است:

- ۱- تعیین هدف‌های کلی (وحیطه‌ها) براساس تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از بررسی نیازهای یادگیرندگان، آرمان‌ها و انتظارات جامعه، فرآیند یادگیری و معرفت موجود و مورد لزوم؛
  - ۲- طرح‌ریزی حیطه‌های برنامه درسی؛ هر حیطه با یک هدف کلی و مجموعه خرده هدف‌های آن ارتباط دارد.
  - ۳- پیش‌بینی چگونگی اجرای برنامه‌ها که شامل پیش‌بینی و طراحی نحوه آموزش، یعنی به طور کلی پیاده کردن برنامه است.
  - ۴- طرح‌ریزی ارزشیابی از برنامه‌های درسی.
- به عبارت دیگر مراحل برنامه‌ریزی درسی عبارتند از:
- تعیین هدف‌های کلی و عینی براساس متغیرها و عوامل خارج از نظام آموزش و پرورش و با توجه به دانش سازمان یافته، آرمان‌ها و ارزش‌ها و نیازهای اجتماعی، نیازهای یادگیرندگان و فرآیند یادگیری.
  - طراحی حیطه برنامه‌ها و برنامه‌های درسی که توسط گروهی مسئول برنامه‌ریزی درسی برای مدارس صورت می‌گیرد. همخوانی درونی، معیار کیفیت در این مرحله می‌باشد.

- انتخاب و اجرای روش‌های آموزشی به وسیله گروه آموزشی و معلمان

- ارزشیابی برنامه درسی که شیوه ارزشیابی توسط معلمان اتخاذ می‌شود و تصمیمات راجع به شیوه‌ها، از سوی گروه برنامه‌ریزان گرفته می‌شود.

مدرسان شریف

فصل بیستم

«انواع طرح‌ریزی برنامه درسی»

درسنامه (۱): اشکال و انواع متفاوت برنامه درسی

برنامه‌های درسی دارای انواع متفاوت طرح‌ها هستند، مانند؛ ۱- طرح‌هایی که بر شایستگی‌های ویژه؛ ۲- فعالیت‌ها و مسائل اجتماعی؛ ۳- نیازها و علاقه‌های فردی، ۴- یا بر معارف و موضوع‌های درسی بیش‌تر تأکید می‌کنند.

۱- طرح‌هایی که بر شایستگی‌های ویژه تأکید می‌کنند.

این طرح‌ها که بیش‌تر در مدارس فنی و حرفه‌ای به کار می‌روند، بر مهارت‌ها و عملکردهای خاصی تأکید می‌کنند. بدیهی است که همه‌ی طرح‌های برنامه درسی در به وجود آوردن بعضی مهارت‌ها و عملکردها در یادگیرنده به نوعی مشارکت دارند. اما این طرح‌ها رابطه مستقیم میان هدف‌ها، فعالیت‌های یادگیری و اجرا را به شدت مورد توجه قرار می‌دهند. در صورتی که سایر طرح‌ها به رابطه مستقیم میان سه جزء یاد شده - یعنی هدف، فعالیت‌های یادگیری و اجرا - چندان عنایتی ندارند. زیرا فرض بر این است که رفتار غایی یادگیرنده حاصل تجارب یادگیری فراوانی است که به وسیله‌ی آن‌ها، خود یادگیرنده، هدف‌ها و معیارهای عملکرد را مشخص می‌کند. در طرح مربوط به ایجاد شایستگی‌های ویژه، عملکردهای مورد نظر به صورت هدف‌های رفتاری یا عملی، یا شایستگی‌ها تصریح و تعریف می‌شوند. فعالیت‌های یادگیری برای رسیدن به هر هدف مشخص می‌شوند و عملکرد یادگیرنده به عنوان پایه‌ای برای حرکت وی از یک هدف به هدف دیگر مورد بازبینی قرار می‌گیرد. در طرح‌های مبتنی بر ایجاد شایستگی‌های ویژه، نقش‌ها و عملکردهایی را که یادگیرندگان باید یاد بگیرند، به صورت یادگیری کارها، فعالیت‌ها و مهارت‌ها به‌طور صریح، تدریجی و متوالی و قابل نشان دادن مشخص می‌شوند.

کج مثال ۱: کدامیک از انواع طرح‌های برنامه درسی بیش‌تر در مدارس فنی و حرفه‌ای به کار می‌روند و بر مهارت‌ها و عملکردهای خاصی تأکید می‌کنند؟

۱) طرح‌هایی که بر شایستگی‌های ویژه تأکید می‌کنند.

۲) طرح‌هایی که بر فعالیت‌ها و مسائل اجتماعی تأکید می‌کنند.

۳) طرح‌هایی که بر نیازها و علاقه‌های فردی تأکید می‌کنند.

۴) طرح‌هایی که بر موضوع‌های درسی تأکید می‌کنند.

پاسخ: گزینه «۱» طرح‌هایی که بر شایستگی‌های ویژه تأکید می‌کنند، بیش‌تر در مدارس فنی و حرفه‌ای به کار می‌روند و بر مهارت‌ها و عملکردهای خاصی تأکید می‌کنند.

کج مثال ۲: کدامیک از انواع طرح‌ها، رابطه مستقیم میان هدف‌ها، فعالیت‌های یادگیری و اجرا را به شدت مورد توجه قرار می‌دهند؟

۱) طرح‌هایی که بر شایستگی‌های ویژه تأکید می‌کنند.

۲) طرح‌هایی که بر فعالیت‌ها و مسائل اجتماعی تأکید می‌کنند.

۳) طرح‌هایی که بر نیازها و علاقه‌های فردی تأکید می‌کنند.

۴) طرح‌هایی که بر موضوع‌های درسی تأکید می‌کنند.

پاسخ: گزینه «۱» طرح‌هایی که بر شایستگی‌های ویژه تأکید می‌کنند، رابطه مستقیم میان هدف‌ها، فعالیت‌های یادگیری و اجرا را به شدت مورد توجه قرار می‌دهند. در صورتی که سایر طرح‌ها به رابطه مستقیم میان سه جزء یاد شده، یعنی هدف، فعالیت‌های یادگیری و اجرا، چندان عنایتی ندارند.

کج مثال ۳: در کدامیک از انواع طرح‌ها، عملکردهای مورد نظر به صورت هدف‌های رفتاری یا عملی، یا مهارت‌های ویژه تعریف می‌شود؟

۱) طرح‌هایی که بر شایستگی‌های ویژه تأکید می‌کنند.

۲) طرح‌هایی که بر فعالیت‌ها و مسائل اجتماعی تأکید می‌کنند.

۳) طرح‌هایی که بر نیازها و علاقه‌های فردی تأکید می‌کنند.

۴) طرح‌هایی که بر موضوع‌های درسی تأکید می‌کنند.

پاسخ: گزینه «۱» در طرح‌هایی که بر شایستگی‌های ویژه تأکید می‌کنند، عملکردهای مورد نظر به صورت هدف‌های رفتاری یا عملی، یا شایستگی‌ها تصریح و تعریف می‌شوند.

مدرسان شریف

فصل بیست و یکم

«ارزشیابی برنامه‌های درسی»

درسنامه (۱): مفهوم ارزشیابی و انواع آن

آخرین مرحله برنامه‌ریزی، تهیه طرح ارزشیابی از برنامه‌ها و آموزش است. به‌طور کلی، ارزشیابی عبارت از جمع‌آوری اطلاعات و استفاده از آن‌ها برای تصمیم‌گیری است. با وجودی که ارزشیابی تنها یک هدف اساسی دارد و آن تعیین ارزش یک چیز است، از ارزشیابی برای سنجش میزان موفقیت‌های دانش‌آموزان در یادگیری و مهم‌تر از آن برای تعیین میزان تحقق هدف‌های آموزش و پرورش استفاده می‌شود. در واقع از طریق ارزشیابی می‌توان تشخیص داد که آیا تغییراتی که باید بر اثر یادگیری اتفاق می‌افتاد، روی داده است یا خیر؟ این نوع ارزشیابی برای اکثر معلمان و مدیران شناخته شده است، که از طریق سؤالات «تستی»، سنجش و اندازه‌گیری پیشرفت دانش‌آموزان، سنجش پیشرفت‌های فردی آنان، مقایسه‌ی نمرات دانش‌آموزان با معیارها و نمرات سایر افراد کلاس و یا گروه‌های سنی انجام می‌گیرد. دومین نقش مهم ارزشیابی عبارت از تعیین ارزش خود برنامه است. سومین نقش مهم ارزشیابی در مدارس؛ عبارت از داوری کردن درباره‌ی تشکیلات و سازمان مدیریت، عملکردها و ساخت‌هایی است که در چارچوب آن‌ها مدارس عمل می‌کنند.

کلمه مثال ۱: کدام مورد در ارتباط با ارزیابی از برنامه‌های آموزشی نباید در نظر گرفته شود؟ (سراسری ۷۷)

- (۱) پیشرفت تحصیلی شاگردان
(۲) روش‌های آموزش و تحقق هدف‌های آموزشی
(۳) مواد و محتوا و سازمان موضوعات درسی
(۴) هزینه‌های مالی و بودجه

پاسخ: گزینه «۱» همه گزینه‌ها به جز گزینه چهار درباره فرایند آموزش و برنامه‌های آموزشی - که مرتبط با دانش‌آموز نیز هست - می‌باشند.

کلمه مثال ۲: هدف اساسی کدام یک از موارد زیر تعیین ارزش یک چیز است؟

- (۱) ارزشیابی (۲) کارایی (۳) بودجه‌بندی (۴) اثربخشی

پاسخ: گزینه «۱» ارزشیابی تنها یک هدف اساسی دارد و آن تعیین ارزش یک چیز است، اما دارای نقش‌های گوناگون است.

کلمه مثال ۳: نقش ارزشیابی در فرایند برنامه‌ریزی چیست؟

- (۱) تعیین میزان تحقق هدف‌های آموزش و پرورش
(۲) تعیین ارزش خود برنامه
(۳) داوری کردن درباره‌ی تشکیلات و سازمان و مدیریت
(۴) همه‌ی موارد

پاسخ: گزینه «۴» نقش ارزشیابی عبارت از تعیین تغییراتی است که واقعاً در رفتار دانش‌آموزان صورت گرفته (تحقق هدف‌ها)، تعیین ارزش خود برنامه و داوری کردن درباره‌ی تشکیلات و سازمان مدیریت، عملکردها و ساخت‌ها.

کلمه مثال ۴: آنچه در جریان ارزشیابی باید مورد توجه قرار گیرد عبارتست از: (آزاد ۸۶)

- (۱) اندازه‌گیری پیشرفت تحصیلی شاگردان
(۲) روش آموزش و تحقق هدف‌های آموزشی
(۳) هدف‌های عمومی با توجه به هدف‌های رفتاری
(۴) صرف‌نظر کردن از روش‌های اجرائی و مواد و محتوا

پاسخ: گزینه «۱» آنچه در جریان ارزشیابی باید مورد توجه قرار گیرد؛ عبارت است از اندازه‌گیری پیشرفت تحصیلی فراگیران

کلمه مثال ۵: هدف عمده‌ی ارزشیابی برنامه‌ی آموزشی کسب اطلاع درباره چیست؟ (سراسری ۷۹)

- (۱) انتخاب خط مشی‌ها و سیاست‌های اجرایی برنامه‌ها
(۲) تغییرات شرایط اقتصادی و اجتماعی حال و آینده
(۳) میزان اثربخشی ابزارها و فعالیت‌های رسیدن به هدف‌ها
(۴) چگونگی مشارکت دادن معلمان و مسئولان در برنامه‌ریزی

پاسخ: گزینه «۳» ارزشیابی آموزشی جزء جدایی‌ناپذیر فرایند آموزشی است و انجام آن در مراحل مختلف طراحی و اجرا و پس از آن ضروری است و هدف عمده آن بررسی میزان اثربخشی برای رسیدن به هدف است.

مدرسان شریف

فصل بیست و دوم

«مفهوم و حدود برنامه درسی»

درسنامه (۱): مفهوم برنامه درسی

علی‌رغم روشن بودن معنی لغوی مفهوم برنامه درسی، برداشت‌ها از این واژه در صحنه تعلیم و تربیت متفاوت است. به‌طور کلی اغلب تعاریفی که از برنامه درسی ارائه شده است را می‌توان در یکی از طبقات زیر قرار داد.

۱) برنامه درسی به‌عنوان مجموعه‌ای از دروس یا برنامه‌ای برای مطالعه

از این دیدگاه برنامه درسی عبارت از برنامه‌ای که در آن فهرست موضوعات مختلف درسی به تفکیک تعیین و تصریح شده است. برای مثال برنامه درسی پایه دوم ابتدایی شامل دروسی نظیر ریاضی، علوم و ... است. تعریف برنامه درسی به‌عنوان برنامه‌ای برای مطالعه در زمره تعاریف سنتی و محدود است زیرا به مسائلی نظیر اهداف و نیات تعلیم و تربیت، فرایندهای یادگیری، نتایج و بسیاری از تجاربی که یادگیرندگان در محیط آموزشگاه به آن دست می‌یابند بی‌اعتنا است.

۲) برنامه درسی به‌عنوان فهرست رئوس مطالب

برداشت دوم از برنامه درسی در زمره تعاریف سنتی است و آن عبارت است از مجموعه‌ای از سرفصل‌ها و رئوس اصلی مطالب برای یک درس خاص. برای مثال برنامه‌درسی جامعه‌شناسی می‌تواند شامل مباحثی نظیر شهرنشینی، طبقات اجتماعی و ... باشد. این برداشت از مفهوم برنامه درسی، بسیار محدود است، زیرا اگرچه برنامه درسی شامل مجموعه‌ای از سرفصل‌ها و رئوس مطالب است، اما به آن محدود نمی‌شود.

۳) برنامه درسی به‌عنوان محتوای یک درس یا مجموعه‌ای از دروس

این تعریف نسبت به تعاریف قبلی اندکی وسیع‌تر است و در آن برنامه درسی به‌عنوان محتوای آموزشی در نظر گرفته می‌شود و در ادبیات برنامه رشته درسی نیز نسبتاً مورد حمایت واقع شده است. برای مثال:

از نظر گود (۱۹۵۹) برنامه درسی عبارت است از یک برنامه کلی و عمومی در ارتباط با محتوای آموزشی که توسط مدارس به دانش‌آموزان ارائه می‌گردد تا در سایه آن یادگیرندگان قادر شوند صلاحیت‌های لازم را در خود به‌وجود آورده و برای ورود به حوزه‌های فنی و حرفه‌ای خاص آماده شوند.

۴) برنامه درسی به‌عنوان برنامه زمانی برای تدریس دروس

براساس این دیدگاه جدول زمانی تدریس دروس در هفته توسط معلمان و مربیان همان برنامه درسی است. در اثبات محدود بودن این برداشت می‌توان گفت که همان‌طور که برنامه‌های آموزشی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ... محدود به برنامه زمانی نیستند، برنامه درسی نیز تنها به برنامه زمانی تدوین دروس منحصر نمی‌باشد، اگرچه عنصر زمان و مدیریت کنترل آن، یکی از عناصر برنامه درسی است.

۵) برنامه درسی به‌عنوان مجموعه‌ای از اهداف و مقاصد

به زعم این برداشت، برنامه درسی تعیین پیشاپیش مجموعه‌ای از اهداف یا نتایج یادگیری مورد انتظار است. تلقی برنامه درسی به‌عنوان مجموعه‌ای از اهداف و مقاصد برداشتی محدود و تونلی از برنامه درسی است، زیرا از یک سو مشخص کردن این مسئله که تعیین اهداف باید توسط برنامه‌ریزان صورت پذیرد و یا اینکه برنامه‌ریزان وظیفه طراحی برنامه براساس اهداف را برعهده دارند، بحثی نیازمند یک کتاب جداگانه است و از سوی دیگر مفهوم برنامه دارای معنایی وسیع‌تر از اهداف بوده و متضمن ایجاد شرایط و فرصت‌های ویژه‌ای برای تحقق اهداف می‌باشد.

۶) برنامه درسی به‌عنوان مجموعه‌ای از تجارب یادگیری

برنامه درسی به‌عنوان مجموعه‌ای از تجارب یادگیری در مقام مقایسه با سایر تعاریف از این مفهوم، طیف وسیعی از تعاریف را به خود اختصاص داده است. براساس طبقه‌بندی زایس، تعاریفی که بر تجربیات یادگیری در برنامه درسی تأکید دارند بر دو دسته کلی قابل تقسیم هستند:

مدرسان شریف

فصل بیست و سوم

« سطوح و انواع برنامه‌ریزی درسی »

درسنامه (۱): سطوح برنامه درسی از دیدگاه گودلد و سو

گودلد و سو برای تعیین حدود و ثغور برنامه درسی، چهار سطح از سطوح برنامه درسی را شناسایی کرده‌اند که عبارت‌اند از:

(۱) برنامه درسی اجتماعی

به سطحی اشاره می‌کند که به میزان زیادی از یادگیرندگان فاصله دارد. این سطح با سیاستمداران، نمایندگان گروه‌های مختلف، مدیران سطوح مختلف و متخصصان حرفه‌ای سروکار دارد.

(۲) سطح نهادی

برنامه درسی مؤسسه‌ای یا نهادی در سطح مدارس مورد استفاده قرار می‌گیرند و تا حد زیادی برگرفته از برنامه‌های درسی اجتماعی هستند. و شامل اسناد مکتوب منطقه‌ای یا مدرسه‌ای است که دربرگیرنده استانداردها، فلسفه، طرح درس‌ها و راهنماها می‌باشد. برخی اوقات این برنامه درسی «برنامه درسی صریح» نیز نامیده می‌شود.

(۳) برنامه درسی آموزشی

برنامه درسی آموزشی به آن نوع برنامه درسی اشاره دارد که معلم آن را طراحی می‌کند و بر آن است تا در مدرسه و کلاس درس اجرا نماید. این برنامه درسی متأثر از اولویت‌های معلم، دیدگاه‌های تربیتی و روش آموزشی وی می‌باشد.

(۴) برنامه درسی تجربی

برنامه درسی تجربی یا تجربه شده، برنامه درسی است که توسط دانش‌آموزان درک و تجربه شده است. آنچه دانش‌آموزان از برنامه درسی می‌فهمند و تجربه می‌کنند از دانش‌آموزی به دانش‌آموز دیگر متفاوت است.

کلمه مثال ۱: برنامه درسی‌ای که به فهم شخصی یادگیرنده‌ها اشاره داشته و می‌تواند برای هر یادگیرنده متفاوت از دیگران باشد، کدام است؟

(علوم تربیتی (۱) - سراسری ۹۵)

(۴) عملیاتی شده

(۳) نهادی شده

(۲) قصدشده

(۱) تجربه شده

پاسخ: گزینه «۱» برنامه درسی تجربه شده، به معنای همه تجربیاتی است که کودک تحت حمایت مدرسه یاد می‌گیرد. این مفهوم برنامه درسی، توسط مربیان پیشرفت‌گرا (پیشرو) در طی سال‌های ۱۹۲۰ به وجود آمده است تا اولاً به سایر مربیان یادآوری کنند که واقعیت برنامه درسی برای یک کودک توسط کیفیت تجربه‌ای که او در مدرسه کسب می‌کند، تعیین می‌شود و تنها تکه کاغذی نیست که طرح‌های درسی بر روی آن آماده شده باشد. بنابراین، برنامه درسی واقعی برای کودک که باعث ایجاد تفاوت در زندگی او می‌شود، برنامه درسی‌ای است که وی تجربه نموده است. ثانیاً مربیان پیشرفت‌گرا می‌خواستند بر این واقعیت تأکید کنند که کودکان از یکدیگر برحسب زمینه، استعداد، علایق و غیره متفاوت هستند و بنابراین، برنامه درسی هرگز برای همه آن‌ها یکسان نیست. مربیان پیشرفت‌گرا اذعان می‌دارند؛ آنچه که کودکان در مدرسه یاد می‌گیرند، گسترده‌تر از آن چیزی است که در کلاس‌های درس جریان دارد و بسیار متنوع‌تر از آن چیزی است که معلمان می‌خواهند آموزش دهند.

مدرسان شریف

فصل بیست و چهارم

«نظریه‌های برنامه درسی»

درسنامه (۱): مفهوم نظریه

الف) نظریه در علوم

نسبت به سایر رشته‌های موجود، علوم طبیعی پیشرفت قابل ملاحظه‌ای داشته است. این پیشرفت زیاد نیز عمدتاً به پیشرفته بودن نظریه‌های علوم نسبت داده می‌شود. فیگل نظریه را چنین تعریف می‌کند: نظریه، مجموعه‌ای از مفروضات است که با استفاده از روش‌های منطقی - ریاضی، می‌توان قوانین تجربی را از آن استخراج نمود. بنابراین به‌وسیله نظریه می‌توان توضیحی را در خصوص این قوانین تجربی به‌دست داد و قلمروهای متجانس موضوعات مختلف را به‌وسیله آن قوانین تجربی مشخص نمود.

ب) نظریه در فلسفه

اوکاتر نظریه را مجموعه‌ای از مسائل مرتبط به هم تلقی می‌کند. در این معنی فیلسوفان می‌توانند در خصوص «نظریه دانش» و «نظریه ارزش» صحبت کنند.

ج) نظریه در ریاضیات

در اینجا نظریه به معنای چارچوب نظری و مفهومی بسیار سازمان یافته‌ای است که هیچ‌گونه ارتباطی با فعالیت عملی ندارد.

د) نظریه در مسائل روزمره

در اینجا نظریه اشاره به مجموعه یا نظامی از قوانین دارد که اقدامات مختلف را هدایت یا کنترل می‌کند. برای مثال در بسیاری از مشاغل، نظریه، عملی را هدایت و کنترل می‌کند.

❏ مثال ۱: کدام مفهوم نظریه به معنای چارچوب نظری و مفهومی بسیار سازمان یافته‌ای است که هیچ‌گونه ارتباطی با فعالیت عملی ندارد؟

- (۱) نظریه در فلسفه (۲) نظریه در ریاضیات (۳) نظریه در مسائل روزمره (۴) نظریه در علوم

❑ پاسخ: گزینه «۲» نظریه در ریاضیات به معنای چارچوب نظری و مفهومی بسیار سازمان یافته‌ای است که هیچ‌گونه ارتباطی با فعالیت عملی ندارد.

❏ مثال ۲: کدام مفهوم نظریه اشاره به مجموعه یا نظامی از قوانین دارد که اقدامات مختلف را هدایت یا کنترل می‌کند؟

- (۱) نظریه در ریاضیات (۲) نظریه در علوم (۳) نظریه در فلسفه (۴) نظریه در مسائل روزمره

❑ پاسخ: گزینه «۴» نظریه در مسائل روزمره اشاره به مجموعه یا نظامی از قوانین دارد که اقدامات مختلف را هدایت یا کنترل می‌کند.

❏ مثال ۳: کدام دیدگاه مربوط به نظریه به معنای چارچوب نظری و مفهومی بسیار سازمان یافته‌ای است که هیچ‌گونه ارتباطی با فعالیت عملی ندارد؟

- (۱) نظریه در فلسفه (۲) نظریه در ریاضیات (۳) نظریه در مسائل روزمره (۴) نظریه در علوم

❑ پاسخ: گزینه «۲» نظریه در ریاضیات به معنای چارچوب نظری و مفهومی بسیار سازمان یافته‌ای است که هیچ‌گونه ارتباطی با فعالیت عملی ندارد.

❏ مثال ۴: در کدام دیدگاه مربوط به نظریه، فیلسوفان می‌توانند در خصوص «نظریه دانش» و «نظریه ارزش» صحبت کنند؟

- (۱) نظریه در فلسفه (۲) نظریه در ریاضیات (۳) نظریه در مسائل روزمره (۴) نظریه در علوم

❑ پاسخ: گزینه «۱» اوکاتر نظریه را مجموعه‌ای از مسائل مرتبط به هم تلقی می‌کند. در این معنی فیلسوفان می‌توانند در خصوص نظریه دانش و نظریه ارزش صحبت کنند.

مدرسان شریف

فصل بیست و پنجم

«الگوهای برنامه‌ریزی درسی»

درسنامه: انواع مدل‌های برنامه‌ریزی درسی

اساساً الگوهای برنامه‌ریزی درسی را می‌توان در یکی از سه گروه زیر قرار داد:

(الف) الگوهای فنی: الگوهایی هستند که مبتنی بر مفروضاتی نظیر خطی بودن فرایند برنامه‌ریزی درسی تجویزی بودن عینی بودن اختصاص فعالیت تدوین و پیش‌بینی برنامه درسی به متخصصان برنامه درسی است.

(ب) الگوهای غیرفنی: آن دسته از الگوهای برنامه‌ریزی درسی هستند که با تدارک پیشاپیش برنامه درسی مخالف بوده و هرگونه تصمیم‌گیری در این زمینه را به‌عهده معلم واگذار می‌کنند.

(ج) الگوی میانه یا حد وسط: در این الگوها تصمیم‌گیری در خصوص تدوین و اجرای برنامه‌های درسی برعهده متخصصان است. از این رو برنامه درسی توسط برنامه‌ریزان آماده و جهت اجرا به معلمان ابلاغ می‌شود.

الف) الگوهای فنی

مهم‌ترین الگوهای فنی در برنامه‌ریزی درسی عبارت‌اند از:

(۱) الگوی تایلر: تایلر معتقد است از کلیه روش‌های کمی و کیفی موجود در علوم اجتماعی می‌توان بهره گرفت

۱- بررسی نیازهای دانش‌آموزان از طریق مشاهده، مصاحبه، پرسشنامه، آزمون‌ها، بررسی پرونده‌ها و ...

۲- بررسی نیازهای جامعه مانند بهداشت، خانواده، تفریحات، حرفه و پیشه، امور مدنی، دین معرفت و ...

۳- دانش معاصر (موضوع درسی نیز از طریق بررسی ساختار رشد درسی و بررسی نظرات متخصصان و صاحب‌نظران موضوع درسی تعیین شود.

(۲) الگوی تابا: تابا معتقد بود که معلمان به‌عنوان مجریان برنامه درسی باید در ایجاد و تدارک آن شرکت نمایند.

۱- شناخت نیازها ۲- صورت‌بندی اهداف

۳- انتخاب محتوا ۴- سازماندهی محتوا

۵- انتخاب تجارب یادگیری ۶- سازماندهی تجارب یادگیری

۷- تعیین آنچه که باید مورد ارزشیابی قرار گیرد.

طبق نظر هیلدا تابا، برنامه درسی حاصل تصمیماتی است که با توجه به سه محور اساسی اتخاذ می‌شود: ۱- انتخاب و تنظیم محتوا، ۲- انتخاب فعالیت‌های آموزشی برای یادگیری این محتوا و ۳- طرح و نقشه‌هایی برای بهینه‌سازی شرایط برای یادگیری. از دیگر سو نقش دیویی در شکل دادن به جریان‌های فکری حاکم بر حوزه برنامه درسی انکارناپذیر است. آثار مکتوب او در این زمینه در نخستین سال‌های قرن بیستم انتشار یافت. از مهمترین آثار وی که تأثیراتی گسترده، دست‌کم در حوزه اندیشه و نظر دارد، کتاب کودک و برنامه درسی (۱۹۰۲) و کتاب دموکراسی و تعلیم و تربیت (۱۹۱۶) است. دهه‌های ۱۹۳۰ تا ۱۹۵۰ را باید مقطعی به شمار آورد که اندیشه‌های دیویی در باب برنامه درسی بیش از هر زمان دیگر در صحنه‌های علمی و تا حدودی عملی تعلیم و تربیت رواج یافت. انجمن تعلیم و تربیت پیشرفت‌گرا به‌عنوان نهادی که به شکل سازمان‌یافته در صدد ترویج افکار دیویی بود، در همین ایام پا به عرصه وجود گذاشت.

از این‌رو، هیلدا تابا، صاحب‌نظر فقید در حوزه برنامه‌ریزی در خصوص نظریه دیویی اظهار می‌دارد «نظریه دیویی هم جنبه فردی و روان‌شناختی دارد و هم جنبه اجتماعی که مدرسه باید به هر دو جنبه توجه کند.»

مدرسان شریف

فصل بیست و ششم

«طراحی برنامه درسی»

درسنامه (۱): عناصر برنامه درسی

برنامه‌ریزان قبل از اینکه به شیوه‌های اجرایی و عملی بپردازند باید در مورد عناصر برنامه‌ریزی تصمیم‌گیری کنند. مجموعه فعالیت‌هایی که در برنامه‌ریزی درسی صورت می‌پذیرد شامل طراحی برنامه درسی و توسعه برنامه درسی است. در برنامه درسی عموماً چند نوع جهت‌گیری وجود دارد.

(۱) موضوع محور بودن برنامه درسی (۲) فراگیر محور بودن برنامه درسی (۳) جامعه محور بودن برنامه درسی

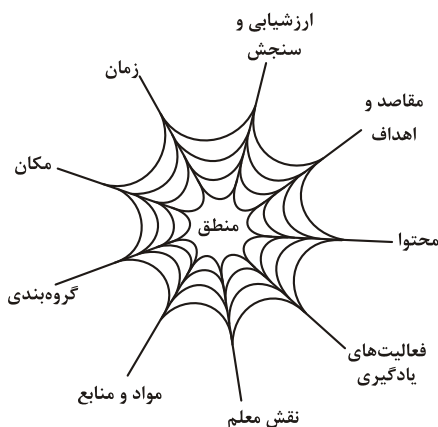
آش (۱۹۹۱) برنامه‌ریزی درسی را به پنج بعد یا جزء اصلی تقسیم می‌کند:

(۱) چارچوبی از مقدمات و مفروضات درباره فراگیرنده درس و جامعه
(۲) اهداف عمومی و اختصاصی
(۳) محتوا یا ماهیت موضوع، همراه با انتخاب قلمرو و نتیجه حاصل از آن
(۴) الگوهای انتقال از جمله روش‌ها و محیط‌های یادگیری
(۵) ارزشیابی

استارک ولاتوکا (۱۹۹۷) عناصر برنامه درسی را متشکل از: هدف، محتوا، توالی، یادگیرندگان، فرایندهای آموزشی، منابع آموزشی، ارزشیابی سازگار می‌دانند.

اهداف: یک برنامه درسی به قصد ایجاد تغییرات در رفتار یادگیرنده اجرا می‌شود. این تغییرات همان اهداف برنامه است.

راهبردهای یاددهی - یادگیری

تار عنکبوت عناصر برنامه درسی
(Akker, 2003,p6)

محتوا: نخستین گام در تحقق اهداف، انتخاب محتوای آموزشی مناسب و مطلوب است. محتوا، ماده برنامه درسی است.

انتخاب راهبردهای مناسب در فرایند یاددهی - یادگیری، تسهیل‌کننده انتقال دانش و اطلاعات و فرایندهای یادگیری فراگیران خواهد بود.

منابع آموزشی: اساساً یک «منبع» در تعلیم و تربیت عنصری از یک سیستم تلقی می‌شود. منبع یعنی مجموعه‌ای از مواد یا موقعیت‌ها که عمدتاً به‌منظور قادر ساختن فرد فراگیر به یادگیری، تولید یا ایجاد می‌شود.

فعالیت‌های یادگیری فراگیران: فعالیت‌های یادگیری فراگیران منجر به کسب تجربیات یادگیری خواهد شد.

زمان: برنامه از لحاظ زمانی، بایستی به‌گونه‌ای ارائه گردد که به‌طور مؤثر شناخت و یادگیری مطلوب را در فراگیر ایجاد نماید، چرا که هر محتوایی را نمی‌توان در هر قالب زمانی یاد داد.

فضای آموزشی: در این خصوص می‌توان به محیط فیزیکی مناسب، تعداد ساختمان‌های آموزشی، تعداد کلاس‌های درس، آزمایشگاه، محیط کتابخانه و کارگاه‌ها اشاره نمود که وسعت و کیفیت آن‌ها تأثیر مهمی بر عملکرد نظام آموزشی می‌گذارد.

گروه‌بندی فراگیران: گروه‌بندی‌ها برحسب راهبردهای تدریس و یادگیری متفاوت است و تحت تأثیر محتوای درسی قرار می‌گیرد.

روش‌های ارزشیابی: فرایند برنامه درسی با ارزیابی شروع و یا آن پایان می‌یابد. چرا که نیازسنجی در آغاز فرایند برنامه، خود نوعی ارزیابی است و پس از اجرای برنامه جهت حصول اطمینان از دستیابی به اهداف تنظیمی به ارزیابی پرداخته می‌شود.

«اکر» براساس الگوی فرانسیس کلاین، عناصر برنامه درسی را در ۱۰ عنصر مورد توجه قرار داده است که به غیر از عنصر «منطق یا چرایی» به برنامه درسی، سایر عناصر با الگوی کلاین مشترک هستند، در شناسایی کیفیت عناصر برنامه درسی، استفاده از الگوی تارنکبوت دارای محاسن متعددی است:

- این الگو، ارتباطات موجود بین عناصر متفاوت برنامه درسی را به تصویر می‌کشد.
- نقش محوری منطق و چرایی برنامه درسی را در الگوی کیفیت روشن می‌کند.
- نشان می‌دهد که کیفیت پایین هر یک از عناصر، کل و موجودیت برنامه درسی را مورد تردید قرار می‌دهد.

کج مثال ۱: مهم‌ترین عنصر مورد توجه در چارچوب برنامه درسی تارنکبوتی «اکر» که توسط سایر الگوها و نظریه‌پردازان مورد توجه قرار نگرفته و اولین بار توسط وی مطرح شد، کدام است؟

(سراسری ۹۶)

(۱) ارزشیابی برنامه درسی (۲) منطق برنامه درسی (۳) گروه‌بندی یادگیرندگان (۴) خطمشی برنامه درسی

پاسخ: گزینه «۲» در تارنکبوت برنامه درسی، منطق و چرایی به‌عنوان یک پیوند مرکزی در ارتباط با تمام مؤلفه‌های دیگر برنامه درسی عمل می‌کند. استعاره تارنکبوت بر ماهیت آسیب‌پذیر یک برنامه درسی تأکید دارد. تارنکبوت بیانگر این عبارت است که قدرت و توان هر تار و زنجیر به اندازه قدرت و توان ضعیف‌ترین حلقه آن است. بنابراین اغلب شناسایی نوآوری پایدار و سازگار در برنامه درسی بسیار دشوار است.

کج مثال ۲: از منظر استارک و لاتوکا عناصر برنامه درسی کدامند؟

(۱) اهداف، محتوا، ارزشیابی
 (۲) هدف، محتوا، توالی، یادگیرندگان، فرایندهای آموزشی، منابع آموزشی، ارزشیابی سازگار
 (۳) اهداف، محتوا، توالی، تجمیع
 (۴) موضوع محور بودن برنامه درسی، فراگیر محور بودن برنامه درسی، جامعه محور بودن برنامه درسی

پاسخ: گزینه «۲» استارک و لاتوکا عناصر برنامه درسی را متشکل از: هدف، محتوا، توالی، یادگیرندگان، فرایندهای آموزشی، منابع آموزشی و ارزشیابی سازگار می‌دانند.

کج مثال ۳: نخستین گام در تحقق اهداف برنامه درسی انتخاب کدام مورد است؟

(۱) فضای آموزشی (۲) محتوای آموزشی (۳) روش‌های ارزشیابی (۴) انتخاب راهبردهای یادگیری

پاسخ: گزینه «۲» نخستین گام در تحقق اهداف، انتخاب محتوای آموزشی مناسب و مطلوب است. محتوا، ماده برنامه درسی است.

کج مثال ۴: کدام یک از موارد زیر جزء ابعاد برنامه‌ریزی درسی از نظر آش می‌باشد؟

(۱) اهداف عمومی و اختصاصی
 (۲) ارزشیابی
 (۳) الگوهای انتقال از جمله روش‌ها و محیط‌های بازنگری
 (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۴» آش (۱۹۹۱) برنامه‌ریزی درسی را به پنج بعد یا جزء اصلی تقسیم می‌کند:

۱- چارچوبی از مقدمات و مفروضات درباره فراگیرنده درس و جامعه، ۲- اهداف عمومی و اختصاصی، ۳- محتوا یا ماهیت موضوع، همراه با انتخاب قلمرو و نتیجه حاصل از آن، ۴- الگوهای انتقال از جمله روش‌ها و محیط‌های یادگیری، ۵- ارزشیابی.

کج مثال ۵: کدام یک از مؤلفه‌های راهبردهای باددهی - یادگیری به معنای مجموعه‌ای از مواد یا موقعیت‌هایی است که عمدتاً به منظو قادر ساختن فرد فراگیر به یادگیری، تولید یا ایجاد می‌شود؟

(۱) فعالیت‌های یادگیری فراگیران (۲) منابع آموزشی (۳) فضای آموزشی (۴) روش‌های ارزشیابی

پاسخ: گزینه «۲» اساساً یک «منبع» در تعلیم و تربیت عنصری از یک سیستم تلقی می‌شود. منبع یعنی مجموعه‌ای از مواد یا موقعیت‌ها که عمدتاً به منظور قادر ساختن فرد فراگیر به یادگیری، تولید یا ایجاد می‌شود.

مدرسان شریف

فصل بیست و هفتم

«انتخاب محتوا»

درسنامه (۱): مفهوم محتوا

منظور از محتوای یک ماده درسی عبارت است از دانش سازمان یافته و اندوخته شده، اصطلاحات، اطلاعات، واقعیات حقایق، قوانین، اصول، روش‌ها، مفاهیم، تصمیم‌ها، پدیده‌ها و مسائل مربوط به همان ماده درسی است.

از لحاظ علمی در برنامه‌ریزی درسی حداقل دو نوع محتوا در یک خاص قابل شناسایی است:

(۱) محتوای مکتوب: رایج‌ترین شکل محتوای مکتوب، همان کتاب‌های درسی است.

(۲) محتوای شفاهی: ناظر بر توضیحات معلم و تدریس وی در کلاس

انتخاب محتوا

ماهیت تصمیمات در ارتباط با محتوای برنامه درسی

مقوله انتخاب محتوا می‌تواند دارای جنبه‌های زیر باشد:

- انتخاب محتوا می‌تواند جنبه نظری یا عملی داشته باشد.

- انتخاب محتوا می‌تواند مقوله‌ای اجتماعی و فرهنگی باشد.

- صرف‌نظر از اینکه به دانش نظری یا حقایق توجه شود، انتخاب محتوا مقوله‌ای سیاسی است.

- و سرانجام انتخاب محتوا مقوله‌ای فردی است.

تصمیم‌گیری درباره انتخاب محتوای برنامه درسی مقوله‌ای است نظری (علمی) فرهنگی، سیاسی و فردی، با این حال کونلی و کلان‌دین استدلال می‌کنند انتخاب محتوا فرآیندی است حساب‌شده و سنجیده که باید به‌صورت مشورتی انجام پذیرد.

کلمه مثال ۱: منظور از ..... یک ماده درسی عبارت است از دانش سازمان یافته و اندوخته شده و مسائل مربوط به همان ماده درسی.

(۱) تحلیل محتوا (۲) انتخاب محتوا (۳) سازماندهی محتوا (۴) محتوا

پاسخ: گزینه «۴» منظور از محتوای یک ماده درسی عبارت است از دانش سازمان یافته و اندوخته شده و مسائل مربوط به همان ماده درسی.

کلمه مثال ۲: عبارت دانش سازمان یافته و اندوخته شده، اصطلاحات، اطلاعات، واقعیات حقایق، قوانین اصول، روش‌ها، مفاهیم و مسائل مربوط به همان ماده درسی بیانگر کدام مفهوم است؟

(۱) محتوا (۲) آموزش و پرورش باز (۳) کارکردهای اجتماعی (۴) گزینه‌های ۱ و ۲

پاسخ: گزینه «۱» منظور از محتوای یک ماده درسی عبارت است از دانش سازمان یافته و اندوخته شده، اصطلاحات، اطلاعات، واقعیات حقایق، قوانین، اصول، روش‌ها، مفاهیم و مسائل مربوط به همان ماده درسی است.

کلمه مثال ۳: از نظر کونلی و کلان‌دین انتخاب محتوا چه نوع فرآیندی است؟

(۱) سنجیده و حساب شده (۲) مشورتی (۳) جانبی (۴) گزینه‌های ۱ و ۲

پاسخ: گزینه «۴» کونلی و کلان‌دین استدلال می‌کنند انتخاب محتوا فرآیندی است حساب شده و سنجیده که باید به‌صورت مشورتی انجام پذیرد.

مدرسان شریف

فصل بیست و هشتم

«انتخاب فعالیت‌های یادگیری»

درسنامه (۱): دیدگاه‌های مربوط به رابطه بین برنامه درسی و تدریس

- در زمینه رابطه بین برنامه درسی و آموزش، حداقل چهار دیدگاه قابل شناسایی می‌باشد. این دیدگاه‌ها عبارت‌اند از:
- (۱) دیدگاه تداخلی
  - (۲) دیدگاه تمایزی
  - (۳) دیدگاه مصالحه‌جویان
  - (۴) دیدگاه اقتضایی
- دیدگاه‌های مربوط به حدود و ثغور برنامه درسی و آموزشی
- (۱) دیدگاهی که آموزش را زیرمجموعه‌ای از برنامه درسی تلقی می‌کند.
  - (۲) دیدگاهی که بین قلمرو برنامه درسی و تدریس تمایز قائل است.
  - (۳) دیدگاه مصالحه‌جویانه
  - (۴) دیدگاه اقتضایی

جنبه‌های برنامه‌ریزی معلم در تدریس

- صاحب‌نظران بر این باورند که برنامه‌ریزی تدریس دارای سه کارکرد مشخص می‌باشد:
- (۱) برنامه‌ریزی از طریق کاهش اضطراب معلم، امنیت عاطفی و حرفه‌ای ایجاد می‌کند.
  - (۲) سازماندهی معینی را برای تدریس و یادگیری فراهم می‌کند.
  - (۳) فرصتی را برای تفکر و تأمل فراهم می‌کند.

برنامه‌ریزی به‌عنوان تفکر

در طی فرایند اولیه برنامه‌ریزی است که معلمان بیشترین زمان برای تفکر را دارا هستند. «اوسترن» تفکر را به‌عنوان بررسی ملاحظه منطقی و عقلایی اقدام یک فرد، به‌ویژه اقدامات حرفه‌ای وی تعریف می‌کند: تفکر، عبارت است از اندیشیدن درباره تجربیات قبلی در خصوص محتوا و دانش‌آموزان، و به برنامه‌ریزی کمک می‌کند که مشخص کند چه چیزی را در چه زمانی و به چه شیوه‌ای در برنامه درسی آموزش دهد.

برنامه‌ریزی به‌عنوان یک فرایند

به‌طورکلی، سنت دیرینه برنامه‌ریزی تدریس، ناشی از تلقی آن به‌عنوان یک فرایند خطی و متوالی است. این دیدگاه ریشه در الگوی منطقی تایلر دارد و در طی سالیان متمادی این الگوی خطی در کتاب‌های درسی به‌عنوان استراتژی معرفی شده است که حول محور چهار سؤال عمده تایلر (کدام هدف، کدام محتوا، کدام روش و کدام ارزشیابی) که به‌صورت متوالی هستند، می‌باشند.

نظریه ساخت‌گرایی در برنامه‌ریزی تدریس:

از دیدگاه ساختن‌گرایان، برنامه‌ریزی نه تنها شامل هدف‌ها و مقاصد است، بلکه فرایند عمیق یادگیری به اندازه نتایج مهم می‌باشد. فعالیت‌ها شامل درگیر کردن دانش‌آموزان در موقعیت‌های حل مسئله واقعی است که از طریق آن زمینه مناسب برای یادگیری فراهم می‌شود، به‌جای آنکه مجموعه‌ای از مفاهیم، حقایق غیرمرتبط یا قطعات مجزای دانش به یادگیرنده عرضه گردد.

برنامه‌ریزی به‌عنوان ساختن‌گرایی

چنین دیدگاهی از برنامه‌ریزی بیشتر از روان‌شناسی شناختی و نیز نظریه ساختن‌گرایی یادگیری ناشی می‌شود. در چنین دیدگاهی، یادگیری هر دانش‌آموز بر مبنای دانش و تجربیات قبلی او، زمینه‌ای که در آن یادگیری اتفاق می‌افتد و کاربرد در دنیای واقعی شکل می‌گیرد ساخته می‌شود. نظریه ساختن‌گرایی در برنامه‌ریزی، دانش‌آموز را در کانون و مرکز فرایند قرار می‌دهد.

آغاز به کار برنامه‌ریزی

برنامه‌ریزی یک واحد درسی از دو دیدگاه متفاوت

برنامه واحد موضوعی

برای بسیاری از افراد، واحد درسی، چارچوب اساسی برنامه‌ریزی تدریس است و به‌طور طبیعی شامل مقاصد، اهداف، محتوا، مفاهیم، مواد، منابع آموزشی و روش‌های سنجش است که بر مجموعه‌ای از طرح درس‌ها تشکیل می‌دهد. برنامه‌ریزی واحد، یک دیدگاه و نظر کلی و جامع را درباره آنچه که باید طی روزهای متوالی و متعدد یا چندین هفته انجام شود، مشخص می‌کند.

برنامه‌ریزی واحد موضوعی در هم تنیده

طرح برنامه درسی موضوعی در هم تنیده یک فرایند چندرشته‌ای و مبتنی بر این باور است که یادگیری در هم تنیده است و در بین موضوعات مختلف درسی ارتباطات را ایجاد می‌کند. رویکرد موضوعی در هم تنیده در طراحی برنامه درسی دوره ابتدایی بر ماهیت کنجکاو ی یادگیرندگان تأکید می‌کند.

برنامه‌ریزی واحد موضوعی در هم تنیده و مؤلفه‌های آن: برخی معلمان ممکن است با این پرسش از دانش‌موزان آغاز کنند که آن‌ها چه چیزهایی می‌دانند و چه چیزهایی را می‌خواهند بدانند و چگونه می‌توانند آن‌ها را بیابند. مؤلفه‌های برنامه‌ریزی واحد موضوعی در هم تنیده عبارت‌اند از:

- مقاصد و اهداف واحد شامل اطلاعات کلامی، مهارت‌های ذهنی، استراتژی‌های شناختی، نگرش و مهارت‌های حرکتی.
- دانش‌آموز: توجه به هوش چندبعدی شامل (زیرکی کلامی، زیرکی منطقی، زیرکی تصویری، زیرکی بدنی، زیرکی ارتباطی، زیرکی شخصی)
- استراتژی‌های تدریس
- مواد و منابع آموزشی: مواردی چون کتاب درسی، مجله، تلویزیون، کامپیوتر، نرم‌افزارها و ... جهت آسان‌سازی یادگیری
- محتوا و سنجش

کج مثال ۱: اگر کار برنامه‌ریزی درسی را فقط تولید یک برنامه درسی بدانیم و آن را آموزش جدا تلقی کنیم، از کدام دیدگاه پیروی کرده‌ایم؟ (سراسری ۹۰)

- (۱) تمایزی (۲) مصالحه جویانه (۳) اقتضایی (۴) تداخلی

پاسخ: گزینه «۱» دیدگاه تمایزی در برنامه‌ریزی بیشترین اهمیت را به تولید برنامه درسی می‌دهد و اینکه آموزش را جدا تلقی کنیم یا نه چندان مهم نیست ولی بهتر است که آموزش را یک فرآیند جداگانه در نظر بگیریم.

کج مثال ۲: مؤلفه‌های برنامه‌ریزی واحد موضوعی در هم تنیده کدامند؟

- (۱) اطلاعات کلامی، مهارت‌های ذهنی، استراتژی‌های شناختی، نگرش و مهارت‌های حرکتی
 (۲) توجه به هوش چندبعدی (زیرکی کلامی، منطقی، تصویری، بدنی، ارتباطی، شخصی)
 (۳) موارد و منابع آموزشی
 (۴) همه موارد

پاسخ: گزینه «۴» مؤلفه‌های برنامه‌ریزی واحد موضوعی در هم تنیده عبارتند از:

- مقاصد و اهداف واحد شامل اطلاعات کلامی، مهارت‌های ذهنی، استراتژی‌های شناختی، نگرش و مهارت‌های حرکتی.
- دانش‌آموز: توجه به هوش چندبعدی (زیرکی کلامی، منطقی، تصویری، بدنی، ارتباطی، شخصی)
- استراتژی‌های تدریس
- موارد و منابع آموزشی: کتاب درسی، کامپیوتر، مجله، تلویزیون، نرم‌افزارها و ... جهت آسان‌سازی یادگیری.
- محتوا و سنجش

مدرسان شریف

فصل بیست و نهم

«اجرای برنامه درسی»

درسنامه (۱): نظام‌های برنامه‌ریزی درسی

برای تشریح نظام‌های برنامه‌ریزی درسی، طبقه‌بندی گوناگون صورت گرفته است یکی از جامع‌ترین طبقه‌بندی‌های ارائه شده در این زمینه، نظام مختلف برنامه‌ریزی درسی را با توجه به عوامل و متغیرهای زیر مورد بحث قرار می‌دهد.

- (۱) خاستگاه برنامه درسی
- (۲) شرکت‌کنندگان در برنامه‌ریزی درسی و تخصص آن‌ها
- (۳) میزان توجه به واقعیت‌های محیطی که در آن برنامه درسی اجرا می‌شود.
- (۱) خاستگاه برنامه درسی عبارت است از اینکه برنامه‌ریزی درسی در چه محلی تدوین می‌شود. در صورتی که برنامه درسی در یک محل یا مکان ویژه‌ای و براساس نیازها و مسائل همان محل صورت پذیرد به آن برنامه‌ریزی درسی ویژه (موردی) یا استفاده‌کننده محور گویند.

(۲) شرکت‌کنندگان در برنامه‌ریزی درسی و تخصص آن‌ها

- متخصصان موضوعات درسی
- متخصصان یادگیری و توانایی‌ها و مسائل یادگیری
- کارشناسان مسائل فرهنگی و اجتماعی
- کسانی که با مسائل تعلیم و تربیت، تدریس و کارهای معلمان آشنایی دارند.

● متخصصان برنامه‌ریزی درسی

(۳) میزان توجه به واقعیات محیطی

منظور از واقعیات‌های محیطی، مجموعه‌ای از عوامل گوناگون نظیر سن، علاقه و توانایی‌های دانش‌آموزان، محدودیت‌های زمانی، عوامل سازمانی، توانایی معلم در اجرای برنامه و غیره است. بر این اساس ۳ شکل کلی را می‌توان متصور شد:

(الف) رویکرد برنامه درسی ضد معلم

(ب) رویکرد برنامه درسی سازگاری محدود

(ج) رویکرد برنامه درسی سازگاری آزاد

در رویکرد برنامه درسی ضد معلم، برنامه درسی توسط برنامه‌ریزان آماده می‌شود و جهت اجرا به مجریان و معلمان ارائه می‌گردد. به دلیل اینکه در این رویکرد معلم نمی‌تواند هیچ‌گونه دخل و تصرفی و یا تغییری در برنامه ایجاد کند و نمی‌تواند برنامه درسی را با شرایط کلاسی و ویژگی‌های دانش‌آموزان منطبق نماید به آن رویکرد ضد معلم می‌گویند. ضمن آنکه این رویکرد مستلزم آن است که معلم برنامه را براساس طرح تفصیلی آن موبه‌مو اجرا کند به آن رویکرد وفادارانه یا برنامه‌ریزی شده نیز می‌گویند.

در رویکرد سازگاری محدود، معلم می‌تواند براساس پاره‌ای از واقعیات اجتناب‌ناپذیر محیطی، جرح و تعدیل‌هایی را در برنامه درسی ایجاد نماید در رویکرد سازگاری آزاد، چگونگی‌ها و واقعیات‌های محیطی نحوه اجرا و استفاده در برنامه درسی را تعیین می‌کنند. در اینجا ممکن است معلمان هم تدوین‌کنندگان برنامه درسی باشند و هم استفاده‌کنندگان و مجریان برنامه درسی.

کج مثال ۱: کدام یک از موارد زیر عبارت است از اینکه برنامه‌ریزی درسی در چه محلی تدوین می‌شود؟

(۱) شرکت‌کنندگان در برنامه‌ریزی درسی	(۲) سازگاری محدود
(۳) سازگاری آزاد	(۴) خاستگاه برنامه درسی

پاسخ: گزینه «۴» خاستگاه برنامه درسی عبارت است از اینکه برنامه‌ریزی درسی در چه محلی تدوین می‌شود. در صورتی که برنامه درسی در یک محل یا مکان ویژه‌ای و براساس نیازها و مسائل همان محل صورت پذیرد به آن برنامه‌ریزی درسی ویژه (موردی) یا استفاده‌کننده محور گویند.

مدرسان شریف

فصل سی‌ام

«ارزشیابی برنامه درسی»

درسنامه (۱): مفهوم ارزشیابی

کلیاتی در خصوص ارزشیابی

از لحاظ لغوی در بین تعاریف مختلف همگرایی وجود دارد. فرهنگ تعلیم و تربیت، ارزشیابی را به‌طور کل فرایند تعیین ارزش و یا اهمیت یک چیز و به‌طور اخص تعیین میزان موفقیت یک برنامه، یک درس و ... در دستیابی به اهداف آن تعریف می‌کند. برخلاف همگرایی موجود در تعریف لغوی ارزشیابی، بین متخصصان این قلمرو در خصوص مفهوم ارزشیابی توافق کامل وجود ندارد. برخی از مهم‌ترین تعاریف ارزشیابی عبارت‌اند از:

- (۱) تعریف ارزشیابی به مثابه بررسی میزان حصول به هدفها
- (۲) تعریف ارزشیابی به مثابه فرایند جمع‌آوری اطلاعات برای تصمیم‌گیری
- (۳) تعریف ارزشیابی به مثابه سنجش یادآوری درباره شایستگی و ارزش چیزی
- (۴) تعریفی که از جامعیت بیشتری برخوردار است و بیشتر عناصر مورد بحث در تعاریف گذشته را داراست تعریف بی‌بای می‌باشد. وی معتقد است ارزشیابی یعنی جمع‌آوری و تفسیر نظامدار شواهدی است که به قضاوت ارزشی با عنایت به عملی منجر می‌گردد و شامل ۴ عنصر است:
  - (الف) نظام‌دار بودن (ب) تفسیر شواهد (ج) قضاوت ارزشی (د) با عنایت به عملی بودن

کارکردهای ارزشیابی

چهار کارکرد ارزشیابی عبارت‌اند از:

- (۱) کارکرد تکوینی (پیشرفت‌گرا)
- (۲) کارکرد پایانی (از جمله بازنگرانه)
- (۳) کارکرد روان‌شناختی یا سیاسی - اجتماعی
- (۴) کارکرد اداری

چه کسانی باید ارزشیابی را انجام دهند.

با توجه به تخصصی شدن ارزشیابی خصوصاً در حوزه برنامه‌ریزی درسی، مجموعه‌ای از ویژگی‌ها و شرایط برای ارزشیابان تعیین شده است. ویژگی‌هایی نظیر توانمندی‌های فنی در زمینه سنجش و اندازه‌گیری، روش‌های تحقیق، آگاهی از زمینه‌های اجتماعی، ماهیت موضوعات ارزشیابی، مهارت‌های مربوط به روابط انسانی، وحدت شخصیت و ... معمولاً مورد تأکید واقع می‌شود. علاوه بر این متخصصان دو تمایز دیگر را نیز در خصوص اینکه چه کسی باید به ارزشیابی بپردازد انجام داده‌اند که عبارت‌اند از:

- (الف) ارزشیاب داخلی در مقابل ارزشیاب خارجی
  - (ب) ارزشیاب حرفه‌ای در مقابل ارزشیاب آماتور
- استانداردهای مورد استفاده درباره خود ارزشیابی:

- (۱) استانداردهای عملی بودن، (۲) استانداردهای سودمندی، (۳) استانداردهای درستی، (۴) استانداردهای دقت

مدرسان شریف

فصل سی و یکم

«تحلیل محتوا»

درسنامه (۱): تعریف تحلیل محتوا

تحلیل محتوا، درصدد روشن کردن محتوای واقعی یک پیام کلامی یا غیرکلامی و نیز تا حدی عوامل تعیین‌کننده و آثار این پیام است. تحلیل محتوا یک ابزار تحقیق است که بر روی محتوای واقعی و خصوصیات درونی رسانه‌ها متمرکز می‌شود. تحلیل محتوا که بعضی اوقات به‌عنوان تحلیل متنی نامیده می‌شود یک روش و متدولوژی در علوم اجتماعی برای مطالعه محتوای ارتباطات می‌باشد. تحلیل محتوا تحلیل جامع و کامل پیام‌ها با استفاده از روش‌های کیفی و کمی و کاربرد یک روش علمی می‌باشد.

ویژگی‌های تحلیل محتوا:

- (۱) عینیت (۲) نظام‌مند بودن (۳) کمی بودن (۴) عمومیت

کاربردهای تحلیل محتوا

تحلیل محتوا می‌تواند هر نمونه‌ای از نوشته یا ارتباطات و مکاتبات ثبت شده را مورد آزمون قرار دهد. تحلیل محتوا در عرصه‌های مختلفی چون بازاریابی، مطالعه رسانه‌ها، ادبیات، علم بدیع، قوم‌نگاری، مطالعات فرهنگی، موضوعات رشد و بلوغ و جنسیت، علم جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، علوم شناختی روان‌شناسی و بسیاری دیگر از رشته‌ها حوزه‌های تحقیق به کار برده می‌شود. برلسون کاربرد تحلیل محتوا را در چهار رده بزرگ که به ویژگی‌ها، تولیدکنندگان به گیرندگان و آثار ارتباط مربوط می‌شود تقسیم می‌کند.

زمینه‌های مورد استفاده از تحلیل محتوا

- (۱) آشکار کردن تفاوت‌های بین‌المللی در محتوای ارتباطات
- (۲) آشکار شدن وجود تبلیغات
- (۳) آشکار شدن مراکز توجه مردم
- (۴) آشکار شدن و تعریف مفاهیم، گرایش‌های ارتباطات یک فرد یا یک گروه یا یک مؤسسه
- (۵) توصیف و بررسی پاسخ‌ها و واکنش‌های رفتاری و نگرش به ارتباطات
- (۶) تعیین حالت هیجانی یا روان‌شناختی اشخاص و گروه‌ها
- (۷) شناخت نیات و ویژگی‌های تولیدکنندگان ارتباط
- (۸) اندازه‌گیری خوانا بودن ارتباط
- (۹) مقایسه رسانه‌های جمعی یا سطوح ارتباط
- (۱۰) ارزشیابی محتوا در ارتباط با هنجارهایی چون عدالت، درستی، احترام به دیگری و غیره.

ال هولستی ۱۵ کاربرد برای تحلیل محتوا را در سه دسته بیان می‌کند:

- (۱) کسب استنباط درباره ریشه و خواستگاه یک ارتباط
- (۲) توصیف و کسب استنباط درباره ویژگی‌های یک ارتباط
- (۳) کسب استنباط درباره اثرات یک ارتباط

انواع تحلیل محتوا

- (۱) **تحلیل محتوای توصیفی:** این نوع تحلیل بعد از وقوع می‌باشد، یعنی توصیف کمی محتوای بارز و آشکار یک متن
- (۲) **تحلیل محتوای استنباطی:** در این نوع تحلیل فرض بر این است که مشخصه‌های خاصی از یک متن با مشخصه‌های خاصی از مضمون یا وضعیت اجتماعی مرتبط هستند. این نوع تحلیل صرفاً توصیف محتوایی متن را مدنظر ندارد، بلکه هدف آن نتیجه‌گیری از محتوای یک متن در مورد جنبه‌هایی از واقعیت اجتماعی است.